नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा

जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरण तथा अनुकूलन राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना (मस्यौदा) मा राय सुझाव लिने सम्बन्धी

सूचना

प्रथम पटक प्रकाशित मितिः २०८२-१०-१८

नेपाल पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्र भएकोले सो सम्झौताको प्रावधानहरु बमोजिम तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदान (एनडिसी) तर्जुमा गरी नेपाल सरकार (मन्त्री परिषद्) बाट वि.सं. २०८२ साल बैशाख ३१ गते स्वीकृत भएको तेस्रो एनडिसीलाई नेपाल सरकारले मिति २०८२ साल जेष्ठ ५ गते जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको थियो ।

सन् २०२६ देखि २०३५ सम्मको लागि तयार गरिएको तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख भएका परिमाणात्मक र गुणात्मक लक्ष्यहरुलाई आधारमानी बहुसरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागितामा तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको मस्यौदा सबै प्रदेशहरुसँग वृहत छलफल पश्चात तयार भएको छ । उक्त मस्यौदा सबै सर्वसाधारणको जानकारी एवं पृष्ठपोषणको लागि यस मन्त्रालयको वेबसाइट https://mofe.gov.np मा समेत उपलब्ध छ।

उपरोक्त मस्यौदा उपर आफ्नो अमूल्य सुझाव मिति २०८२ साल फागुन १० गतेभित्र यस मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा वा इमेल (ndc03ip@gmail.com) मार्फत उपलब्ध गराउन सम्बद्ध सबै सरोकारवालामा अनुरोध छ।

जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलन राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना (मस्यौदा)

[Third Nationally Determined Contribution (NDC 3) Implementation Plan]

(आर्थिक वर्ष २०८१/८२ देखि २०९१/९२)

DRAFT

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा

माघ २०८२

प्रकाशक
नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
जलवायु परिवर्तन महाशाखा
सिंहदरवार, काठमाण्डौं
नेपाल

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत मितिः
....

सर्वाधिकारः नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०८२
यो कार्यान्वयन योजनाको सम्पूर्ण अधिकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखामा सुरक्षित छ ।यो प्रतिवेदन तयारकर्ताको नाम उल्लेख भएको अवस्थामा वन तथा वातावरण मन्त्रालय, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाको लिखित स्वीकृति विना नै शैक्षिक तथा आर्थिक लाभ नहुने उद्देश्यका लागि यस दस्तावेजमा उल्लिखित सामग्रीलाई पुनः उत्पादन गरी वितरण गर्न सकिने छ। आर्थिक लाभ हुने गरी यो प्रतिवेदनको कुनै आंशिक वा पूर्ण भाग पुनः उत्पादन गर्न सख्त मनाहि छ।

उद्दरणः ववाम, २०८२. *जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलनः राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना* (२०८१/८२-२०९१/९२)।वन तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाण्डौं, नेपाल।

विषय-सूची

सन्देश

मन्तव्य

छोटकरी शब्दावली ii

कार्यकारी सारांश iv

१. परिचय १

१.१ भूमिका १

१.२ कार्यान्वयन योजनाको दायरा ३

१.३ कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया ४

१.४ एनडिसी कार्यान्वयन गर्दा ध्यान दिइने पक्षहरु ८

१.४.१ सह-लाभ ८

१.४.२ न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकार ८

१.४.३ लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीता ९

१.४.४ सुशासन ९

२. कार्यान्वयन योजना ११

२.१ उत्सर्जन न्यूनीकरणका लक्ष्यहरु ११

२.२ नीति तथा उपायसम्बन्धी लक्ष्यहरु १३

२.३ अनुकूलन प्राथमिकतासम्बन्धी लक्ष्यहरु १६

२.४ अन्तर-विषयगत लक्ष्यहरु १९

३. कार्यान्वयन व्यवस्था २०९

३.१ सुशासनको ढाँचा २०९

३.१.१ सरकारको भूमिका २११

३.१.२ समन्वय संयन्त्र २१३

३.१.३ संस्था तथा व्यक्तिको सहभागिता २१५

३.१.४ निजी क्षेत्र २१६

३.२ क्षमता विकास तथा अभिवृद्धि २१७

३.३ जलवायु वित्त २१८

३.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २२४

३.५ ज्ञानको उत्पादन २२४

DRAFT

३.६ मापन, प्रतिवेदन तथा प्रमाणीकरणका लागि संस्थागत प्रबन्ध २२५
३.७ कार्यान्वयन गर्दा आउनसक्ने जोखिम तथा न्यूनीकरणका उपायहरु २२६

चित्रहरू

१ तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानको कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया ५
३.१ समन्वयको लागि संस्थागत संरचना २१०
३.२ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व रहेको समन्वय संरचना २११
३.३ राष्ट्रिय निर्धारित योगदान कार्यान्वयनका लागि मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको संस्थागत प्रबन्ध २२७
३.४ नेपालको लागि राष्ट्रिय मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको खाका २२८

तालिकाहरू

१.१ काठमाण्डौमा सम्पन्न कार्यशाला तथा परामर्श कार्यक्रमहरु ६
१.२ एनडिसी कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा प्रदेशमा सम्पन्न परामर्श कार्यक्रमहरु ७
२.१ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि कार्यान्वयन योजना २१
२.२ हरितगृहग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि अप्नाइएका नीति तथा उपायहरूको कार्यान्वयन योजना ५६
२.३ अनुकूलनसम्बन्धी प्राथमिकताहरूको लागि कार्यान्वयन योजना १३४
२.४ हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन योजना १८२
२.५ लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता एवम् सामाजिक समावेशीतासम्बन्धी नीति तथा उपायहरुको कार्यान्वयन योजना १८९
२.६ न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी लक्ष्य क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन योजना २०६
३.१ तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको लागि विषयगत अनुमानित लागत २१८
३.२ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणको परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको लागि अनुमानित लागत २१९
३.३ कार्यान्वयनमा आइपर्ने प्रमुख जोखिम र न्यूनीकरणका उपायहरु २१९

....

DRAFT

छोटकरी शब्दावली

प्रयोग भएको नेपाली शब्द	अंग्रेजी शब्द
अस्वीकार्य (फोहोरबाट उत्पादित)	Refused
आरक्षित	Reserve
इपान	Independent Power Producers' Assocation, Nepal
उठान	Off-take
एनडिसी	Nationally Determined Contributions
कटानी	Harvesting
कार्बन भण्डार	Carbon sink
गहन	Intensive
गतिशीलता	Mobility
ग्लफ	GLOF (Glaciers Lake Outburst Floods)
चक्रिय अर्थतन्त्र	Circular economy
चेतावनी	Warning
छापो	Mulching
तलछट	Sediment
दक्षता	Performance (work)/Efficiency (energy)
दिग्दर्शन	Manual
दूर सम्बेदन	Remote Sensing
नर्मस्	Norms
निर्देशिका	Guidelines/Directives
पदचिन्ह	Footprint
पदार्थ	Matter
परिणाम	Outcome
परीक्षण	Testing (water analysis)/Examine/Auditing
पानीको मूल	Spring
पुनः प्रयोग	Downcycling
पुनः प्राप्ति	Recovery
प्रकोप	Hazard
फिकल स्लज	Faecal sludge
फोहोरबाट चल्ने इन्धन	Refuse Driven Fuel (RDF)

DRAFT

बगैंचा	Orchard
भण्डार	Repository (data)
भट्टा	Kiln
भट्टी	Furnace
भित्री भाग	Enteric (methane)
मानक	Standard
मानकीकृत	Standardised
मानक सञ्चालन अभ्यास	Standard Operating Practices (SOP)
मिथेन सङ्कलन	Methane capture
योजना	Scheme/planning
रसायन	Chemical
लेखाङ्कन	Accounting
वर्णशङ्कर	Hybrid
वास (खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता)	Water, Sanitation and Hygiene
वास्तविक समय	Real-time
विभेदक	Differential
विना अक्सिजन	Anaerobic
विस्तार	Scaled-up
सङ्कटासन्न	Vulnerability
सिर्जनात्मक प्रयोग	Upcycling
सुरूङ्ग	Tunnel
सूचकाङ्क	Index
सुरक्षा	Safety
संकुचित	Compressed
संहिता	Code
स्थानीयकृत	Downscaling
स्वीकृति	Endorse/approve
स्थीर	Fixed

DRAFT

कार्यकारी सारांश

जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न समस्याहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०४९ सालमा तयार भएको जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाका महासन्धि अन्तर्गत वि.सं. २०५४ र वि.सं. २०७२ सालमा क्रमशः क्योटो अभिसन्धि र पेरिस सम्झौता ग्रहण गरिएको थियो। नेपाल सन्धि ऐन (२०४७) को प्रावधान बमोजिम नेपाल ती महासन्धि, अभिसन्धि तथा सम्झौताको पक्ष राष्ट्र भएको छ।

पेरिस सम्झौताले अन्य कुराको अतिरिक्त विश्वको तापक्रम वृद्धि १.५ डिग्री सेल्सियसमा सीमित राख्ने र २ डिग्री सेल्सियसभन्दा कम राख्ने लक्ष्य राखेको छ। पेरिस सम्झौताको धारा ४.२ र ४.११ लगायत अन्य सान्दर्भिक प्रावधानहरू तथा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनका निर्णयहरू बमोजिम सबै पक्ष राष्ट्रहरुले ५, ५ वर्षमा राष्ट्रिय निर्धारित योगदान (Nationally Determined Contributions, NDCs) नामक दस्तावेज तयार गरी महासन्धिको सचिवालयमा पेश गर्नु पर्छ। यो सम्झौताको पक्ष राष्ट्रको हैसियतमा नेपालले वि.सं. २०७२, २०७७ र २०८२ मा क्रमशः पहिलो, दोस्रो र तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदान (एनिडसी) प्रतिवेदनहरु महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको छ।

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट वि.सं. २०८२ साल बैशाख ३१ गते तेस्रो एनडिसी स्वीकृत भएको छ । नेपाल सरकारद्वारा वि.सं. २०८२ साल जेठ २ देखि ४ गतेसम्म काठमाडौंमा आयोजित सगरमाथा संवादको अवसरमा, जेठ २ गते तत्कालिन सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट औपचारिक रूपमा लोकार्पण भएको उक्त तेस्रो प्रतिवेदन नेपाल सरकारले मिति २०८२ साल जेठ ५ गते महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको छ।

यस तेस्रो एनडिसीमा हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न विषयगत क्षेत्र तथा उप-क्षेत्रहरूमा परिमाणात्मक तथा नीतिगत लक्ष्यहरू समावेश गरिएका छन्। यी लक्ष्यहरू हासिल गर्न निर्धारण गरिएका क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरिएको छ।

यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा तेस्रो एनडिसीका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न वस्तुपरक, व्यावहारिक र सजिलै कार्यान्वयन गर्न सकिने, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन घटाउने, न्यून कार्बन उत्सर्जनले सामाजिक-आर्थिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने, जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्या तथा जोखिममा रहेका जनताको संवेदनशीलता घटाउने र अनुकूलन तथा उत्थानशील क्षमता बढाउने खालका क्रियाकलापहरूको छनौट गरिएको छ। यो योजना तर्जुमा गर्दा सबैलाई समेट्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात गरिएको छ। यस्को कार्यान्वयन गर्न तिनै तहका सरकार, निजी क्षेत्र, विकासका साझेदार, प्राज्ञिक एवम् अनुसन्धान लगायत गैरसरकारी संस्थाहरुको भूमिका महत्वपूर्ण हुने भएकोले यो योजना तर्जुमादेखि सबै सरोकारवालाहरूको स्वामित्व सुनिश्चित हुने गरी सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ। तीन तहका सरकारबीचको समन्वय, सहकार्य तथा समावेशीता सुनिश्चित गर्ने, सेवा प्रदायक संस्थाले आवश्यक प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने, सहकार्य गर्ने एवम् प्रशिक्षण दिने संस्थाहरूले कार्यान्वयनकर्ता एवम् लाभग्राहीको सिप विकासमा सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने पक्षहरूलाई ध्यान दिइएको छ।

यी क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक उप-क्रियाकलापहरूको चयन तथा कार्यान्वयन जिम्मेवारीको नेतृत्व, समन्वय, सहकार्य वा सहजीकरण तत् तत् विषयगत मन्त्रालय, प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरु र स्थानीय तहको हुनेछ। यी क्रियाकलापहरू सम्बन्धित निकायहरूले आ-आफ्नो वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । यसैगरी वित्तीय स्रोत जुटाउन पर्ने क्रियाकलापहरूको लागि प्रस्ताव तर्जुमा गरी आर्थिक स्रोत जुटाउने प्रयास हुनेछ। स्थलगत क्रियाकलापहरू स्थानीय तहको नेतृत्वमा कार्यान्वयन हुनेछ।

तेस्रो एनडिसीको लक्ष्यहरु अनुरुप क्रियाकलापहरु यकिन गरी तिनको कार्यान्वयन, प्रगति अनुगमन, शासकीय संयन्त्रको परिचालन, जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको किटान तथा सहयोगी निकायहरुको पहिचान, वित्त व्यवस्थापन आदि यो कार्यान्वयन योजनाको दायराभित्र राखिएको छ। तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख भएका निर्धारित लक्ष्य, क्रियाकलापहरु, मापन, प्रतिवेदन, प्रमाणीकरणका सूचक, कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार वा उत्तरदायी सरकारी निकाय एवम् अन्य प्रत्यक्षरुपमा सम्बन्धित संस्थाहरु, समयरेखा (२०२६-२०३०, र २०३१-२०३५) तथा अनुमानित लागत (बजेट) यो योजनामा समावेश गरिएको छ। यो योजना कार्यान्वयन गर्दा नेपाल सरकारको आन्तरिक स्रोत, विकास साझेदारबाट प्राप्त हुने प्राविधिक र आर्थिक सहयोग, गैर सरकारी संघ-संस्था र निजी क्षेत्रको सहकार्य तथा समन्वयमा हुने लगानी, तथा अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु वित्तको परिचालनलाई ध्यान दिइएको छ। तेस्रो एनडिसीको सफल कार्यान्वयनबाट अर्थपूर्ण लाभ लिनका लागि सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र लगायत गैर सरकारी संघ-संस्था र विकासका साझेदारहरुको निरन्तर सहयोग आवश्यक हुन्छ। साझा जिम्मेवारीको बोध गरी साझा प्रयासबाट यो योजनाको सफल कार्यान्वयनबाट विशेषगरी जलवायु सङ्कटासन्न जनतालाई लाभ प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ।

वि.सं. २०८२ साल श्रावण १२ गते बहुसरोकारवालाहरुको सहभागितामा आयोजित कार्यशालामार्फत औपचारिक रुपमा यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया सुरु भएको थियो। तत्पश्चात् तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख भएका विषयगत क्षेत्र र उप-क्षेत्रहरुमा विषयगत मन्त्रालयहरुको संयोजकत्व र सहजीकरणमा ११ वटा विषयगत परामर्श कार्यक्रम तथा कार्यशालाहरू सम्पन्न गरी कार्यान्वयन योजनाको मस्यौदा तयार भएको थियो। सो मस्यौदालाई ७ वटै प्रदेशमा कार्यशालाको आयोजना गरी राय सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो। प्राप्त राय सुझावहरुको आधारमा कार्यान्वयन योजना परिमार्जन गरिएको छ।

सहभागितात्मक प्रक्रियामार्फत यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा काठमाण्डौ र प्रदेशहरू गरी कूल ११४१ जनाको प्रत्यक्ष सहभागिता रहेको थियो। यसमा करिव २४ प्रतिशत महिलाको सहभागिता रहेको देखिन्छ । यसलाई कार्यान्वयन गर्दा सकेसम्म सह-लाभ प्राप्त हुने तथा प्रतिकूल प्रभावको जोखिमलाई न्यून गर्ने प्रयास हुनेछ।यसैगरी सङ्क्रमणकालमा जनसमुदाय, कामदार, कार्यस्थल, तथा विभिन्न क्षेत्रमा सञ्चालन भएका र हुने विकासका क्रियाकलापहरुलाई प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने सुनिश्चित गर्दै न्यायिक सङ्क्रमणका सिद्धान्त, प्रक्रिया तथा अभ्यासहरुलाई ध्यान दिनुको साथै हरित रोजगारी तथा हरित सीपको विकासका लागि जोखिममा रहेका तथा जोखिममा पर्न सक्ने समुदाय तथा कामदारलाई प्राथमिकता दिइने छ।

तेस्रो एनडिसीले हरितगृह ग्यााँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि (क) ऊर्जा, (ख) कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग, (ग) फोहोरमैला, तथा (घ) औद्योगिक प्रक्रिया एवम् उत्पादनको प्रयोग गरी मूख्यतया ४ वटा क्षेत्रमा लक्ष्यहरु निर्धारण गरेको छ। यसमा ऊर्जा अन्तर्गत ऊर्जा उत्पादन र वितरण, खाना पकाउने र तताउने,

यातायात, उद्योग, तथा भवनमा प्रयोग हुने ऊर्जालाई समेटिएको छ। यसैगरी वन तथा भू-उपयोग अन्तर्गत (क) कृषि, तथा (ख) भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तन र वन गरी २ उपक्षेत्रमा वर्गीकरण गरी लक्ष्यहरु निर्धारण गरिएको छ। यी सबै विषयगत क्षेत्रका लागि विभिन्न गुणात्मक र परिमाणात्मक लक्ष्यहरु रहेका छन्। यसैगरी अन्य क्षेत्रगत लक्ष्य अन्तर्गत खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता (वास); शिक्षा; जलस्रोत; स्वास्थ्य; शहर तथा ग्रामिण वस्ती; एवम् पर्यटन क्षेत्रमा लक्ष्यहरु तोकिएका छन् ।

तेस्रो एनडिसीमा हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि निर्धारित २२ वटा लक्ष्यहरू अन्तर्गत १२३ वटा क्रियाकलापहरू र १४१ वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरणका सूचकहरू छनौट गरिएका छन्। यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्न अमेरिकी डलर ७३.७४ विलियन लाग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ। कूल अनुमानित लागतको ८५ प्रतिशतभन्दा बढीका क्रियाकलापहरू बैदेशिक वित्तीय सहयोग प्राप्त भएमा मात्रै कार्यान्वयन हुनेछन्।

हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि तेस्रो एनडिसीमा ६२ वटा नीति तथा उपायहरूसम्बन्धी लक्ष्यहरू रहेका छन्। यी लक्ष्यहरू अनुरूप नतिजा प्राप्त गर्नका लागि २४७ वटा क्रियाकलापहरू र २७१ वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू पहिचान गरिएको छ। यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि अमेरिकी डलर ४.३ विलियन आवश्यक पर्ने प्रक्षेपण गरिएको छ।

तेस्रो एनडिसीले जलवायु अनुकूलनका लागि राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) ले निर्धारण गरेका विषयगत क्षेत्रहरूमा अनुकूलन प्राथमिकताहरू किटान गरेको छ। यो योजनामा (क) कृषि तथा खाद्य सुरक्षा; (ख) वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण; (ग) जलस्रोत तथा ऊर्जा; (घ) ग्रामीण तथा शहरी वस्ती; (ङ) उद्योग, यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार; (च) पर्यटन, प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदा; (छ) स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ; तथा (ज) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरी ८ वटा विषयगत क्षेत्र लगायत चेतना वृद्धि तथा क्षमता विकासका लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक लक्ष्यहरु निर्धारण भएको छ। यी ८ वटा विषयगत र एक अन्तर-विषयगत क्षेत्रमा अनुकूलनका प्राथमिकतासम्बन्धी ४८ वटा लक्ष्यहरू रहेका छन् र ति लक्ष्यहरू अन्तर्गत १४१ वटा क्रियाकलापहरू र १५० वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू समावेश गरिएका छन्। यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि अमेरिकी डलर ३.१ विलियन आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको छ।

अन्तर-विषयगत क्षेत्र अन्तर्गत (क) हानी तथा नोक्सानी, (ख) लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समाबेशीता, र (ग) न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकारलाई राखिएको छ। नौ वटा लक्ष्यहरु भएको हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी कार्यहरू कार्यान्वयनका लागि २० वटा क्रियाकलापहरू र २० वटै मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू छनौट भएका छन् भने लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समाबेशीतासम्बन्धी ९ वटा लक्ष्यहरु अन्तर्गत ५८ वटा क्रियाकलापहरू र ५८ वटै मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू रहेका छन्। यसैगरी न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी ३ वटा लक्ष्यको लागि ६, ६ वटा क्रियाकलापहरू र प्रमाणीकरणका सूचकहरू राखिएका छन्। हानी तथा नोक्सानी, लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता

DRAFT

तथा सामाजिक समाबेशीता, न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकारसम्बन्धी क्रियाकलापहरूको लागि अमेरिकी डलर क्रमशः २४.५८ मिलियन, १३५.४४ मिलियन, र २.२० मिलियन लाग्ने अनुमान गरिएको छ । नेपाल सरकारबाट स्वीकृत १५३ वटा लक्ष्य रहेको तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयनको क्रममा सन् २०३५ सम्म ५९५ वटा क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन हुनेछन्। तिनको लागी ६४६ मापन, रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरणको सूचकहरू किटान गरिएको छ। यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनको लागि कूल अमेरिकी डलर ४१.०१ विलियन लाग्ने अनुमान गरिएको छ । यसरी, हरितगृह ग्याँसको परिमाणात्मक उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि अमेरिकी डलर ७४ विलियन र नीति तथा उपायहरू, अनुकूलनका प्राथमिकताहरू, हानी तथा नोक्सानी, जेड्सी, र न्यायिक संक्रमण तथा मानव अधिकारके लागि अमेरिकी डलर ४१ विलियन गरी कूल अमेरिकी डलर ११५ विलियन आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको छ ।

यो योजनाको कार्यान्वयन ब्यवस्था अन्तर्गत सुशासन प्रक्रियालाई सुदृढ बनाउँदै लग्न समेत सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व रहेको विद्यमान संस्थागत समन्वयको व्यवस्थाबाटै कार्य सम्पादन गर्न सकिन्छ। यो योजनाको कार्यान्वयनमा तिनै तहका सरकारको पहिलो जिम्मेवारी हुने भएकोले सङ्घीय सरकारले नीतिगत एवम् कानूनी संयन्त्रको व्यवस्था लगायत आवश्यक स्रोत (बजेट, जनशक्ति एवम् प्रविधि) को व्यवस्था गरी योजना कार्यान्वयनका लागि समन्वय, सहजीकरण तथा सहकार्यमा ध्यान केन्द्रित गर्नेछ भने प्रादेशिक सरकारले जलवायु कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन गर्दा समन्वय तथा सहजीकरणमा जोड दिनेछ। विभिन्न क्रियाकलापहरुको स्थलगत कार्यान्वयनका लागि प्रमूख जिम्मेवारी स्थानीय तहको हुनेछ।

जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि समन्वयात्मक व्यवस्थाको लागि राजनैतिक र प्रशासकीय नेतृत्वमा विभिन्न तहमा गठन भएका परिषद् तथा समितिहरुले आवश्यक सहजीकरण, समन्वय, निर्देशन तथा मार्ग-दर्शन गर्नेछन्। विद्यमान समन्वय संयन्त्रमा संसदीय समितिहरूमध्ये कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समितिको कार्यक्षेत्र, सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठन भएको वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद्, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री अध्यक्ष रहने व्यवस्था रहेको उच्चस्तरीय जलवायु परिवर्तन निर्देशक समिति, वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा गठित अन्तर-मन्त्रालय जलवायु परिवर्तन समन्वय समिति, मूख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठन हुन सक्ने वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रदेश परिषद् लगायत प्रादेशिक जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिले समन्वय तथा सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गर्नका लागि जोड दिइएको छ। यसैगरी यो योजना कार्यान्वयनको क्रममा नागरिक समाज, गैर सरकारी संघ, संस्था तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरुको सहयोग र सहभागितालाई सुनिश्चित गरिने छ। यो योजनाको कार्यान्वयन गर्दा सामजिक तथा आर्थिक दृष्टिले सीमान्तकृत र पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाती, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक आदि व्यक्ति र समुदायको प्रत्यक्ष र क्रियाशिल सहभागिता हुनेछ। यसैगरी निजी क्षेत्रको भूमिका उल्लेखनीय हुनेछ।

यो योजना कार्यान्वयनका लागि क्षमता बढाउनु पर्ने नयाँ प्रकृतिका यथेष्ठ क्रियाकलापहरु रहेकाले प्रणालीगत, संस्थागत र व्यक्तिगतस्तरमा नेपाल सरकार अन्तर्गतकै प्रशिक्षण केन्द्रहरूमार्फत राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारी कार्यालयका सम्बन्धित कर्मचारीहरुको क्षमता विकास र अभिवृद्धि गर्नु बढी आवश्यक छ। यसैगरी

जलवायु वित्तमा पहूँच तथा प्राप्त वित्तीय सहायताको परिचालनमा पनि नेपालले क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ। एनडिसीको कार्यान्वयन ट्र्याकिङ, बजेटिङ्ग, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा भण्डारण तथा प्रसार गर्न क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ। समष्टिमा, यो कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयन गर्दा तिनै तहका सरकारमा ज्ञान र सीप अभिवृद्धि गर्नु पर्नेछ।

यो योजनाको कार्यान्वयनको लागि आन्तरिक स्रोत, बैदेशिक लगानी तथा द्विपक्षीय र बहुपक्षीय वित्त लगायत महासन्धि अन्तर्गतका एल.डी.सी. कोष, विशेष जलवायु परिवर्तन कोष, अनुकूलन कोष, हरित जलवायु कोष, र हानी तथा नोक्सानी कोषबाट वित्तिय स्रोत जुटाउन सकिने देखिन्छ।

यो योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन तथा नियमित अनुगमनका लागि तीनै तहका सरकारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी हुनेछ। क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषणका विधि किटान गरी आधारभूत सूचकहरुको विकास गरिनेछ। सबै प्रकारका क्रियाकलापहरुको लागि साधारण अनुगमन ढाँचाको प्रयोग गरिने छ। यो ढाँचामा मूलतः लक्ष्य, सूचक, प्रमाणित गर्ने उपाय, आवृत्ति (फ्रिक्वेन्सी) तथा अनुमानहरू रहनेछन्। विषयगत मन्त्रालयहरुले आ-आफ्नो मन्त्रालयसँग सम्बन्धित लक्ष्य प्राप्तिको वारेमा कार्यान्वयन भएका क्रियाकलापहरुको प्रभावकारिताको बुझाईको लागि ३, ३ वर्षमा मूल्याङ्कन गर्नेछन्।

यो योजनामा समाबेश भएका विभिन्न क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने तथ्याङ्क, सूचना, अनुभव, ज्ञान, सीप, सिकाई तथा पाठलाई एकत्रीत एवम् विश्लेषण गरी विशेषगरेर हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न, जलवायु सङ्कटासन्न जनसमुदायको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न, जलवायु उत्थानशील जल तथा अन्य पूर्वाधारलाई जलवायुमैत्री बनाउन तथा समष्टिमा असल अभ्यासलाई आदान-प्रदान गर्नका लागि दस्तावेजहरु तयार तथा प्रकाशन गरिनेछन्। यी ज्ञानको तथ्याङ्क भण्डारण, व्यवस्थापन, र उत्पादनमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले संयोजनको भूमिका निर्वाह गर्नेछ।

पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्रको हैसियतमा वि.सं. २०८२ सालको असोज महिना (सेप्टेम्बर २०२५) मा एमआरभीको संस्थागत संरचनासहित नेपालले राष्ट्रिय मापन, रिपोर्टिङ तथा प्रमाणीकरण (एमआरभी) ढाँचाः जलवायु कार्यको पारदर्शी ट्र्याकिङ्ग र सञ्चार (National MRV Framework for Nepal: Tracking and Communicating Climate Action Transparently) नामक राष्ट्रिय ढाँचा तयार गरेको छ। यसमा राष्ट्रिय संस्थाको रुपमा कार्य गर्न तोकिएको वन तथा वातावरण मन्त्रालयले एनडिसीको रिपोर्टिङ्ग समेत रहेको छ। यो योजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा मन्त्रालयले वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गर्नेछ।

वास्तविक धरातलमा रही तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको तर्जुमा भएको भएता पनि राष्ट्रिय प्राथमिकता र पूँजी, विकासका साझेदारहरुको रणनीतिक प्राथमिकता तथा आर्थिक स्रोतको प्रवाह, विकसित राष्ट्रहरुबाट प्राप्त हुन सक्ने प्राविधिक र आर्थिक स्रोतलाई ध्यान दिंदा यो योजना कार्यान्वयनमा बाधा-अड्चन आउन सक्ने देखिन्छ। यसैगरी वित्तीय सहयोग प्राप्त गर्ने रणनीति, मापनको विद्यमान चुनौतीहरु, प्रमाणीकरणका मापदण्डहरु, चेतना एवम् क्षमताको अवस्था, तथा राजनैतिक तह र कर्मचारी वर्गको प्रतिवद्धताका कारण पनि योजना कार्यान्वयनमा अवरोध आउन सक्नेछ। यी बाधा-अड्चनलाई न्यून गर्न द्विपक्षीय, बहुपक्षीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय

जलवायु वित्तमा पहूँच बढाउने, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका समन्वय गर्ने परिषद् र समिति जस्ता संयन्त्रहरुलाई प्रभावकारी बनाइने, क्षमता अभिवृद्धि तथा प्रविधि विकासमा जोड दिने, मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको लागि तोकिएको राष्ट्रिय संस्थाले यथासक्य चाडो सरल विधि, प्रक्रिया तथा मार्गदर्शन तयार गर्ने, तथा जलवायु परिवर्तन प्रतिको राज्य प्रमुख र सरकार प्रमुख लगायत संसद तथा राजनैतिक दलहरुको विद्यमान प्रतिबद्धता निरन्तरता रहने अपेक्षा गरिएको छ।

....

DRAFT

परिचय

१.१ भूमिका

उच्च हिमालदेखि समथर भू-भागबीच रहेको नेपालको भौगोलिक वस्तुस्थिति, भौगर्भिक कमलोपना, यहाँका जनता र वन, जल तथा भूमिजस्ता प्राकृतिक स्रोतको अवस्था भिन्न प्रकृतिको छ। विश्वभर चिन्ताको रुपमा देखिएको, मानिस र तिनको जीविकोपार्जन लगायत प्राकृतिक स्रोतमा प्रामाणिक आधारमा समेत बढ्दै गएको जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असरले नेपाल पनि आक्रान्त भएको छ। जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न समस्याहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले विश्व समुदायको सक्रिय सहभागितामा वि.सं. २०४९ सालमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाका महासन्धि (UN Framework Convention on Climate Change, UNFCCC) ग्रहण भएको थियो। यस महासन्धिमा पक्ष हुन विभिन्न देशहरूले अनुमोदन तथा स्वीकृति प्रदान गरेपछि, महासन्धि ग्रहण भएको करिब दुई वर्षपछि लागू भयो। त्यसैगरी, हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले महासन्धि ग्रहण भएको पाँच वर्षपछि वि.सं. २०५४ सालमा क्योटो अभिसन्धि ग्रहण गरिएको थियो। क्योटो अभिसन्धिमा उल्लिखित प्रावधानहरू अनुरूप महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूले यसको अनुमोदन गर्न समय लागेकाले यस अभिसन्धि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा आउन करिब आठ वर्ष लाग्यो। महासन्धि ग्रहण भएको करिब २३ वर्षपछि, अर्थात् वि.सं. २०७२ सालमा, महासन्धिका सबै पक्ष राष्ट्रहरू सहभागी हुन सक्ने गरी पेरिस सम्झौता ग्रहण गरिएको थियो। नेपाल सन्धि ऐन (२०४७) को प्रावधान बमोजिम नेपाल जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाका महासन्धि, क्योटो अभिसन्धि तथा पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्रको रूपमा आबद्ध रहेको छ।

पेरिस सम्झौताले अन्य कुराको अतिरिक्त विश्वको तापक्रम वृद्धि १.५ डिग्री सेल्सियसमा सीमित राख्ने र २ डिग्री सेल्सियसभन्दा कम राख्ने लक्ष्य राखेको छ। पेरिस सम्झौतामा सबै पक्ष राष्ट्रहरुले ५, ५ वर्षमा राष्ट्रिय निर्धारित योगदान (Nationally Determined Contributions, NDCs) नामक दस्तावेज तयार गरी महासन्धिको सचिवालयमा पेश गर्नु पर्ने प्रावधान रहेको छ। नेपाल यो सम्झौताको पक्ष राष्ट्र भएकोले नेपालले वि.सं. २०७२, २०७७ र २०८२ मा क्रमशः पहिलो, दोस्रो र तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदान (एनिडसी) प्रतिवेदनहरु महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको छ। पेरिस सम्झौताअन्तर्गत १.५ डिग्री सेल्सियस तापक्रम सीमा कायम गर्ने लक्ष्यअनुरूप, राष्ट्रिय आवश्यकता तथा प्राथमिकतालाई ध्यानमा राखी जलवायु परिवर्तनलाई स्पष्ट रूपमा सम्बोधन गर्ने क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दै हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यूनीकरणमा योगदान पुर्‍याउने उद्देश्यले नेपालले वि.सं. २१०२ (सन् २०४५) सम्म खुद शून्य उत्सर्जन कायम गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ। सोही प्रतिबद्धता तथा देशको खुद शून्य उत्सर्जनसम्बन्धी दीर्घकालीन रणनीति अनुरूप तेस्रो एनडिसीमा

DRAFT

उत्सर्जन न्यूनीकरणमा केन्द्रित महत्वाकाङ्क्षी लक्ष्यहरू समावेश गरिएका छन्। साथै, सन् २०३० सम्म दोस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानमा उल्लिखित उद्देश्य तथा लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न नेपालले दोस्रो एनडीसी कार्यान्वयन योजना समेत कार्यान्वयन गर्दै आएको छ।

पेरिस सम्झौताका धारा ४.२ र ४.११ लगायत अन्य सान्दर्भिक प्रावधानहरू तथा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनका निर्णयहरूलाई ध्यानमा राखी, प्रत्येक पाँच वर्षमा पेश गरिने एनडीसीको तेस्रो प्रतिवेदन (आ.व. २०८१/२०८२-२०९१/२०९२) लाई नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट वि.सं. २०८२ साल बैशाख ३१ गते स्वीकृत भएको थियो। नेपाल सरकारद्वारा वि.सं. २०८२ साल जेठ २ देखि ४ गतेसम्म काठमाडौंमा आयोजना गरिएको सगरमाथा संवादको अवसरमा, जेठ २ गते सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट उक्त तेस्रो प्रतिवेदन औपचारिक रूपमा लोकार्पण भएको थियो। तत्पश्चात् नेपाल सरकारले मिति २०८२ साल जेठ ५ गते सो प्रतिवेदन महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको थियो।

यस तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानमा हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न विषयगत क्षेत्र तथा उप-क्षेत्रहरूमा परिमाणात्मक तथा नीतिगत लक्ष्यहरू समावेश गरिएका छन्। यी लक्ष्यहरू हासिल गर्न निर्धारण गरिएका क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरिएको छ।

यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा तेस्रो एनडिसीका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न सहयोगी हुने, व्यावहारिक र कार्यान्वयनयोग्य, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन घटाउने, न्यून कार्बन उत्सर्जनले सामाजिक-आर्थिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने, जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्या तथा जोखिममा रहेका जनताको संवेदनशीलता घटाउने र अनुकूलन तथा उत्थानशील क्षमता बढाउने खालका क्रियाकलापहरूको छनोट गरिएको छ। यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा कसैलाई पनि पछि नछोड्ने वा सबैलाई समेट्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात गरिएको छ। यस्को कार्यान्वयन गर्न तिनै तहका सरकार, निजी क्षेत्र, विकासका साझेदार, प्राज्ञिक एवम् अनुसन्धान लगायत गैरसरकारी संस्थाहरुको भूमिका महत्वपूर्ण हुने भएकोले यो योजना तर्जुमादेखि नै सबैको स्वामित्व सुनिश्चित हुने गरी सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ। यसैगरी तीन तहका सरकारबीचको समन्वय, सहकार्य तथा समावेशीता सुनिश्चित गर्ने, सेवा प्रदायक संस्थाले स्थानीय समुदाय तथा कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने, सहकार्य गर्ने एवम् प्रशिक्षण दिने संस्थाहरूले लाभग्राहीको सिप विकासमा यथेष्ठ सहयोग दिने तथा सहजीकरण गर्ने पक्षहरूलाई ध्यान दिइएको छ ।

यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा वि.सं. २०८० सालमा स्वीकृत भएको दोस्रो एनडिसीको कार्यान्वयन योजनालाई ध्यान दिइ यसलाई सकेसम्म वस्तुपरक र कार्यान्वयन गर्न सजिलो हुने खालका क्रियाकलापहरूको चयन गरिएको छ ।

विभिन्न लक्ष्यहरू हाँसिल गर्न नेपाल सरकारले नीति, रणनीति, योजना, निर्देशिका, दिग्दर्शन, खाका (फ्रेमवर्क) आदि तयार गर्नु पर्ने भएकाले यी दस्तावेजहरू तर्जुमा गर्दा परामर्श सेवा खरिद, बहुसरोकारवालासँग छलफल, परामर्श, गोष्ठी, कार्यशाला वा अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गर्ने, र स्वीकृतिको प्रक्रियामा जानु अघि नेपाल सरकारका नीतिगत तथा कानूनी प्रावधान, प्रचलन र अभ्यास अनुसार राय-सुझाव लिने कार्यहरू आवश्यक हुन्छन्। यस अनुसार, यी दस्तावेजहरू तर्जुमा र स्वीकृति गर्दा नेपालले अपनाइरहेको प्रक्रियाको पालना हुनेछ। अर्थात्, यस कार्यान्वयन योजनामा कार्यशाला, गोष्ठी, अन्तरक्रिया वा परामर्श कार्यक्रमजस्ता क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छैन।

यी क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक विस्तार (उप-क्रियाकलापहरूको चयन र कार्यान्वयन) सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग वा अन्य निकायमार्फत हुनेछ । यो कार्यान्वयन योजनाको स्वीकृति पश्चात सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरूले यसमा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरू आ–आफ्नो वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । यसैगरी वित्तीय स्रोत जुटाउन पर्ने क्रियाकलापहरूको लागि प्रस्ताव तर्जुमा गरी आर्थिक स्रोत जुटाउने प्रयास हुनेछ । स्थलगत क्रियाकलापहरू स्थानीय तहको नेतृत्वमा कार्यान्वयनमा हुनेछ ।

१.२ कार्यान्वयन योजनाको दायरा

तेस्रो एनडिसीको विषयगत क्षेत्र र उप-क्षेत्रहरुमा निर्धारित लक्ष्यहरु प्राप्त गर्नका लागि विषयगत मन्त्रालयहरुको संयोजकत्वमा गठीत कार्य समूहहरुबाट लक्ष्य अनुरुप विविध क्रियाकलापहरुको पहिचान भएको छ। यी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन जिम्मेवारीको नेतृत्व, समन्वय, सहकार्य वा सहजीकरण पनि तत् तत् विषयगत मन्त्रालयको हुनेछ। यी क्रियाकलापहरुको प्रकृति, कार्यान्वयन क्षेत्र, प्रक्रिया तथा नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावलीमा उल्लेख भएका कार्य क्षेत्रसमेतलाई ध्यान दिइ विषयगत मन्त्रालय र अन्तर्गतका विभाग, केन्द्र तथा कार्यालयहरु, प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरु र स्थानीय तहबाट यो योजनाको कार्यान्वयन हुनेछ।

तेस्रो एनडिसीको लक्ष्यहरु अनुरुप क्रियाकलापहरु यकिन गरी तिनको कार्यान्वयन, प्रगति अनुगमन, शासकीय संयन्त्रको परिचालन, जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको किटान तथा सहयोगी निकायहरुको पहिचान, वित्त व्यवस्थापन आदि यो कार्यान्वयन योजनाको दायराभित्र राखिएको छ। यो कार्यान्वयन योजनामा मूलतः तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख भएका निर्धारित लक्ष्य, क्रियाकलापहरु, मापन, प्रतिवेदन, प्रमाणीकरणका सूचक, कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार वा उत्तरदायी सरकारी निकाय एवम् अन्य प्रत्यक्षरुपमा सम्बन्धित संस्थाहरु, समयरेखा (२०२६-२०३०, र २०३१-२०३५) तथा अनुमानित लागत (बजेट) समावेश गरिएको छ। यसैगरी प्रस्तावित क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनका लागि अनुमानित लागत व्यहोर्न राष्ट्रिय र वाह्य स्रोतको परिचालन आवश्यक छ। यो योजना कार्यान्वयन गर्दा नेपाल सरकारको आन्तरिक स्रोत, विकास साझेदारबाट प्राप्त हुने प्राविधिक र आर्थिक सहयोग, गैर

सरकारी संघ-संस्था र निजी क्षेत्रको सहकार्य तथा समन्वयमा हुने लगानीय, तथा अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु वित्तको परिचालनलाई ध्यान दिइएको छ।

१.३ कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया

तेस्रो एनडिसीको स्वीकृति पश्चात यसलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि यो योजना तर्जुमाको कार्य थालनी गरियो। यो कार्यान्वयन योजना तयार गर्ने क्रममा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी केन्द्र विन्दु, अर्थात वन तथा वातावरण मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संघ-संस्थाका प्रतिनिधिहरु एवम् विज्ञहरुको सहभागितामा वि.सं. २०८२ साल असार ४ गते अनौपचारिक परामर्श कार्यक्रमको आयोजना गरेको थियो। मिति २०८२ साल श्रावण १२ गते बहुसरोकारवालाहरुको सहभागितामा आयोजित कार्यशालामार्फत औपचारिक रुपमा यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया सुरु भएको थियो। तत्पश्चात्: तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानमा उल्लेख भएका विषयगत क्षेत्र र उप-क्षेत्रहरुमा उल्लेख भएका हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरणको लागि नेपाल सरकार, कार्य विभाजन नियमावली बमोजिम सम्बन्धित मन्त्रालयहरुको संयोजकत्व र सहजीकरणमा विषयगत परामर्श कार्यक्रमहरु सम्पन्न गरी कार्यान्वयन योजना मस्यौदा तयार भएको थियो। सो मस्यौदालाई ७ वटै प्रदेश र केन्द्रमा कार्यशालाको आयोजना गरी राय सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो। प्राप्त राय सुझावहरुको आधारमा कार्यान्वयन योजना परिमार्जन गरी सार्वजनिक राय सुझावको लागि करिव २ हप्ताको समयावधि तोकी वन तथा वातावरण मन्त्रालयको वेवसाइटमा राखिएको छ ।

यी प्रक्रियाबाट प्राप्त राय सुझाबको आधारमा परिमार्जित मस्यौदा कार्यान्वयन योजनामा सम्बन्धित मन्त्रालयहरुबाट औपचारिक राय सुझाव लिई यो मस्यौदा योजनालाई अन्तिम रुप दिई नेपाल सरकारको स्वीकृतिको लागि अग्रिम प्रक्रियामा लगिने छ । यो कार्यान्वयन योजनाको तर्जुमा गर्दा अवलम्बन गरिएको विस्तृत प्रक्रिया चित्र (१) मा दिइएको छ।

यो योजनामा उल्लिखित क्रियकलापहरुको कार्यान्वयन गर्दा विषयगत मन्त्रालयहरुले आवश्यकतानुसार विस्तृतीकरण गर्न सक्नेछन्। यी क्रियाकलापलाई वार्षिक कार्यक्रममा आवद्ध गरेर, बेग्लै आयोजनाको रुपमा तथा अल्पकालीनदेखि दीर्घकालीन योजनामा समावेश गरेर कार्यान्वयन गर्न सकिने छ। स्थलगत क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनमा स्थानीय तहको नेतृत्व, समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण महत्वपूर्ण रहने छ।

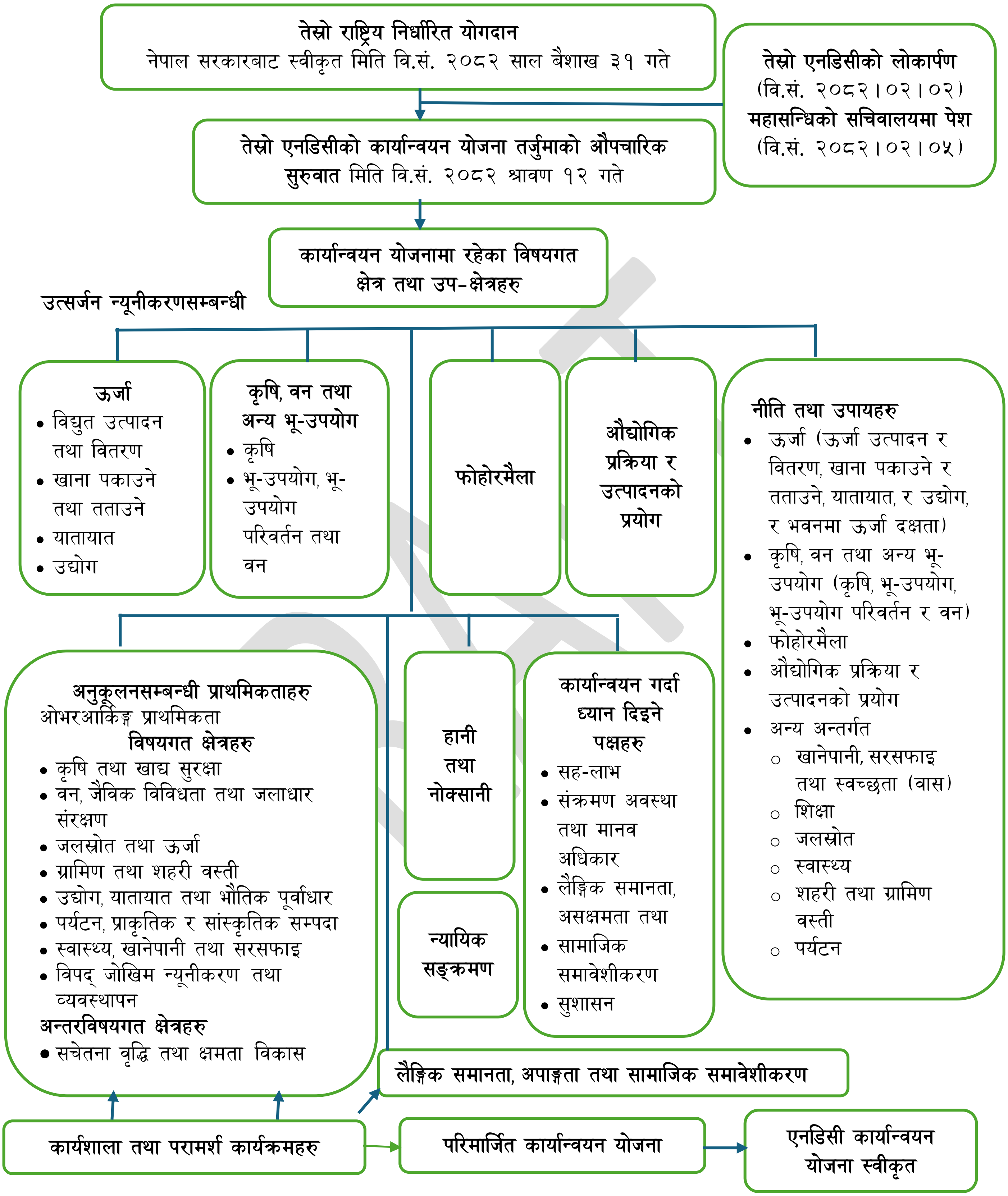

चित्र १ः तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानको कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रिया

नेपालको तेस्रो एनडिसी सबैलाई समेटी सहभागितात्मक प्रक्रियामार्फत तर्जुमा भएको थियो। सोही प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी नेपालको केन्द्रविन्दुको कार्य गरिरहेको वन तथा वातावरण मन्त्रालयको समन्वय, सहकार्य र सहजीकरणमा विषयगत तथा अन्तर-विषयगत क्षेत्रको जिम्मेवारी भएको मन्त्रालयहरुको संयोजकत्व र अगुवाईमा विकासका साझेदार तथा सहयात्रीहरुको सहयोगमा कार्यशाला, अन्तर्क्रिया तथा परामर्श कार्यक्रमहरु आयोजना भएका थिए।

काठमाण्डौमा सम्पन्न विभिन्न कार्यशाला तथा परामर्श कार्यक्रमहरुको आधारमा तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयन योजनाको मस्यौदा तयार भयो (तालिका १.१)। यी ११ वटा परामर्श कार्यक्रमहरुमा २९ प्रतिशत महिलासहित कूल ६४१ जनाको सहभागिता रहेको थियो।

DRAFT

तालिका १.१ः काठमाण्डौमा सम्पन्न कार्यशाला तथा परामर्श कार्यक्रमहरु

क्रसं	परामर्श कार्यक्रम	मिति	पुरुष	महिला	जम्मा	कैफियत
१	विकासका सहयात्रीहरुसंग प्रारम्भिक परामर्श, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरवार	२०८२।०३।०४	३७	१०	४७	श्रीमान् सचिवज्यूको अध्यक्षतामा सम्पन्न
२	कार्यान्वयन योजनाको प्रारुप निर्धारण गर्नका लागि सरोकारवालाहरुसंग परामर्श, गोदावरी	२०८२।०३।१३-१४	६२	९	७१	मा. वन तथा वातावरण मन्त्रीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा सम्पन्न
३	कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको औपचारिक शुभारम्भ, बुढानिलकण्ठ	२०८२।०४।१२-१३	९०	३३	१२३	श्रीमान् मूख्य सचिवज्यूको प्रमूख आतिथ्यमा सम्पन्न
४	शिक्षाका क्रियाकलापहरुको छनौट सम्बन्धी कार्यशाला, लाजिम्पाट	२०८२।०५।१४	३५	११	४६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको संयोजन ।
५	जेड्सीसम्बन्धी परामर्श कार्यक्रम, नक्साल	२०८२।०६।०३	२३	१०	३३	सरोकारवालाबाट आयोजित
६	ऊर्जा र औद्योगिक प्रक्रियासम्बन्धी सरोकारवाला एवम् विज्ञहरुसँग परामर्श, बबरमहल	२०८२।०७।२६	५६	१९	७५	ऊर्जा, जल तथा सिंचाइ, र उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रालयको संयोजन
७	जेड्सीसम्बन्धी सरोकारवाला र विज्ञहरुसँग परामर्श, पुल्चोक	२०८२।०८।०१	३६	४५	८१	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयको संयोजन

८	जेड्सी सम्बन्धमा सरकारको फोकल पर्सन र विकासका सहयात्रीहरुसँग परामर्श, पुल्चोक	२०८२।०८।०२	२६	३०	५६	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयको संयोजन
९	कार्यान्वयन योजना मस्यौदा परिमार्जन कार्यशाला, बुढानिलकण्ठ	२०८२।०८।०७-०८	५७	१०	६७	सरकारी निकायका उच्च अधिकृतको सहभागिता
१०	वन क्षेत्रका क्रियाकलाप परिमार्जन परामर्श कार्यक्रम, सिंहदरवार	२०८२।०८।१२	१४	१	१५	उच्च अधिकृतहरुको सहभागितामा सम्पन्न
११	जलस्रोत क्षेत्रको क्रियाकलापहरु परिमार्जन परामर्श कार्यक्रम, ववरमहल	२०८२।०८।१७	१९	८	२७	ऊर्जा, ज. तथा सिंचाइ मन्त्रालयको संयोजन
	प्रत्यक्ष संग्लन सहभागीहरु		**४५५**	**१८६**	**६४१**	**२९ प्रतिशत महिला**

नोटः यसका वन तथा वातावरण मन्त्रालयको समन्वय र विकासका साझेदारहरुको सहभागिता रहेको।
जेड्सीले लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीतालाई समेट्छ।

सो मस्यौदा प्रतिवेदनको वारेमा जानकारी दिन र राय सुझाव सङ्कलन गरी परिमार्जन गर्नका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयले प्रदेशका वन तथा वातावरण हेर्ने मन्त्रालयहरुसँगको सहकार्य र संयोजनमा प्रदेशस्तरीय छलफल तथा सुझाव सङ्कलन कार्यशालाहरु सम्पन्न भएका थिए (तालिका १.२)। यी प्रादेशिक कार्यशालाहरूमा कूल ४९७ जनाको सहभागिता भएको थियो ।

तालिका १.२: एनडिसी कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्दा प्रदेशमा सम्पन्न परामर्श कार्यक्रमहरु

क्रसं	प्रदेशको नाम	मिति	पुरुष	महिला	जम्मा
१	कोशी प्रदेश, बिराटनगर, मोरङ	२०८२।०९।०९	६०	१०	७०
२	मधेश प्रदेश, जनकपुरधाम, धनुषा	२०८२।०९।०७	५७	१०	६७
३	बागमती प्रदेश, हेटौडा, मकवानपुर	२०८२।०९।०४	७४	१६	९०
४	लुम्बिनी प्रदेश, लमही, दाङ्ग	२०८२।१०।०६	४९	११	६०
५	कर्णाली प्रदेश, बीरेन्द्रनगर, सुर्खेत	२०८२।१०।०८	५१	१८	६९
६	सुदूर पश्चिम प्रदेश, धनगढी, कैलाली	२०८२।१०।११	७६	१३	८९
७	गण्डकी प्रदेश, पोखरा, कास्की	२०८२।१०।१५	४७	८	५५
	जम्मा		४१४	८६	५००

यसरी यो कार्यान्वयन योजना तर्जुमा प्रक्रियामा कूल ११४१ जनाको प्रत्यक्ष सहभागिता रहेको थियो।यसमा महिलाको सहभागिता करिव २४ प्रतिशत रहेको थियो ।

DRAFT

नोटः यो कार्यान्वयन योजनालाई निर्णय प्रक्रियामा लग्दा तालिका १.१ र १.२ को सहभागितासम्बन्धी जानकारीलाई छोटकरीमा टेक्स्टमा राखिने छ।

१.४ एनडिसी कार्यान्वयन गर्दा ध्यान दिइने पक्षहरु

१.४.१ सह-लाभ

नेपालको तेस्रो एनडिसीमा उल्लिखित विभिन्न लक्ष्यअनुसार क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्दा विभिन्न सह-लाभ (co-benefits) प्राप्त हुने देखिन्छ। यसमा ऊर्जा सुरक्षा, घरभित्र र बाहिरको वायु प्रदूषण न्यूनीकरण, जनस्वास्थ्य, जीवनस्तर सुधार, आम्दानी वृद्धि, सामाजिक समानता, पारिस्थितिक सेवा, जैविक विविधता संरक्षण, पर्यावरण-पर्यटन र जलवायु-उत्थानशीलता जस्ता क्षेत्रमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने अपेक्षा गरिएको छ। यस प्रकारका क्रियाकलापहरुले दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न र गरिबी उन्मुलनमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने विश्वास गरिएको छ। तर, यी न्यूनीकरण लक्ष्य पूरा गर्ने क्रममा जीवाश्म इन्धनलाई विस्थापित वा न्यून प्रयोग गर्दा जीवाश्म इन्धनको आयातमा आधारित सरकारको कर, राजस्व र रोजगारीमा कमी आउन सक्ने सम्भावना रहन्छ। हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका कार्यहरुबाट अल्पायुका जलवायु प्रदूषकको मात्रा पनि घट्न सक्छन्।

तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानलाई कार्यान्वयन गर्दा नेपालले सकेसम्म सह-लाभ प्राप्त हुने तथा प्रतिकूल प्रभावको जोखिमलाई न्यून गर्ने प्रयास गर्नेछ। सन् २०३० भित्र सह-लाभको मूल्याङ्कन गर्नका लागि एक ढाँचासमेत तर्जुमा गरिने छ।

१.४.२ न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकार

सङ्क्रमण अवस्थामा उच्च कार्बन उत्सर्जनसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको कटौती गरी न्यून कार्बन आर्थिक विकासतर्फ अघि बढ्दा जनसमुदाय, कामदार, कार्यस्थल, तथा विभिन्न क्षेत्रमा सञ्चालन भएका र हुने विकासका क्रियाकलापहरुलाई प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने सुनिश्चित गर्दै न्यायिक सङ्क्रमणका सिद्धान्त, प्रक्रिया तथा अभ्यासहरुलाई ध्यान दिइने छ।न्यायिक सङ्क्रमणको अवस्थालाई जलवायु न्यायको दृष्टिले हेरिने छ। विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायहरुबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी भण्डारण गर्नुको साथै विकासका विषयगत क्षेत्र (सेक्टर) को न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कन गरिने छ।सङ्क्रमणकालमा काम र कामदारको काम गर्न पाउने अधिकारलाई सुरक्षित राख्दै क्षमता विकास र कार्यस्थलको पेशागत सुरक्षा समेत सुनिश्चित गरिने छ । यसैगरी क्षतिपूर्ति र सामाजिक सुरक्षालाई ध्यान दिइने छ। प्रभावित समुदाय र कामदारहरुको चासोलाई सम्बोधन गर्न उनीहरुको सहभागितामा सामाजिक संवादलाई बढावा दिइने छ। हरित रोजगारी तथा हरित सीपको विकासका लागि जोखिममा रहेका तथा जोखिममा पर्न सक्ने समुदाय तथा कामदारलाई प्राथमिकता दिदैं तिनको अर्थपूर्ण सहभागिता र प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरिने छ। कामदार तथा रोजगारी बढी हुने तथा भएका यातायात र उद्योग

जस्ता उच्च प्रभावित क्षेत्रहरुमा न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी उपायहरु एकीकृत गर्ने कार्यलाई सुनिश्चित गरिने छ।

तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयनको क्रममा न्यायिक सङ्क्रमण कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनका लागि मुख्यतया यातायात, उद्योग, संघ र प्रदेशका क्षेत्रगत मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु तथा स्थानीय तहका कर्तव्य वाहकहरुबीच चेतना अभिवृद्धि गरिने छ। सङ्क्रमणको अवधिमा जोखिममा पर्न सक्ने समुदाय र कामदारहरुलाई तिनको अधिकारको वारेमा सूचित गर्ने संयन्त्रको विकास तथा कार्यान्वयन गरिने छ। पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षाका मापदण्डहरु कार्यान्वयन गरिने छ। जलविद्युत ऊर्जा नपुगेका क्षेत्रमा सौर्य र वायु जस्ता नवीकरणीय ऊर्जाको व्यापक उपयोगमार्फत ऊर्जा सुरक्षा सुनिश्चित गरिने छ। जलवायु परिवर्तन तथा सङ्क्रमणका कारण जोखिममा रहेका वा पर्न सक्ने वन पैदावारमा आश्रित समुदायलाई वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त लाभको न्यायिक बाँडफाँड बढाइने छ। न्यायिक सङ्क्रमणका लागि आवश्यक नीति र नियमनको व्यवस्था मिलाइने छ ।

सङ्क्रमण प्रक्रियाको समयमा जलवायु जोखिममा रहेका समुदायलाई विपद् पोर्टल र जल तथा मौसम विज्ञान विभागको वेवसाइटबाट समेत जानकारी दिने एवम् ती वेवसाइटलाई स्थानीय तहका वेवसाइटहरुसँग आवद्ध गरिने छ। स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि लगायत ट्रेड युनियन, रोजगारदाता, व्यापार-व्यवसाय तथा उद्यमी एवम् जलवायु विज्ञहरुको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयको नेतृत्वमा न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी सवालहरुलाई सम्बोधन गर्न आवश्यकतानुसार संस्थागत व्यवस्था गरिने छ। यो कार्यान्वयन योजनामा न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी क्रियाकलापहरुलाई समेटिएको छ (तालिका २.६)।

१.४.३ लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीता

नेपालले तेस्रो एनडिसीका लक्ष्यहरु किटान गर्दा लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीता (जेड्सी) का सिद्धान्तहरु अवलम्बन भएका छन्। जेड्सीको लागि निर्धारित लक्ष्यहरु अनुरुप जेड्सीलाई विषयगत क्रियाकलापहरुमा एकीकृत गरिएको र जेड्सीसम्बन्धी छुट्टै क्रियाकलापहरु यो कार्यान्वयन योजनामा राखिएको छ (तालिका २.५)। यसबाट जेड्सीको सवालहरु यथेष्ठ सम्बोधन हुने अपेक्षा गरिएको छ।

१.४.४ सुशासन

तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयनको क्रममा सुशासन प्रवर्द्धन गर्नको लागि समन्वयको भूमिका निर्वाह गरिरहेका विद्यमान परिषद् तथा समितिहरुको सक्रिय एवम् अर्थपूर्ण भूमिका यथावत रहने छ। वातावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा समग्रमा समन्वय र नीतिगत मार्गदर्शनका लागि वातावरण संरक्षण ऐन (२०७६) को दफा ३२ बमोजिम प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा वातावरण संरक्षण तथा

जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद्को गठन भएको छ। दोस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयन, समन्वय तथा निर्देशनका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रीको अध्यक्षतामा एक उच्चस्तरीय जलवायु परिवर्तन सञ्चालक समितिको गठन हुने व्यवस्था छ। यसैगरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयको सचिवको अध्यक्षतामा गठन भएको अन्तर-मन्त्रालय जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिले एनडिसीको कार्यान्वयनलाई कार्यगत समन्वय र सहजीकरण गर्नेछ। साथै प्रदेश तहमा वन तथा वातावरणको जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षता गठन भएका प्रादेशिक जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिबाट प्रदेश तहको समन्वय सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ। यी समितिहरुबाट मूलतः समन्वय, रेखदेख, नीतिगत मार्गदर्शन तथा सहजीकरण लगायत सहकार्यमा सहयोग पुग्नेछ। यसबाट तेस्रो एनडिसी योजनाको अर्थपूर्ण कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

माथि उल्लिखित परिषद् तथा समितिहरुको सचिवालयको कार्य वन तथा वातावरण मन्त्रालय, अन्तर्गतका विषयगत महाशाखा तथा प्रादेशिक मन्त्रालयले गर्नेछन्। तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयनबाट प्राप्त उपलब्धिहरुको रिपोर्टिङ्गको कार्यसमेत जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धि, क्योटो अभिसन्धि र पेरिस सम्झौताको केन्द्र विन्दुको कार्य गरिरहेको वन तथा वातावरण मन्त्रालयले गर्ने भएकोले समन्वय, सहजीकरण तथा रिपोर्टिङ्गका कार्यहरु पनि सहज र सजिलो हुनेछ।

माथि उल्लेख भए अनुसार नै एनडिसीमा रहेका विषयगत एवम् क्षेत्रगत लक्ष्यहरु प्राप्त गर्न आवश्यक क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन जिम्मेवारी सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयको नेतृत्वमा हुनेछ । तर यसका स्थलगत क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन एवम् सम्पादन मूलतः स्थानीय तहबाट हुनेछन् । यो कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयनबाट प्राप्त नतिजाहरुको रिपोर्टिङ्ग समेत उचित प्रक्रियाबाट नियमित रुपमा हुनेछ।

....

....

DRAFT

कार्यान्वयन योजना

तेस्रो एनडिसीले हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि (क) ऊर्जा, (ख) कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग, (ग) फोहोरमैला, तथा (घ) औद्योगिक प्रक्रिया एवम् उत्पादनको प्रयोग गरी मूख्यतया ४ वटा क्षेत्रमा लक्ष्यहरु निर्धारण गरेको छ। यसमा ऊर्जा अन्तर्गत ऊर्जा उत्पादन र वितरण, खाना पकाउने र तताउने, यातायात, उद्योग, तथा भवनमा प्रयोग हुने ऊर्जालाई समेटिएको छ। यसैगरी वन तथा भू-उपयोग अन्तर्गत (क) कृषि, तथा (ख) भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तन र वन गरी २ उपक्षेत्रमा वर्गीकरण गरी लक्ष्यहरु निर्धारण गरिएको छ। यी सबै विषयगत क्षेत्रका लागि विभिन्न गुणात्मक र परिमाणात्मक लक्ष्यहरु रहेका छन्। यसैगरी अन्य क्षेत्रगत लक्ष्यका लागि थप विषयवस्तुको चयन गरिएको छ। ती हुन्ः खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता; शिक्षा; जलस्रोत; स्वास्थ्य; शहर तथा ग्रामिण वस्ती; एवम् पर्यटन। यी लक्ष्यहरुको प्राप्तिका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरु चयन गरिएको छ।

२.१. उत्सर्जन न्यूनीकरणका लक्ष्यहरु

हरितगृत ग्याँसको उत्सर्जनमा नेपालको योगदान नगन्य रहेको छ। यद्यपी पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्रको हैसियतमा एवम् न्यून उत्सर्जन आर्थिक विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नका लागि हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन हुने सम्भावित क्षेत्र र क्रियाकलापहरुबाट सो उत्सर्जन घटाउने लक्ष्य नेपालले लिएको छ। यी लक्ष्यहरु र तिनको प्राप्तिको लागि सञ्चालन हुने क्रियाकलापहरु विस्तृतरुपमा यो कार्यान्वयन योजना (तालिका २.१) मा दिइएको छ । तेस्रो एनडिसीमा हरितगृहग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि कूल २२ वटा लक्ष्यहरू निर्धारण भएका थिए । ती लक्ष्य प्राप्तिका लागि १२३ वटा क्रियाकलापहरू र १४१ वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरणका आधारहरू छनौट गरिएका छन् । यी लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न कार्यान्वयन हुने क्रियाकलापहरूको लागि अमेरिकी डलर ७३.७४ विलियन लाग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ (तालिका २.१)। कूल अनुमानित लागतको ८५ प्रतिशतभन्दा बढीका क्रियाकलापहरू वित्तीय सहयोग प्राप्त भएमा मात्रै कार्यान्वयन हुनेछन्। यहाँ क्षेत्रगत केही परिमाणात्मक लक्ष्यहरु सूचकको रुपमा दिइएको छ।

(क) ऊर्जा

१. नविकरणीय विद्युत उत्पादन क्षमता सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः १४,०३१ र २८,५०० मेगावाट पुऱ्याउने ।
२. विद्युत प्रशारण र वितरण प्रणालीबाट हुने चुहावट सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ११.५० प्रतिशत र १०.५० प्रतिशतमा घटाउने ।

३. सुधारिएको चुल्होको प्रयोग सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ७ लाख ५० हजार र १० लाख घरधुरीमा पुऱ्याउने । सोही अवधिमा धातुबाट निर्मित सुधारिएको चुल्होको प्रयोग ४८ हजार ६८ घरधुरी र १ लाख घरधुरीमा पुऱ्याउने ।

४. घरमा खाना पकाउनको लागि वायोग्याँसको प्रयोग सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ५ लाख र ६,५२,७७० घरधुरीमा पुऱ्याउने ।

५. ठूला खालका वायोग्याँस प्लान्ट सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ५५० युनिट र ७५० युनिट स्थापना गर्ने, आदि ।

(ख) यातायात

१. सन् २०३० सम्म निजी प्रयोगका विद्युतीय सवारी साधनको विक्री ९० प्रतिशत र सन् २०३५ सम्म ९५ प्रतिशतमा पुऱ्याउने। यसैगरी सार्वजनिक प्रयोगका सवारी साधनको विक्री सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ७० र ९० प्रतिशत पुऱ्याउने।

२. काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र विद्युतीय वस, ट्रली तथा हलुका रेलको एकीकृत प्रणालीको लागि सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः कम्तिमा ५० कि.मि र १०० कि.मि. निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।

३. सन् २०३० भित्र २०० कि.मि. र सन् २०३५ भित्र ३०० कि.मि. विद्युतीय रेल सञ्जाल निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।

(ग) उद्योग

१. सन् २०३५ सम्म फलाम र स्टिल उद्योगले विद्युतमा आधारित भट्टीको प्रयोग बढाउने।

२. सन् २०३५ सम्म दुइवटा चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगमा कोइलाको सट्टामा कूल इन्धन खपतको ३५ प्रतिशतसम्म जैविक ऊर्जा प्रयोग गर्ने।

३. बोयलरमा आधारित सबै उद्योग सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ३० र ७० प्रतिशत विद्युतमा आधारित हुने गरी रुपान्तरण गर्ने ।

४. सन् २०३५ सम्म बार्षिक १० करोड इट्टा उत्पादन हुने गरी मध्यम खालको विद्युतमा आधारित टनेल किल्न नमुनाको रुपमा सञ्चालन गर्ने।

(घ) कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग

१. सन् २०३५ सम्म गाईवस्तुको मलका लागि ५ लाख सुधारिएको गोठ स्थापना गर्ने।

२. देशको कूल क्षेत्रफलको कम्तिमा ४६ प्रतिशत वन क्षेत्रको रुपमा कायम गर्ने।

(ङ) फोहोरमैला

१. सन् २०३५ सम्म प्रति दिन ५१ करोड लिटर फोहोर पानी प्रशोधन गरेर मात्रै निश्कासन गर्ने।

२. सन् २०३५ सम्म बार्षिक ३ लाख ७० हजार घन मिटर फिकल स्लज प्रशोधन गर्ने।
३. सन् २०३५ सम्म ६ वटा औद्योगिक स्थलमा तरल फोहोरको लागि संयुक्त प्रशोधन सुविधा स्थापना गर्ने ।

(च) औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग

१. सन् २०३५ सम्म सिमेन्ट उत्पादनको लागि ल्किङ्कर फ्याक्टर ७५ प्रतिशतमा झार्ने।

२.२. नीति तथा उपायसम्बन्धी लक्ष्यहरु

हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि तेस्रो एनडिसीले केही नीति तथा उपायहरु अवलम्बन गरेको छ। तेस्रो एनडिसीमा निम्न विषयगत क्षेत्रहरूमा कूल ६२ वटा नीति तथा उपायहरूसम्बन्धी लक्ष्यहरू रहेका छन् । यी लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि २४७ वटा क्रियाकलापहरू र २७१ वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू समावेश गरिएको छ । यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि अमेरिकी डलर ४.३ विलियन[1] आवश्यक पर्ने प्रक्षेपण गरिएको छ (तालिका २.२)। यी नीति तथा उपायहरू अन्तर्गत रहेका विषयगत क्षेत्रका केही परिमाणात्मक लक्ष्यहरु तल दिइएको छ।

(क) ऊर्जा

१. सन् २०३० सम्म ऊर्जा, नविकरणीय ऊर्जा र ऊर्जा दक्षता सम्बन्धमा राष्ट्रिय नीति तथा कानून तर्जुमा गर्ने।
२. सन् २०३५ सम्म ४०० स्थानीय तहले पालिका तहको ऊर्जा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।
३. सन् २०३५ सम्म महानगरपालिका र उप-महानगरपालिकाहरुमा फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने थप ११ वटा प्लान्ट स्थापना गर्ने।
४. १०० वटा स्थानीय निकायले नियम, उपनियम, तथा मापदण्ड कार्यान्वयन कार्यविधि बनाई ऊर्जा-दक्ष भवनको स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।

(ख) यातायात

१. फोहोरमैला सङ्कलनका लागि विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः थप १० प्रतिशत र २० प्रतिशतले बढाउने।
२. सन् २०३५ सम्म विद्युतीय सवारी साधनका लागि यथेष्ठ पूर्वाधार र चार्जिङ्ग स्टेशनको विकास गर्ने।
३. सरकार, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रले विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगमा प्राथमिकता दिने ।

[1] एक अमेरिकी डलर बराबर नेरू १४५।

४. सन् २०३० भित्र सबै महानगरपालिका र उप–महानगरपालिकाहरुमा साइकल लेनको व्यवस्थापन तथा परिचालन गर्ने।

५. सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः कम्तिमा ५० र १५० वटा केबलमा-आधारित यातायात परिचालन हुने।

(ग) उद्योग

१. सन् २०३५ सम्म १६ वटा चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगहरुमा फोहोरबाट ७५ एमभिए ताप विद्युत प्रणालीको स्थापना गर्ने।

२. सन् २०३५ सम्म साना भट्टी र बोयलरको प्रयोग गर्ने काठमाण्डौ उपत्यकाका सबै साना र मध्यम उद्यमहरुलाई विद्युतमा आधारित बनाउने।

३. सन् २०३५ सम्म सिमेन्ट, इट्टा, स्टिल र टायर उद्योगका ५०० प्राविधिक जनशक्तिलाई नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिकावारेमा तालिम दिने।

(घ) भवनमा ऊर्जा दक्षता

१. सन् २०३० सम्म ऊर्जा दक्षता निर्देशिका तर्जुमा तथा १५ सय सरकारी भवनको ऊर्जा परीक्षण (अडिट) गर्ने।

२. सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ३० र ७० प्रतिशत नयाँ विद्यालय र शिक्षाको पूर्वाधार निर्माणमा कार्बन-अफसेट र ऊर्जा-दक्ष प्रणाली लागू गर्ने।

(ङ) कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग

१. सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः ५ र १० हजार हेक्टरको नयाँ बगैंचा स्थापना गर्ने।

२. सन् २०३५ सम्म राष्ट्रिय वन क्षेत्रको तथ्याङ्कलाई अध्यावधिक गर्दै रेड कार्यान्वयन केन्द्रमार्फत कार्बन व्यापारको दायरा विस्तार गर्ने। कार्बन व्यापारमा निजी वनको सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने।

३. सन् २०३० सम्म वन विकास कोषको परिचालनमार्फत क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण र वन पुनर्स्थापना गरी कार्बन सञ्चिति अभिवृद्धि गर्ने।

४. सन् २०३५ सम्म वन समूहको मुख्य पदमा ५० प्रतिशत महिलाको प्रतिनिधित्व तथा दलित र आदिवासी/जनजातिको अनुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।

५. सन् २०३० सम्म शहर र वन क्षेत्र बाहिरका रुखको तथ्याङ्क सङ्कलन एवम् विश्लेषण गर्ने र शहरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने। वन डढेलो नियन्त्रण तथा नियमनका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागितामा सहकार्य संयन्त्र विकास गर्ने।

DRAFT

(च) फोहोरमैला

१. सन् २०३० भित्र कम्तिमा १०० पालिका र सन् २०३५ भित्र सबै पालिकाले फोहोरमैला वर्गीकरण गर्ने, पुनः प्रयोगमा ल्याउने, पुरानो सामग्रीको सिर्जनात्मक प्रयोग तथा रद्दीकरण गरी सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको स्थापना गर्ने।

२. सन् २०३५ सम्म १० वटा उद्योगहरुमा अक्सिजन विनाको फोहोरपानी प्रशोधन प्रणाली र मिथेन सङ्कलन गर्ने सुविधा स्थापना गर्ने।

(छ) औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग

१. सन् २०३५ सम्म सबै सिमेन्ट उद्योगहरुमा निरन्तर उत्सर्जन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने।

(ज) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास)

१. सन् २०३५ सम्म सबै विद्यालयले वास सुविधासहित हरित विद्यालय कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।

२. सन् २०३० सम्म न्यून कार्बन उत्सर्जनसहितको खानेपानी वितरण सेवाबाट महिला, बालबालिका तथा सीमान्तकृत जनतासमेत ५० प्रतिशत जनसङ्ख्याले लाभ पाउने।

(झ) शिक्षा

१. सन् २०३० सम्म प्राविधिक, व्यावसायिक, विद्यालय र विश्वविद्यालय तहका शिक्षामा हरित काम र हरित सीपको अवधारण एकीकृत गर्ने।

२. सन् २०३५ सम्म विद्यालयमा १० मेगावाट क्षमताको संस्थागत सौर्य फोटोभोल्टिक प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।

३. सरकारी र निजी विद्यालयमा विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगमा प्राथमिकता दिने।

(ञ) जलस्रोत

१. नविकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरी भूमिगत क्लस्टर आयोजनाहरुले सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः थप ११२,५०० हेक्टर र ३,१८,००० हेक्टर भूमि सिंचित गर्ने ।

२. सन् २०३० सम्म नविकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरी थप १११,५०० हेक्टरमा सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ आयोजनाहरुको विकास गर्ने ।

(ट) स्वास्थ्य

१. सौय ऊर्जाको प्रयोग सहित सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः १४० र २८० वटा स्वास्थ्य संस्थालाई न्यून-कार्बन तथा जलवायु-उत्थानशीलमा स्तरोन्नती गर्ने।

२. सन् २०३० सम्म न्यून-कार्बन स्वास्थ्य प्रणाली सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।

३. सन् २०३५ सम्म ७५ प्रतिशत परंपरागत सुघाँउने (एनेस्थेटिक) ग्याँसलाई न्यून हरितगृह ग्याँसको विकल्पबाट प्रतिस्थापन गर्ने।

(ठ) शहरी तथा ग्रामीण वस्ती

१. सन् २०३० सम्म न्यून-कार्बन, जलवायु-उत्थानशील तथा समावेशी अभ्यास (साइक्लिङ्ग, वृक्षारोपण, हरित क्षेत्र, उद्यान, विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोग) को पहिचान तथा प्रवर्द्धन गर्ने।

(ड) पर्यटन

१. सन् २०३० सम्म प्रत्येक प्रदेशमा १, १ का दरले ७ वटा पर्यटकीय गन्तव्यमा प्रकृति र संस्कृतिमा आधारित दिगो पर्यटन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, र कम्तिमा ५ वटा पर्यटकीय गन्तव्यलाई कार्बन तटस्थ बनाउने।

२.३ अनुकूलनका प्राथमिकतासम्बन्धी लक्ष्यहरु

तेस्रो एनडिसीले जलवायु अनुकूलनका लागि राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) ले निर्धारण गरेका विषयगत क्षेत्रहरूमा अनुकूलन प्राथमिकताहरू किटान गरेको छ । यो नीतिमा (क) कृषि तथा खाद्य सुरक्षा; (ख) वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण; (ग) जलस्रोत तथा ऊर्जा; (घ) ग्रामीण तथा शहरी वस्ती; (ङ) उद्योग, यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार; (च) पर्यटन, प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदा; (छ) स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ; तथा (ज) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरी ८ वटा विषयगत क्षेत्र तोकिएका छन्। सो नीतिले (क) लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, जीविकोपार्जन एवम् सुशासन; (ख) चेतना वृद्धि तथा क्षमता विकास; (ग) अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा प्रसार; तथा (घ) जलवायु वित्त व्यवस्थापन गरी ४ वटा अन्तर-विषयगत क्षेत्रहरु निर्धारण गरेको छ। यो तेस्रो एनडिसीको कार्ययोजनामा माथि उल्लिखित ८ वटा विषयगत क्षेत्रहरु र एक अन्तर-विषयगत क्षेत्र, चेतना वृद्धि तथा क्षमता विकासका लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक लक्ष्यहरु निर्धारण भएको छ।

तेस्रो एनडिसीमा माथि उल्लेखित ८ वटा विषयगत र एक अन्तर-विषयगत क्षेत्रमा अनुकूलनका प्राथमिकता सम्बन्धमा रहेका ४८ वटा लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि १४१ वटा क्रियाकलापहरू र १५० वटा मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू समावेश गरिएका छन् (तालिका २.३)। यी क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि अमेरिकी डलर ३.१३ विलियन आवश्यक पर्ने प्रक्षेपण गरिएको छ। जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी प्राथमिकताका केही लक्ष्यलाई सूचकको रुपमा तल दिइएको छ।

DRAFT

१. सन् २०३५ सम्म सबै ७५३ स्थानीय तह (पालिका) ले एकीकृत लैङ्गिक-उत्तरदायी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (लापा) तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।
२. सन् २०३५ सम्म जलवायु सङ्कटासन्न जनता र समुदायको जरुरी आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नका लागि अनुकूलनलाई स्थानीयकरण गर्ने, र स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा एकीकृत गर्न अनुकूलन प्राथमिकतालाई लापाको संरचनासँग तालमेल मिलाउने।
३. सन् २०३० सम्म जलवायु सङ्कटासन्न जनता तथा समुदायको सङ्कटासन्नतालाई एकीकृत गर्न सबै प्रशासनिक, भौतिक-भौगोलिक एवम् पारिस्थितिकीय क्षेत्रमा जलवायु विज्ञानको आधारमा क्षेत्रगत सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने।

(क) कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

१. सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः २०० र ५०० जलवायु-उत्थानशील फार्म स्थापना गर्ने।
२. सन् २०३५ भित्र कम्तिमा ८० पालिकाका ४५ हजार घरधुरी उत्थानशील कृषि-पारिस्थितिकीय उत्पादन प्रणाली तर्फ संक्रमण-उन्मुख हुने।
३. सन् २०३५ सम्म खाद्यान्न तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्न थप ४६३,००० हेक्टर, र अन्तर-वेसिन जल स्थानान्तरण आयोजनाबाट १७३,००० हेक्टर कृषि क्षेत्र सिंचाइ गर्ने।
४. सन् २०३० सम्म तराईमा २० वटा स्वचालित भूमिगत जल अनुगमन केन्द्र स्थापना गर्ने।

(ख) वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण

१. सन् २०३५ सम्म प्रति वर्ष कम्तिमा ५ हजार हेक्टरका दरले कृषि-वन प्रणाली स्थापना गर्ने।
२. सन् २०३० सम्म १०० वटा समुदायले व्यवस्थापन गरेको वनमा दिगो वन पैदावार कटान तथा “खाद्यान्नको लागि वन कार्यक्रम” मार्फत उच्च मूल्यका वन पैदावारको उत्पादन ५० प्रतिशतले वृद्धि गर्दै दिगो वनमा-आधारित जीविकोपार्जन प्रवर्द्धन गर्ने।
३. सन् २०३५ सम्म विज्ञान, प्रविधि तथा स्थानीयतहका जलवायु अनुकूलन पहलकदमीमार्फत उप-जलाधार क्षेत्रमा पानीको उपलब्धता ५० प्रतिशतले वृद्धि गर्ने, ५० प्रतिशत जलाधारको संरक्षण र पुनर्स्थापना गर्ने, तथा नदी किनारा कटान र बाढीको जोखिम ६० प्रतिशतले घटाउने।

(ग) जलस्रोत तथा ऊर्जा

१. सन् २०३० सम्म बहु-उपयोग जल योजना (स्किम) प्रवर्द्धन गर्न २०० वटा वर्षाको जल संरक्षण जलाशय र १,००० वटा पानी-मुहान संरक्षण योजना कार्यान्वयन गर्ने।
२. सन् २०३५ सम्म लैङ्गिक समानता, अपाङ्ग, र सामाजिक समावेशीता (जेड्सी) समेत गरी जलस्रोत र सिंचाइ क्षेत्रका २०० प्राविधिक कर्मचारीलाई जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी प्राविधिक तालिम दिने।
३. सन् २०३५ सम्म चुरे क्षेत्रका १६४ नदी प्रणालीको एकीकृत व्यवस्थापनमार्फत २० जिल्लामा जलाधारको स्वास्थ्य सुधार गर्ने। ४ वटा नदी वेसिन र १० वटा स्वतन्त्र वेसिनको लागि दिगो

व्यवस्थापन र संरक्षण योजनाहरु तयार गरी ३ वटा नदी वेसिनमा कार्यान्वयन गर्ने। ६० वटा नदी प्रणालीमा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन लागू गर्ने।

४. सन् २०३० भित्र स्वचालित मौसम तथा जल विज्ञानसम्बन्धी केन्द्रको स्तरोन्नती गर्ने र ३ हजार मिटर माथिको उचाइमा २० प्रतिशत हुने गरी ५०० वटा केन्द्र स्थापना तथा विस्तार गर्ने।

(घ) ग्रामीण तथा शहरी वस्ती

१. सन् २०३० सम्म ७ वटा नगरपालिकाका पूर्वाधार र सुशासनमा शहरी उत्थानशीलता र जीवनयापनसम्बन्धी सुधारका पक्षहरु एकीकृत गर्ने ।

२. सन् २०३५ सम्म जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित गर्न भवन पूर्वाधार निर्देशिका र संहिता अध्यावधिक गर्ने ।

(ङ) उद्योग, यातायात र भौतिक पूर्वाधार

१. सन् २०३० सम्म नियमावली संशोधन गरी यातायातका पूर्वाधार आयोजनाहरुमा जलवायु-उत्थानशीलताका पक्ष र प्रमुख राजमार्गहरुमा पूर्व चेतावनी प्रणाली समावेश गर्ने ।

(च) पर्यटन, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा

१. सन् २०३५ सम्म जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई ध्यानमा राखी नेपालको विश्व सम्पदा स्थलहरुमा ऐतिहाँसिक, सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने ।

(छ) स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ

१. सन् २०३५ सम्म पानी मुहान संरक्षण, पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापनबाट ८० प्रतिशत जनसङ्ख्या लाभान्वित हुने ।

२. सन् २०३० र २०३५ भित्र जलवायु सङ्कटासन्न घरधुरी, समुदाय र प्रणालीको आधारमा स्थानीय तहका क्रमशः ३ र ५ हजार जलवायु-उत्थानशील वास प्रणालीको विकास गर्ने। सबै स्थानीय तहमा जलवायु-उत्थानशील वास योजना तर्जुमा गर्ने।

३. सन् २०३५ सम्म ५ लाख घरधुरीमा वर्षाको पानी सङ्कलन गर्ने। ५० स्थानमा वास्तविक समयमा भूमिगत जल अनुगमन र पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने। पानी कम भएको १५ स्थानमा व्यवस्थित जलभण्डार (अक्यूफर) पुनर्भरण कार्य सञ्चालन गर्ने।

४. सन् २०३० भित्र १३४ सेन्टिनेल स्थलहरु र सन् २०३५ भित्र सबै पालिकाहरुमा जलवायु-सम्बेदनशील रोग निगरानी सुविधा सुदृढ र विस्तार गर्ने।

५. सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ५०० र ५,००० स्वास्थ्य व्यावसायीलाई जलवायु परिवर्तन र स्वास्थ्य सम्बन्धी तालिम दिने।

६. सन् २०३० सम्म क्रमशः १ राष्ट्रिय र ३ वटा प्रदेश तहमा र सन् २०३५ सम्म २ राष्ट्रिय र ७ वटा प्रदेश तहमा जोखिम, सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन गर्ने। सन् २०३० सम्म स्वास्थ्य-राष्ट्रिय अनुकूलन योजना अध्यावधिक गर्ने।
७. वायु प्रदूषणबाट हुने रोग सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः प्रति लाख ७७ र ६० जनामा घटाउने।

(ज) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन

१. सन् २०३० सम्म अन्तर-आवद्धता सुनिश्चित गर्दै ७ वटै प्रदेश र प्रमुख नदी वेसिनहरु समेटिने गरी थप ३० वटा बहु—प्रकोपसम्बन्धी पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्ने।
२. सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ४ वटा र थप ४ वटा हिमतालमा पानीको बहाव नियमन गरी हिमताल फुटेर हुने बाढी (ग्लफ) को असर घटाउने।
३. सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ६ वटा र थप ४ वटा हिमतालमा पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने।
४. सन् २०३० भित्र ग्लफ प्रकोपको नक्साङ्कन गरी ६ वटा र सन् २०३५ भित्र थप ४ वटा हिमतालमा वास्तविक समयमा अनुगमन कार्य सञ्चालन गर्ने।

(झ) सचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास

१. विद्यालयको क्षमता सुदृढ गर्न सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः २ हजार र ४ हजार जलवायु परिवर्तन अनुकूलन स्रोत व्यक्ति परिचालन गर्ने ।
२. सन् २०३५ सम्म ५० प्रतिशत विद्यालयहरु जलवायु-स्मार्ट हुने ।
३. सन् २०३० सम्म प्रत्येक प्रदेशमा १, १ गरी ७ वटा जलवायु परिवर्तन-सिर्जित हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी अनुसन्धान आयोजनाहरु सञ्चालन गर्ने । सन् २०३५ सम्म सबै ७५३ स्थानीय तहमा हानी तथा नोक्सानी वा अनुकुलन वा न्यूनीकरणबाट हुने लाभ सम्बन्धमा कम्तिमा एक अनुसन्धान आयोजना सञ्चालन गर्ने।

२.४. अन्तर-विषयगत लक्ष्यहरु

यी लक्ष्यहरु अन्तर्गत हानी तथा नोक्सानी, लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीता, न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकारलाई राखिएको छ। ९ वटा लक्ष्यहरु भएको हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी कार्यहरू कार्यान्वयनका लागि २० वटा क्रियाकलापहरू र २० वटै मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू छनौट भएका छन् (तालिका २.४)। यो योजनमा लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीतासम्बन्धी ९ वटा लक्ष्यहरु, ५८ वटा क्रियाकलापहरू र ५८ वटै मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू रहेका छन् (तालिका २.५)। यसैगरी न्यायिक

सङ्क्रमणसम्बन्धी ३ वटा लक्ष्यको लागि ६, ६ वटा क्रियाकलापहरू र मापन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरणका सूचकहरू राखिएका छन् (तालिका २.६)। यी ३ वटा अन्तर-विषयगत क्षेत्रका लक्ष्यहरू, सूचकको रूपमा तल दिइएको छ।

(क) हानी तथा नोक्सानी

१. हानी र नोक्सानीसम्बन्धी व्यापक रुपमा सूचना सङ्कलन, व्यवस्थापन, अभिलेख, सूचना आदान-प्रदान, पहूँच तथा रिपोर्टिङ्ग सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक, अपाङ्ग तथा अन्य पक्षको वर्गीकृत तथ्याङ्कको लागि सङ्घीय एकीकृत ढाँचाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने।
२. गैर आर्थिक र प्रकोप विशेषको हानी र नोक्सानी समेत समेटिने गरी जलवायु परिवर्तनजन्य हानी र नोक्सानी सम्बन्धी राष्ट्रिय खाकालाई व्यापक बनाउने।

(ख) लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समाबेशीता

१. सन् २०३० सम्म बजेट विनियोजन, अनुगमन संयन्त्र तथा संस्थागत संयन्त्रलाई सुधार गरी लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीता (जेसी) तथा जलवायु परिवर्तन रणनीति तथा कार्ययोजना प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने। तालिम प्राप्त जनशक्ति र यथेष्ठ स्रोतको व्यवस्था सहित लैङ्गिक समानता, अपाङ्ग एवम् सामाजिक समावेशीता (जेड्सी) इकाइ तथा केन्द्र विन्दुलाई संस्थागत गर्ने। जलवायु केन्द्र विन्दुको क्षमता विकास गर्दा यूवा तथा कम प्रतिनिधित्व हुने समूहसमेत जेड्सी विश्लेषण र एकीकृत गर्ने।
२. सन् २०३० सम्म स्थानीय तहले जलवायु-उत्थानशील, र जेड्सी उत्तरदायी जलवायु अनुकूलन योजना (लापा) तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।
३. सन् २०३० सम्म जलवायु सशक्तिकरण, तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गतको लिमा लैङ्गिक कार्यक्रमलाई नीतिमा एकीकृत गर्ने।

(ग) न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकार

१. क्षेत्रगत न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने।
२. न्यायिक सङ्क्रमण कार्यान्वयन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।
३. न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी नीति तथा नियमन खाका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।

तेस्रो एनडिसी र यस्को कार्यान्वयन योजनामा रहेका कूल लक्ष्यहरू तथा क्रियाकलापहरु लगायत मापन, रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरणको सूचकहरू क्रमशः १५३, ५९५ र ६४६ रहेको छ। सन् २०३५ सम्म कार्यान्वयन गर्न प्रस्ताव भएका ५९५ वटा क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि कूल अमेरिकी डलर ११५ विलियन लाग्ने अनुमान गरिएको छ ।

....

तालिका २.१ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि कार्यान्वयन योजना

लक्ष्य निर्धारित वर्ष	तेस्रो एनडिसीका उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि परिमाणात्मक लक्ष्यहरु	क्रियाकलापहरु	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचक	कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु	कार्यान्वयनका लागि समयरेखा (इस्वी सन्मा)	अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)
१. उर्जा						
			(क) विद्युत उत्पादन तथा वितरण			
२०३०, २०३५	नविकरणीय विद्युत उत्पादन क्षमता सन् २०३० भित्र १४,००१ मेगावाट र सन् २०३५ भित्र २८,५०० मेगावाट पुर्‍याउने । लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य, वायु र (जैविक) बायो-ऊर्जाको योगदान सन् २०३० र २०३५ सम्ममा सम्म १० र १५ प्रतिशत पुर्‍याउने।	नदी प्रवाहमा (रन-अफ) निर्भर, पिकिङ्ग रन-अफ, तथा जलायशययुक्त आयोजनाहरु मिश्रित उपयुक्त जलविद्युत आयोजना विकास गर्ने ।	सन् २०३० भित्र १४,००१ मेगावाट नविकरणीय विद्युत उत्पादनको लागि आवश्यक सुविधाको स्थापना भएको हुने।	लगानी बोर्ड, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, विद्युत विकास विभाग तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरण, इपान, अन्य निजी संस्थाहरु	२०२६-२०३०	३२,५०० (८,४५० विना शर्त र २४,०५० सशर्त)
		मिश्रित उत्पादनमा आधारित उपयुक्त (रन-अफ-द-रिभर, पिकिङ्ग रन-अफ-द-रिभर, र जलायशययुक्त सहितका) जलविद्युत प्लान्टहरु विकास गर्ने ।	विद्युत उत्पादनको परिमाणमा वृद्धि भएको हुने।	लगानी बोर्ड, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, विद्युत विकास विभाग तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरण, इपान तथा अन्य निजी संस्थाहरु	२०२६-२०३५	
		ऊर्जा उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा व्यापारका लागि निजी क्षेत्रलाई	निर्देशिकाको स्वीकृति र कार्यान्वयनका साथै एक द्वार सेवा केन्द्रको	लगानी बोर्ड, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, विद्युत विकास	२०२७	

		द्रुतमार्गमार्फत स्वीकृति प्रदान गर्न आवश्यक निर्देशिका तयार र कार्यान्वयन गर्ने।	स्थापना र सञ्चालन भएको हुने।	विभाग तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरण, इपान तथा अन्य निजी संस्थाहरु		
		ऊर्जा उत्पादन क्षेत्रको जोखिम न्यूनीकरणका लागि ग्लफ पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने तथा विद्यमान प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने।	ऊर्जा उत्पादन क्षेत्र र सम्भावित ग्लफ क्षेत्रमा गुणस्तरयुक्त कम्तिमा १०० वटा पूर्व चेतावनी प्रणालीहरू स्थापना र सञ्चालनमा आएका हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, इपान तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
			सन् २०३५ भित्र २८,५०० मेगावाट नविकरणीय विद्युत् उत्पादनका लागि आवश्यक सुविधाहरू स्थापना भएको हुने।	लगानी बोर्ड, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, विद्युत विकास विभाग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, इपान तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		साना तथा लघु जलविद्युत्, सौर्य, वायु तथा जैविक ऊर्जाका आयोजनाको विकास र स्थापना गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ भित्र विद्यमान ऊर्जाको क्रमशः १० र १५ प्रतिशत साना तथा लघु जलविद्युत, सौर्य तथा वायु ऊर्जा र जैविक ऊर्जाबाट विस्थापन भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, विद्युत विकास विभाग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण एवम् वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, इपान तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		विद्युत प्रशारण तथा वितरण प्रणालीको विस्तार तथा स्तरोन्नती गर्ने ।	सन् २०३५ सम्म १७,४४६ सर्किट कि.मि. लामो प्रशारण तथा वितरण लाइनमार्फत विद्युत् प्रशारण सुनिश्चित भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण एवम् वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		निजी क्षेत्रबाट उत्पादन, प्रशारण, वितरण तथा व्यापार हुने ऊर्जाका लागि चुस्त प्रक्रियाबाट निर्देशिका तयार गरी स्वीकृत गर्ने।	सन् २०३० सम्म स्वीकृत निर्देशिकाको कार्यान्वयनमार्फत जलविद्युत् आयोजनाहरू छिटो निर्माण र सञ्चालनमा आएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय	२०२६-२०३५	
		ऊर्जा बजारलाई नियमन गर्न नीति तथा कानून बनाउने।	विद्युत, जलस्रोत तथा नवीकरणीय ऊर्जा र ऊर्जा दक्षतासम्बन्धी ३ विधेयक स्वीकृत एवम् लागू भएको हुने।	संसद, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, र अन्य सम्बन्धित मन्त्रालय, स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		ग्रिडमा जोडिने र वितरण हुने मापनयोग्य नविकरणीय ऊर्जा उत्पादन प्लान्ट (लघु र साना जलविद्युत, सौर्य, वायु र	१,४०० मेगावाट क्षमताको मापनयोग्य नविकरणीय ऊर्जा उत्पादन तथा वितरण भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	

DRAFT

		जैविक ऊर्जा) को विकास गर्ने।				
		सन् २०३० सम्म विभिन्न क्षमताका लघु तथा साना जलविद्युत र सौर्य ऊर्जा उत्पादन प्लान्टहरु स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।	लघु र साना जलविद्युत आयोजना र सौर्य प्लान्टबाट क्रमश १०० र २०० मेगावाट ऊर्जा उत्पादन भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र तथा सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		सन् २०३५ सम्म विभिन्न क्षमताका लघु तथा साना जलविद्युत र सौर्य ऊर्जा उत्पादन प्लान्टहरु स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।	लघु तथा साना जलविद्युत् र सौर्य प्लान्टबाट क्रमशः १०० र ३०० मेगावाट ऊर्जा उत्पादन गरी वितरण भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र तथा सम्बन्धित स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		नविकरणीय ऊर्जाको विकास, व्यवस्थापन तथा मर्मत-सम्भारमा स्थानीय सरकार र स्थानीय समुदायको संलग्नता बढाउने।	सन् २०३० सम्म उत्पादन र परिचालनमा आएको नविकरणीय ऊर्जाको स्वामित्व प्रवर्द्धन गर्न निर्देशिका तयार गरी स्वीकृत र लागू भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र तथा सम्बन्धित स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		ऊर्जा दक्षता सहित पालिकास्तरको ऊर्जा योजना तर्जुमा गर्न निर्देशिका बनाउने ।	सन् २०३० सम्म कम्तिमा ३०० पालिकामा ऊर्जा योजना	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय,	२०२६-२०३०	

			तर्जुमा भई कार्यारम्भ भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सम्बन्धित स्थानीय तह		
२०३०, २०३५	विद्युत प्रशारण र वितरण लाइन तथा उप-केन्द्रको क्षमता स्तरोन्नती गर्दा विद्युत प्रशारण र वितरणको पूर्ण प्रणालीबाट हुने चुहावट सन् २०३० भित्र ११.५ प्रतिशत र सन् २०३५ भित्र १०.५ प्रतिशतमा घटाउने।	स्थान विशेषमा विद्युत चुहावटका वस्तुगत कारण पहिचान गर्ने र चुहावटसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	पहिचान भएका विद्युत चुहावटका प्रमुख कारणहरु सम्बोधन गरी चुहावट सन् २०३० मा ११.५० प्रतिशत र सन् २०३५ मा १०.५० प्रतिशतमा घटेको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, स्थानीय तह, र निजी संस्था	२०२६-२०३०	४,७५० (१,०३० विना शर्त र ३,७२० सशर्त)
		उच्च माग भएका प्रमुख शहरी क्षेत्रहरुका ग्याँस इन्सुलेटेड उप-केन्द्रको स्तरोन्नती गर्ने ।	प्रमुख शहरी क्षेत्रहरुमा ५ वटा ग्याँस इन्सुलेटेड उप-केन्द्रको स्तरोन्तती भएका हुने र सन् २०३५ भित्र विद्युत चुहावटमा १ प्रतिशत कमी आएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		उच्च क्षमताको विद्युत प्रसारण लाइनको विस्तार गर्ने।	सन् २०३० सम्म २०० कि.मि. लामो ४०० के.भी. को विद्युत प्रशारण लाइन निर्माण भई विद्युत प्रसारण भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, प्रदेशका विषयगत मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

DRAFT

		अडिट निर्देशिका तर्जुमा गरी विद्युत वितरण प्रणाली र सुरक्षाको बेग्ला-बेग्लै परीक्षण (अडिट) गर्ने ।	सञ्चालनमा आएका कम्तिमा ५ वटा उच्च क्षमताका विद्युत वितरण प्रणाली र सुरक्षाको बेग्ला-बेग्लै परीक्षण भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, अडिट निकाय, तथा स्वतन्त्र परीक्षक	२०३१-२०३५	
		विद्युत चुहावट बढी हुने क्षेत्रमा न्यून गर्ने प्रामाणिक उपायहरुको कार्यान्वयन विस्तार गर्ने।	प्रामाणिक उपायहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन बाट १ प्रतिशतले चुहावट घटेको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		ट्रान्सफर्मरको क्षमता बढाई एवम् भोल्टेज स्थीर राखी विद्युत आपूर्तिमा विश्वसनीयता बढाउने।	स्थीर भोल्टेजको विद्युत प्रवाह नियमित बनाई विद्युत आपूर्तिमा कम्तिमा ५० प्रतिशतले सुधार भएको हुने।	विद्युत प्राधिकरण	२०२६-२०३५	
जम्मा	२	**१९**	**२०**		**३७,२५०** (२७,७७० सशर्त)	
			(ख) खाना पकाउने तथा तताउने			
२०३५	खाना पकाउनका लागि बिद्युतीय चुल्होको प्रयोग २१ लाख घर परिवार र थप १५ हजार संस्था र फर्ममा विस्तार गर्ने ।	घर एवम् संस्थामा वायरिङ्ग र पूर्वाधारको क्षमता स्तरोन्नती गरी खाना पकाउन विद्युतीय चुल्होको वितरण र विक्री गर्ने।	२१ लाख घर परिवारमा खाना पकाउन विद्युतीय चूल्होको प्रयोग भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, प्रदेश तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	१३४.४४ (८.१४ विना शर्त र १२६.३ सशर्त)
			१५ हजार संस्था र फर्ममा खाना पकाउन	सम्बन्धित संस्था र फर्म वा निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	

DRAFT

			विद्युतीय चूल्होको प्रयोग भएको हुने।			
		विद्युतीय चुल्होबाट खाना पकाउँदा सुरक्षासम्बन्धी निर्देशिकाको पालना गर्न सचेतना तथा क्षमता विकासका कार्यहरु सञ्चालन गर्ने।	तालिम पाठ्क्रममा सुरक्षाका विषय एकीकृत गरी वार्षिक २०० जनालाई तालिम दिने र सचेतना अभिवृद्धि गर्न वार्षिक १२ वटा अभियान सञ्चालन भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
			चुल्होको नियमित मर्मत-सम्भारका लागि सबै ७५३ र स्थानीय तहमा कम्तिमा ५ वटा मर्मत-सम्भार केन्द्रको स्थापना भई सञ्चालन भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		शहरी क्षेत्रमा उच्च क्षमताको खाना पकाउने विद्युतीय उपकरणको प्रयोगकर्तालाई सहुलियत प्रदान गर्ने।	शहरी क्षेत्रमा खाना पकाउन उच्च क्षमताको विद्युतीय उपकरण प्रयोगकर्तालाई विद्युत उपयोगमा १० प्रतिशत सहुलियत प्रदान भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, स्थानीय तह	२०३१-२०३५	

DRAFT

		ग्रामीण क्षेत्रमा कम क्षमताको विद्युतीय खाना पकाउने उपकरणको प्रयोगकर्तालाई सहुलियत प्रदान गर्ने।	ग्रामीण क्षेत्रमा खाना पकाउन न्यून क्षमताको विद्युतीय उपकरण प्रयोगकर्तालाई विद्युत उपयोगमा २० प्रतिशत सहुलियत प्रदान भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		विद्युतीय उपकरण प्रयोगगरी खाना पकाउने गरिबीको रेखामूनिका प्रयोगकर्तालाई विद्युत शुल्कमा अनुदान दिने।	विद्युतबाट खाना पकाउने घरधुरीलाई विद्युत शुल्कमा १० प्रतिशत अनुदान दिएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		दूर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, महिला प्रमुख भएको घरपरिवार, समाजबाट बहिष्कृत र सिमान्तकृत समुदायलाई विद्युत् प्रयोग गरेर खाना पकाउने कार्य प्रवर्द्धन गर्न वित्तीय संयन्त्र विकास गर्ने।	दूर्गम क्षेत्रका असहाय तर विद्युतमा खाना पकाउने परिवारलाई अनुदान वा सहुलियत दिनका लागि वित्तीय संयन्त्रको व्यवस्था गरी सञ्चालन तथा नियमित अनुगमन भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, स्थानीय तह तथा महिला समूह	२०३१-२०३५	
		खाना पकाउने उपकरण आपूर्ति र बिक्रीपछि सेवा प्रदान गर्ने कार्य प्रवर्द्धन गर्न प्राविधिक सहयोग गर्ने।	प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्न स्वीकृत कार्यविधि लागू गरी वार्षिक कम्तिमा १००० घर	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी तथा निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायक	२०२८	

			परिवारलाई सेवा दिएको हुने।			
		५ एम्पायर क्षमता भएका घरधुरीलाई १५ एम्पायरमा स्तरोन्नती गर्ने एवम् विद्युतीय उपकरणका लागि मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।	वार्षिक २,००० घरधुरीले ५ बाट १५ एम्पायरमा स्तरोन्नती गरेको हुने ।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
			विद्युतीय उपकरण सम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण तथा लागू भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		घरेलु विद्युतीय उपकरणका लागि मानकीकृत लेवलिंग निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने।	मानक र स्तर निर्धारण लागू भएका घरेलु विद्युतीय उपकरणहरूको प्रयोगमा तिव्रता आएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, नवीकरणीय ऊर्जा परीक्षाण (टेष्ट) केन्द्र, तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		स्थानीय सरकारले खाना पकाउने उपकरणको प्रकारवारे तथ्याङ्क सङ्कलन गरी अभिलेख राख्ने ।	खाना पकाउने उपकरणको प्रकारगत वार्षिक तथ्याङ्क प्रकाशन/उपलब्ध भएको हुने।	सम्बन्धित स्थानीय तह र सरोकारवालाहरु	२०३१-२०३५	
		आवश्यकता र तयारीको आधारमा लक्षित विद्यालयको पहिचान गरी विद्युतीय खाना पकाउने	सन् २०३० भित्र लक्षित विद्यालयमा विद्युतीय चुल्हो वा सुधारिएको चुल्होको	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र,	२०२६-२०३५	

DRAFT

		चुल्होको प्रयोगमा विद्यालयलाई प्राथमिकता दिने।	साथै खाना पकाउने उपकरण जडान र सञ्चालन भएको हुने।	समाज कल्याण परिषद्, प्रदेशको शिक्षा हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह र विद्यालयहरु।		
		सुरक्षित र प्रभावकारी प्रयोग सुनिश्चित गर्दै विद्युतीय खाना पकाउने चुल्हो वा सुधारिएको चुल्हो र यथेष्ठ पकाउने उपकरणको प्रवर्द्धन गर्ने।	कक्षा ८ देखि १० का विद्यार्थी र शिक्षकको सहभागितामा विद्युतीय चुल्हो वा सुधारिएको चुल्होको उचित प्रयोग र मर्मत-सम्भार भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, स्थानीय तह र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		विद्युतीय चुल्हो वा सुधारिएको खाना पकाउने चुल्होको दैनिक सञ्चालन, नियमित मर्मत-सम्भार, खर्च-लाभ एवम् सुरक्षाका उपायहरुवारेमा विद्यालयका कर्मचारी, विद्यार्थी र चुल्हो प्रयोगकर्तालाई सचेतना र तालिमको व्यवस्था गर्ने र स्थानीय भाषामा सजिलै बुझ्ने खालको दिग्दर्शनको विकास र वितरण गर्ने।	प्राविधिक समस्या नझेली एवम् दिग्दर्शन बमोजिम विद्युतीय चुल्हो वा सुधारिएको चुल्होको निरन्तर प्रयोग गर्ने लक्षित विद्यालयको संख्या वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, बैकल्पिक ऊर्जा प्रवद्र्धन केन्द्र, स्थानीय तह र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	

		चुल्होको अधिकतम दक्षता, दिगो प्रयोग, ग्रहण दर, पृष्ठपोषण तथा प्राविधिक समस्या समाधानसम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराई आवधिक सर्भेक्षण र स्थलगत भ्रमणसहितको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने।	आवधिक सर्भेक्षण तथा स्थलगत भ्रमणसहितको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाकाको प्रयोगमा वृद्धि भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह र विद्यालयहरु ।	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	सुधारिएको खाना पकाउने चुल्होको प्रयोग सन् २०३० भित्र ७ लाख ५० हजार घरधुरी र सन् २०३५ भित्र १० लाख घरधुरीमा विस्तार गर्ने ।	सुधारिएको चुल्हो निर्माण गर्न सहयोगी हुने दिग्दर्शन तर्जुमा एवम् प्रकाशन गर्ने।	स्वीकृत दिग्दर्शनको प्रयोग भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा आपूर्ति मन्त्रालय र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०२७	४२.९२ (७.३८ विना शर्त र ३५.५४ सशर्त)
		सुधारिएको चुल्होको निर्माण, वितरण तथा प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	सन् २०३० सम्म ७ लाख ५० हजार घरधुरीले सुधारिएको चुल्होको प्रयोग गरेको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
			सन् २०३५ सम्म १० लाख घरधुरीले सुधारिएको चुल्होको प्रयोग गरेको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	उच्च पहाडी क्षेत्रमा खासगरी तताउनको	धातुबाट निर्मित सुधारिएको चुल्होको निर्माण, वितरण	सन् २०३० भित्र ४८ हजार ६८ घरधुरीमा	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, अन्य सरकारी	२०२६-२०३०	७.४६

DRAFT

	लागि धातुबाट निर्मित सुधारिएको चुल्होको प्रयोग सन् २०३० भित्र ४८ हजार ६८ घरधुरी र सन् २०३५ भित्र १ लाख घरधुरीमा विस्तार गर्ने।	तथा प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	धातुबाट निर्माण भएको सुधारिएको चुल्होको प्रयोग भएको हुने।	निकाय, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र		(२.७३ विना शर्त र ४.७३ सशर्त)
			सन् २०३५ भित्र १ लाख घरधुरीमा धातुबाट निर्माण भएको सुधारिएको चुल्होको प्रयोग भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	घरमा खाना पकाउनका लागि वायोग्यासको प्रयोग सन् २०३० भित्र ५ लाख घरधुरीमा र सन् २०३५ भित्र ६ लाख ५२,७७० घरधुरीमा विस्तार गर्ने ।	घरमा खाना पकाउन वायोग्यास प्लान्टको निर्माण, सञ्चालन तथा प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	सन् २०३० भित्र ५ लाख घरधुरीमा वायोग्याँस प्लान्ट प्रयोग भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१३७.७६ (१५.० विना शर्त र १२२.७६ सशर्त)
			सन् २०३५ भित्र ६ लाख ५२,७७० घरधुरीले वायोग्याँस प्लान्टको प्रयोग गरेका हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	ठूला खालका वायोग्याँस प्लान्टको संख्या सन् २०३०	संस्थागत प्रयोगको लागि १५ घनमिटर क्षमताका ठूला वायोग्याँस प्लान्ट	सन् २०३० भित्र ५५० वटा र २०३५ भित्र ७५० वटा ठूला	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र वैकल्पिक	२०२६-२०३५	४४.६५ (१३.४ विना शर्त र ३१.२५ सशर्त)

DRAFT

	सम्म ५५० युनिट र सन् २०३५ सम्म ७५० युनिट पुऱ्याउने।	निर्माण, प्रयोग तथा मर्मत—सम्भारको व्यवस्था गर्ने ।	खालका नयाँ वायोग्याँस प्लान्ट निर्माण तथा प्रयोग भएका हुने।	ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह		
			वायोग्याँस प्लान्ट मर्मत-सम्भार केन्द्रको स्थापना भई सञ्चालन भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२७	
		ठूला क्षमताका वायोग्यास प्लान्ट प्रवर्द्धन गर्न वित्तीय संयन्त्र विकास गर्ने ।	आर्थिक सहयोग जुटाउन तथा स्रोतमा पहूच पुऱ्याउन वित्तीय संयन्त्रको विकास भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०२८	
		संस्थागत वायोग्यास प्लान्टका फिडस्टक आपूर्ति बढाउनको लागि व्यावसायिक पशुपालनलाई प्रवर्द्धन गर्न प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने।	व्यावसायिक पशुपालनको लागि संस्थागत रुपमा प्राविधिक सहयोग, अनुदान तथा सहुलियती ऋृण प्रदान गर्न संयन्त्रको विकास भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		उत्पादनको प्रयोग र व्यवसायिकरण गर्न तथा यसको लाभबारे व्यावसायिक प्रयोगकर्ताको सचेतना अभिवृद्धि गर्न	व्यवसायिकरण तथा प्राविधिक सहयोग सम्बन्धमा तर्जुमा भएको आन्तरिक कार्यविधिको प्रभावकारी	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, कृषि सेवा विभाग, र स्थानीय तह	२०३०-२०३२	

DRAFT

		प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने।	रुपमा कार्यान्वयन भएको हुने।			
		प्राङ्गारिक फीडस्टकको लागि नगरपालिकाको फोहोर सङ्कलन र वर्गीकरण गर्न प्राविधिक सहयोग गर्ने तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने।	नगरपालिकामा सङ्कलित उपयुक्त फोहोर फीडस्टकको लागि प्रयोगमा आएको हुने।	सम्बन्धित स्थानीय तह, फीडस्टक उत्पादनकर्ता तथा निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	
		संस्थागत वायोग्याँस प्लान्ट निर्माण गर्दा बैङ्कको ऋणमा व्याज अनुदानको सुबिधा प्रदान गर्ने।	बैङ्कले कार्यविधि वनाई संस्थागत वायोग्याँस प्लान्ट निर्माणकर्तालाई ऋणको व्याजमा अनुदान दिने कार्य सञ्चालनमा आएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र र सम्बन्धित बैङ्क	२०२६-२०३५	
		संकुचित (कम्प्रेस्ड) प्राकृतिक ग्याँस र मलको लागि बजार विस्तार गर्ने।	विस्तारित बजारबाट ग्याँस वा मलको प्रयोगकर्तामा वृद्धि आएको हुने।	नेपाल आयल निगम, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय तथा प्रदेशको विषयगत मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
		संकुचित प्राकृतिक ग्याँस सिलिण्डर, भण्डारण तथा वितरणको लागि सुरक्षा मापदण्डको निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने।	संकुचित प्राकृतिक ग्याँसको उपयोग सम्बन्धमा सुरक्षा मापदण्ड पालना भएको हुने।	नेपाल आयल निगम तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	

DRAFT

		आन्तरिक दहन इन्जिन भएको अटोमोबाइललाई विद्युतीय ऊर्जा प्रयोगमा रुपान्तरण गर्न प्रवर्द्धन गर्ने।	विद्युतीय ऊर्जा प्रयोगमा रुपान्तरण गरेका सवारी साधनको संख्यामा निरन्तर वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग तथा रुपान्तरण गर्ने संस्था	२०३१-२०३५	
		अटोमोबाइलको रुपान्तरण सम्बन्धी मर्मत-सम्भार केन्द्र सुरु गरी क्षमता विकास गर्ने।	सबै महानगरपालिका र उप-महानगरपालिकामा कम्तिमा २, २ वटा मर्मत-सम्भार केन्द्र सञ्चालनमा रहेका हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र सिटिइभिटी	२०३१-२०३५	
		प्राङ्गरिक मल प्रशोधन केन्द्रको स्थापना तथा उत्पादित ग्यााँस र प्राङ्गारिक मलको सुरक्षित उठान (अफटेक) सुनिश्चित गर्ने।	ग्यााँस र प्रांगारिक मलको स्वीकृत कार्यविधि कार्यान्वयनमा आएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, नेपाल आयल निगम, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	
जम्मा	**५**	**२९**	**३६**		**३६७.२३** (३२०.५८ सशर्त)	
			(ग) यातायात			
२०३०, २०३५	दुई पाङ्गे सहित ब्याट्रीबाट सञ्चालित निजी प्रयोगका विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३० सम्म ९० प्रतिशत र सन्	विद्युतीय सवारी साधनको विद्यमान करको प्रावधान यो योजना स्वीकृत भएको दिनदेखि ५ वर्षसम्म यथावत राखी विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने।	ब्याट्रिबाट सञ्चालित निजी प्रयोगका विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३० सम्म ९० प्रतिशत र सन् २०३५ सम्म ९५ प्रतिशत पुगेको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, एवम् भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, र ती मन्त्रालय अन्तर्गतका विभाग र कार्यालयहरू	२०२६-२०३०	९,२००.०० (सबै सशर्त)

	२०३५ सम्म ९५ प्रतिशत पुऱ्याउने । साथै सार्वजनिक प्रयोगका सवारी साधनको विक्री सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ७० र ९० प्रतिशत पुऱ्याउने।		सार्वजनिक प्रयोगका विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३० भित्र ७० प्रतिशत र सन् २०३५ भित्र ९० प्रतिशत पुगेको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, एवम् भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, र ती मन्त्रालय अन्तर्गतका विभाग र कार्यालयहरू	२०३१-२०३५	
		विद्युतीय सवारी साधनको आयात र विक्रीको छुट्टा-छुट्टै अध्यावधिक तथ्याङ्क सुनिश्चित गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधनको आयात र विक्रीको अध्यावधिक बार्षिक अभिलेख प्रकाशन वा उपलब्ध भएको हुने ।	अर्थ मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु, तथा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३५	
		गुणस्तर नियन्त्रण तथा मापदण्ड कायम गर्न सवारी साधन आयात, उत्पादन र निर्माण निर्देशिका (डाइरेक्टिभ), २०८२ स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	सवारी साधन आयात, उत्पादन र निर्माण निर्देशिका, २०८२ लागू भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु	२०२६-२०२७	
			सवारी साधनको उत्पादन, आयात र निर्माणको गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु, सवारी साधन, उत्पादक तथा सेवा प्रदायक	२०२८-२०३५	
२०३०, २०३५	काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र विद्युतीय	विद्युतीय सवारी साधन प्रवर्द्धन गर्न वित्तीय	वित्तीय प्रोत्साहन स्वीकृत निर्देशिकाको	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय,	२०२६-२०२७	१२,७५०.०० (सबै सशर्त)

DRAFT

	वस, ट्रली तथा हलुका रेलको एकीकृत प्रणालीको बिकाशका लागि सन् २०३० भित्र कम्तिमा ५० कि.मि र सन् २०३५ भित्र कम्तिमा १०० कि.मि. पूर्वाधारको निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने।	प्रोत्साहन प्रदान गर्नका लागि आवश्यक निर्देशिकाको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्ने।	कार्यान्वयन पश्चातः वित्तीय सहयोगमा वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था विभाग, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय (काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र स्थानीय तहसँग सहकार्य)		
		सरकारी प्रायोजनको लागि कूल वार्षिक खरिदको २० प्रतिशत विद्युतीय सवारी साधनको खरिद गर्न प्राथमिकता प्रदान गर्ने।	सरकारबाट विद्युतीय सवारी साधनको वार्षिक खरिद तथा प्रयोगमा वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय र सम्बन्धित मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३०	
		विद्युतीय सवारी साधनको लागि विमा निर्देशिकाको व्यवस्था गर्ने।	स्वीकृत विमा निर्देशिका बमोजिम विमित विद्युतीय सवारी साधनको संख्या वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु, यातायात विभाग र विमा संस्थान	२०२६-२०२७	
		शैक्षिक संस्थामा विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।	विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोग गर्ने शैक्षिक संस्थाको संख्या वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय तथा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय, सम्बन्धित शैक्षिक संस्था तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		विद्युतीय सवारी साधनको मर्मत-सम्भार सम्बन्धमा	मर्मत-सम्भारका लागि तालिम प्राप्त व्यक्तिको	सिटिइभिटीसँग सम्बन्धन प्राप्त शैक्षिक,	२०२६-२०३५	

DRAFT

		गुणास्तरीय तथा पहिलो वर्ष निःशुल्क व्यावसायिक तालिम दिने ।	वार्षिक संख्या वृद्धि भएको हुने।	तालिम तथा अनुसन्धान संस्थाहरु (सार्वजनिक र निजी संस्थाहरू)		
		सार्वजनिक/सामुहिक यातायातका विद्युतीय सवारी साधनका लागि चार्जिङ्ग कम्प्लेक्स बनाउन जमीनको उपलब्धता सम्बन्धमा सम्भाव्यता मूल्याङ्कन गर्ने।	सम्भाव्यता अध्ययन प्रविदेन तयार भएको हुने।	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारणा मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, यातायात व्यवस्था विभाग, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०२७	
		काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र एकीकृत विद्युतीय वस, ट्रली तथा हलुका रेल प्रणालीको लागि पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	पूर्व-सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था विभाग, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय तथा काठमाण्डौ उपत्यकाभित्रका सबै स्थानीय तह	२०२६-२०२७	
		सन् २०३० भित्र ५० कि.मि. लामो एकीकृत प्रणालीको सडक निर्माण गर्ने।	काठमाण्डौं उपत्यका भित्र सवारी साधनलाई एकीकृत प्रणाली अन्तर्गत सञ्चालन गर्न ५० कि.मि. सडक निर्माण भएको हुने।	यातायात विभाग, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

DRAFT

		सन् २०३५ भित्र १०० कि.मि. लामो एकीकृत प्रणालीको सडक निर्माण गर्ने।	काठमाण्डौं उपत्यका भित्र सवारी साधन एकीकृत प्रणाली अन्तर्गत १०० कि.मि. सडक निर्माण भएको हुने।	यातायात विभाग, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र सम्बन्धित स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	सार्वजनिक आवागमन तथा सामग्री ढुवानीको लागि सन् २०३० भित्र २०० कि.मि. र सन् २०३५ भित्र ३०० कि.मि. विद्युतीय रेल सञ्जालका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।	लक्ष्यको कार्यान्वयन सहजीकरण एवम् काठमाण्डौ उपत्यकाको पालिकाहरुको समन्वयका लागि सङ्घीय राजधानी सार्वजनिक यातायात प्राधिकरणको स्थापना गर्ने।	सङ्घीय राजधानी सार्वजनिक यातायात प्राधिकरणको स्थापना तथा सञ्चालन भएको हुने।	नेपाल सरकार, राटिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२०२६-२०३०	५,५५०.०० (सबै सशर्त)
		काठमाण्डौ उपत्यकामा विद्युतीय मेट्रोको लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन[२] तयार गर्ने।	काठमाण्डौ उपत्यकामा विद्युतीय मेट्रोको लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सम्बन्धित पालिकाहरु, तथा लक्षित समुदाय	२०२६-२०३०	
		पूर्व-पश्चिम विद्युतीय रेलमार्ग यथासीघ्र निर्माण गर्ने।	६८.६१ कि.मि. लामो पूर्व-पश्चिम विद्युतीय	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, एवम् रेल विभाग	२०२६-२०३५	

[२] कार्यसूचीको तयारी, स्वीकृति एवम् परामर्शदाताको खरिद, मस्यौदा प्रतिवेदनवारेमा सरोकारवालाहरुसँग परामर्श तथा अन्तक्रियाहरु प्रतिवेदन तयारीका प्रक्रिया भएकाले सबै प्रकारका अध्ययन (पूर्व सम्भाव्यता र विस्तृत अध्ययन) का ती प्रक्रिया अभिन्न अङ्गको रुपमा लिई छुट्टै उप-क्रियाकलाप यहाँ उल्लेख भएको छैन। सम्बन्धित मन्त्रालयहरुले आवश्यकतानुसार आफैले प्रक्रिया तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछन्।

DRAFT

			रेलमार्ग निर्माण सम्पन्न भएको हुने ।			
		काठमाण्डौ-रक्सौल विद्युतीय रेलमार्गको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (अन्तिम स्थल सर्भेक्षण सहित) पूरा गर्ने।	काठमाण्डौ-रक्सौल विद्युतीय रेलमार्गको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, एवम् रेल विभाग	२०२६-२०३०	
		काठमाण्डौ-केरुङ्ग विद्युतीय रेलमार्गको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने (पूर्व-सम्भाव्यता अध्ययन पुरा)	काठमाण्डौ-केरुङ्ग विद्युतीय रेलमार्गको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, एवम् रेल विभाग	२०२५-२०३०	
जम्मा	३	१७	१९		**२७,५००** (सबै सशर्त)	
			(घ) उद्योग			
२०३५	फलाम र स्टिल उद्योगले विद्युतमा आधारित भट्टीको प्रयोग विस्तार गर्ने।	सन् २०३० भित्र औद्योगिक व्यवसाय ऐन (२०७६) ले दिएको आयकर छूट लागू गर्ने।	आयकर छुटसम्बन्धी निर्देशिका तयार गरी वि.सं. २०२६ सम्म स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	२०२६	१००.०० (सबै सशर्त)
		फलाम र स्टिल उद्योगमा विद्युतीय भट्टी जडान गर्न प्रोत्साहन गर्ने।	विद्युतीय भट्टी जडान भएको फलाम र स्टिल उद्योगको सङ्ख्या वृद्धि भई सुचारु रुपमा सञ्चालन भएको हुने ।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभाग र निजी क्षेत्र (सिमेन्ट उद्योगहरु)	२०२६-२०३५	

२०३५	दुइवटा चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगमा कोइलाको सट्टामा कूल इन्धन खपतको ३५ प्रतिशतसम्म जैविक ऊर्जा प्रयोग गर्ने ।	गुणस्तर सुनिश्चित गर्दै वायो-ब्रिकेट उत्पादकहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	सिमेन्ट उद्योगमा जैविक ऊर्जाको प्रयोग सन् २०३५ सम्म ३५ प्रतिशत सम्म वृद्धि भएको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, निजी क्षेत्र, सामदायिक वन, र कृषक समूह	२०३१-२०३५	१०.०० (सबै सशर्त)
		चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगमा जैविक ऊर्जा र जीवाश्म इन्धनलाई क्रमशः प्रतिष्थापन गर्ने।	जैविक ऊर्जा र जीवाश्म इन्धन प्रतिष्थापन गर्ने सिमेन्ट उद्योगको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग र सिमेन्ट उद्योगहरु	२०२६-२०३५	
		एक उद्योगको जलाधार (क्याचमेन्ट) को विकास सहित पाँच उद्योग निर्माण गर्ने।	एक उद्योगको जलाधार विकास गरी पाँच उद्योगको निर्माण सम्पन्न भएको हुने।	उद्योग विभाग र सम्बन्धित उद्योगहरु	२०३१-२०३५	
		स्थानीय तहको कर र फोहोर व्यवस्थापनबारे महानगरपालिका र उद्योगबीच कानूनी सम्झौता गर्ने।	सम्पन्न सम्झौता बमोजिम फोहोर व्यवस्थापन भई वार्षिक करको रकम वृद्धि भएको हुने।	सम्बन्धित स्थानीय तह, र उद्योगहरु	२०२७	
		फोहोरमैलाको पारवहन प्रवर्द्धनको लागि नीतिगत व्यवस्था गर्ने।	मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी सुरक्षीत पारवहन र विसर्जन स्थलको	सम्बन्धित उद्योग र स्थानीय तह	२०२७-२०३५	

DRAFT

			व्यवस्थापन भएको हुने।			
		फोहोरमैलालाई वर्गीकरण गर्ने संयन्त्रको विकास र प्रयोग गर्ने।	प्राङ्गारिक र गैर प्राङ्गारिकमा वर्गीकृत फोहोरमैलाको पुनः प्रयोग र व्यवस्थापन भएको हुने।	सम्बन्धित उद्योग र स्थानीय तह	२०२७-२०३५	
		चुनढुङ्गाको प्रयोग सम्बन्धमा निजी क्षेत्र र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहबीच साझेदारी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।	सामुदायिक वन क्षेत्रमा सम्झौता बमोजिम चुनढुङ्गा उत्खनन् तथा दिगो व्यवस्थापनमा साझेदारी एप्रोच प्रभावकारी भएको हुने।	प्रदेश डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित उद्योग, स्थानीय तह र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२७	
		फोहोरमैलाबाट उत्पादित इन्धनको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	फोहोरमैलाबाट उत्पादित इन्धनसम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन र इन्धनको परिमाणवारे सूचना सामग्री अध्यावधिक भई व्यवस्थापन शुभारम्भ हुने।	उद्योग विभाग, स्थानीय तह, र सम्बन्धित उद्योगहरु	२०२७-२०३०	
२०३०, २०३५	बोयलरमा आधारित सबै उद्योगहरूलाई सन् २०३० भित्र ३० प्रतिशत र सन्	प्रविधि हस्तान्तरण र बोयलर/फर्नेस मर्मत-सम्भार सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	सन् २०३० सम्म ३० प्रतिशत बोयलरबाट सन्चालित उद्योगहरु	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिटिइभीटी तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	१०४.०० (सबै सशर्त)

	२०३५ भित्र ७० प्रतिशत विद्युतमा आधारित हुने गरी रुपान्तरण गर्ने ।		विद्युतमा रुपान्तरित भएको हुने।			
			सन् २०३५ सम्म ७० प्रतिशत बोयलरबाट सन्चालित उद्योगहरु विद्युतमा रुपान्तरित भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिटिइभीटी तथा निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	
		जीवाश्म इन्धनमा आधारित बोयलरलाई बिद्युत तथा जैविक ऊर्जाले प्रतिस्थापन गर्ने।	विद्युत र जैविक ऊर्जाले प्रतिस्थापन भएका जीवाश्म इन्धनमा आधारित बोयलरको सङ्ख्या घटेको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभाग, तथा निजी क्षेत्र	२०३०-२०३५	
		सिटिइभीटीको सीप परीक्षणको आधारमा बोयलर/फर्नेस मर्मत-सम्भार पाठ्यक्रमको विकास गर्ने ।	बोयलर मर्मत-सम्भार सम्बन्धमा तालिम पाठ्यक्रम तयार गरी तालिम दिन शुरु भएको हुने।	उद्योग विभाग र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (सिटिइभीटी)	२०२७	
		बोयलर/फर्नेस प्रतिस्थापन गरी विद्युतमा आधारित उद्योग सञ्चालनमा प्रोत्साहन संयन्त्र लागू गर्ने।	प्रतिस्थापित बोयलरको संख्या वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग विभाग	२०२७-२०३५	
		विद्युतमा आधारित बोइलर/फर्नेससम्बन्धी	विधेयक तर्जुमा, स्वीकृति तथा कानून लागू भएको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, तथा संसद	२०२७-२०३२	

DRAFT

		कानून तर्जुमा तथा लागू गर्ने ।				
२०३५	इट्टा उत्पादनको लागि स्थीर चिम्नी भएको वुल ट्रेञ्च किल्नलाई चरणवद्ध रुपमा हटाउने र यिनलाई बर्णशंकर होफम्यान/ टनेल किल्नमा परिणत गर्ने।	सङ्क्रमणकालबाट नयाँ प्रविधिमा रुपान्तरण गर्दा शून्य वा न्यून ब्याज दरको ऋण प्रदान गर्ने।	इट्टा भट्टावालालाई शून्य वा न्यून व्याज दरको ऋण प्रवाह भएको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, स्थानीय तह, निजी क्षेत्र र बैंकहरु (वित्तीय संस्थाहरू)	२०२६-२०३५	१७१.०० (सबै सशर्त)
		तीन तहका सरकारबीचको नीति मिलान गर्ने ।	नयाँ नीति स्वीकृति र कार्यान्वयनबाट वातावरणमैत्री इट्टाको उत्पादन र प्रयोगमा वृद्धि भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहहरु र इट्टा भट्टावालाहरु	२०२६-२०३०	
२०३०	बार्षिक १० करोड इट्टा उत्पादन हुने गरी विद्युतमा आधारित मध्यम खालको टनेल किल्न नमुनाको रुपमा सञ्चालन गर्ने।	उद्योग प्रति निजी क्षेत्रको प्रतिवद्धता दर्शाउन विस्तृत खर्च-लाभ विश्लेषण गर्ने ।	विद्युतमा आधारित सुरुङ्ग (टनेल) इट्टा भट्टाबाट उत्पादित वातावरणमैत्री इट्टाको संख्या वृद्धि भएको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, स्थानीय तह, नेपाल ब्याङ्कर्स संघ, र इट्टा भट्टावालाहरु	२०३०	१.५२ (सबै सशर्त)
		वातावरणीय स्वच्छता र आर्थिक लाभबारेमा इट्टा भट्टावालाको चेतना अभिवृद्धि गर्ने।	जनचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा इट्टा भट्टावालाहरुको सहभागिता वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग, तथा वातावरण विभाग, र इट्टा भट्टावालाहरु	२०२६-२०३५	

DRAFT

		साना इट्टा भट्टाहरु गाभेर ठूलो क्षमताको इटा भट्टाको निर्माण गर्ने ।	साना इट्टा भट्टाको संख्या ज्यादै न्यून भएको हुने ।	उद्योग विभाग, स्थानीय तह, र इट्टा भट्टाहरु	२०२६-२०३५	
			स्थापित तथा सञ्चालित ठूलो क्षमताको इट्टा भट्टाबाट वातावरणमैत्री इट्टाको उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग र इट्टा भट्टाहरु	२०२६-२०३५	
		विजुलीमा आधारित इट्टा भट्टा उत्पादन उद्योगको स्थापना एवम् सञ्चालन गर्ने।	स्थापित र सञ्चालित विजुलीमा आधारित इट्टा भट्टा उत्पादन उद्योगको सङ्ख्या र वातावरणमैत्री इट्टाको उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग, स्थानीय तह र इट्टा भट्टाहरु	२०३१-२०३५	
जम्मा	**५**	**२१**	**२३**		२१५.५२ (सबै सशर्त)	
२. कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग						
			(क) कृषि			
२०३५	गाईवस्तुको मलको कुशल व्यवस्थापनका लागि ५ लाख सुधारिएको गोठ स्थापना गर्ने।	भित्री भागको (इन्टेरिक) मिथेन घटाउन वस्तुभाउको खानामा फाइबरयुक्त खाना बढाउने ।	वस्तुभाउको खानामा फाइबरयुक्त दानाको परिमाण बढेको हुने।	पशु सेवा विभाग, कृषि अनुसन्धान परिषद्, प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह र अध्ययन संस्थान	२०२६-२०३५	७२०.०० (सबै सशर्त)

DRAFT

		भौगोलिक अवस्था अनुरूप तथा प्राथमिकता प्राप्त र जोखिममा रहेका घरपरिवारलाई (महिला र यूवा नेतृत्व, आदिवासी, दलित र अपाङ्ग) सहयोग प्रदान गरी वस्तुभाउको लागि सुधारिएको गोठ बनाई व्यवस्थापन गर्ने।	निर्माण भएका सुधारिएको गोठको व्यवस्थित संख्या वृद्धि भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी एवम् वन हेर्ने मन्त्रालय र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		वस्तुभाउको पिसाब र गोबर व्यवस्थापन गर्न वायोग्याँस उत्पादन गर्ने र घरको छानामा सौर्य प्यानल जडान गर्ने जस्ता नविनतम अभ्यासहरु ग्रहण गर्ने।	वस्तुभाउको पिसाब र गोबरको प्रयोग गरी निर्माण भएको वायोग्याँस प्लान्टको संख्या, उत्पादन परिमाण र त्यस्को प्रयोग वृद्धि भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द, प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह र पशुपालक कृषक	२०२६-२०३५	
		ताप-सहनशील र रोग-उत्थानशील दुध दिने वस्तुभाउको छनौट गर्ने।	छनौट भएका रोग-उत्थानशील दुध दिने वस्तुभाउको संख्या र दुधको उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, कृषि अनुसन्धान परिषद्, अध्ययन संस्थान तथा पशुपालक कृषक	२०२६-२०३५	
		वस्तुभाउ पालनमा आधुनिक अशल अभ्यासको ग्रहण र प्रयोग गर्न सूचना प्रशारण गर्ने र साथसाथै	आधुनिक एवम् प्रामाणिक अभ्यास ग्रहण गर्ने कृषकको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह,	२०२६-२०३५	

		किसानको क्षमता विकास गर्ने।		सामुदायिक र साझेदारी वन समूह, तथा पशुपालक कृषक		
		पशु विमा कार्यक्रमलाई विस्तार गर्ने ।	सन् २०३५ सम्म पशु विमा गर्ने पशुपालकको संख्या ३५ प्रतिशत पुगेको हुने ।	विमा संस्थान, तथा पशुपालक कृषक	२०२६-२०३५	
जम्मा	१	६	६		७२०.०० (सबै सशर्त)	
(ख) भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तन तथा वन						
	देशको कूल क्षेत्रफलको कम्तिमा ४६ प्रतिशत वन क्षेत्रको रुपमा कायम गर्ने (२.७ प्रतिशत भन्दा कम रहेका काठ भएका अन्य भूमि समेत) र दिगो वन व्यवस्थापनका कार्यहरु अगाडि बढाउने।	प्रदेश तहमा वनको तथ्यांक नियमित रूपमा अध्यावधिक गर्दै आवधिक रुपमा वनको आवरण (Forest Cover) नक्साङ्कन गर्ने।	प्रत्येक ५ वर्षमा वन क्षेत्रको प्रतिवेदन प्रकाशन भएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, प्रदेश तहका वन हेर्ने मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरू, तथा स्थानीय तह	२०२५-२०३५	५,१००.०० (४ विलियन सशर्त)
		वनको प्रकार र क्षेत्र अनुसार विभाजन गरिएको वनले ढाकेको क्षेत्र (Forest Cover) अनुगमनका लागि केन्द्रिय भू-डाटाबेस विकास गर्ने।	वनले ढाकेको क्षेत्र अनुगमनका लागि केन्द्रिय भू-डाटाबेस) विकास भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र	२०२५-२०३५	

DRAFT

		राष्ट्रिय वनमा वन संरक्षणका उपायहरु अवलम्बन गर्ने।	१०,००० हेक्टर अतिक्रमित वन क्षेत्रलाई वन कायम गरी पुनस्थापना गर्ने ।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र डिभिजन वन कार्यालयहरु, तथा स्थानीय तह	२०२५-२०३५	
		२० करोड विरुवा उत्पादन गरी वृक्षारोपणलाई प्रोत्साहन गर्ने।	२० करोड विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२५-२०३५	
		१ लाख हेक्टर वन क्षेत्रमा प्राकृतिक पुनरुत्थानमा सहयोग (Assisted Natural Regeneration, ANR) गर्ने।	१ लाख हेक्टर वन क्षेत्रमा प्राकृतिक पुनरुत्थानमा भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२५-२०३५	
		तराई र भित्रि मधेसको क्षेत्रमा दिगो वन व्यवस्थापन अन्तर्गत मिचाहा प्रजातिको व्यवस्थापन गर्ने।	तराई र भित्रि मधेसको कम्तिमा ५० प्रतिशत र पहाडको २५ प्रतिशत क्षेत्रमा दिगो वन व्यवस्थापन अन्तर्गत मिचाहा प्रजातिको व्यवस्थापन भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, वनस्पति विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, र डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२५-२०३५	
		गैरकाष्ठ वन पैदावारको दिगो व्यवस्थापन गर्ने।	गैरकाष्ठ वन पैदावारको इन्भेन्टरी भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, वनस्पति विभाग र डिभिजन वन	२०२५-२०३५	

				कार्यालयहरु, तथा नेपाल जडिबूटी व्यवसायी महासंघ		
			१,००० हेक्टर क्षेत्रमा गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवसायिक खेती भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, वनस्पति विभाग, डिभिजन वन कार्यालय, वन उपभोक्ता समूह, तथा जडिबूटी व्यवसायी संस्थाहरू	२०२५-२०३५	
जम्मा	**१**	**३**	**८**		**५,१००.००** (४ विलियन सशर्त)	
३. फोहोरमैला						
२०३५	दैनिक ५१ करोड लिटर फोहोर पानी प्रशोधन गरेर मात्रै निश्कासन गर्ने।	ऊर्जा र मल समेत उत्पादन हुने गरी २७ वटा फोहोरपानी प्रशोधन प्लान्टको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३५ भित्र ५० वटा फोहोरपानी प्रशोधन प्लान्टको डिजाइन तयार भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१,५३०.०० (१.३५ विलियन सशर्त)
		विद्यमान प्रणालीको विस्तारमा स-सर्त स्रोतको उपयोग गर्ने।	स-सर्त स्रोतको उपयोग भएको विद्यमान प्रणालीको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, र खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग	२०२६-२०३५	
		फोहोरपानीको प्रशोधन स्थलका लागि सहरी वस्तीको छनौट गर्ने।	२७ वटा फोहोरपानी प्रशोधन प्लान्टको निर्माण तथा सञ्चालनको लागि वस्ती छनौट भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		फोहोरपानीको उपयुक्त प्रशोधन प्लान्टको लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	२७ वटा फोहोरपानी प्रशोधन प्लान्ट निर्माण तथा सञ्चालन भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		सबै आयोजनाका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि थप वित्तिय स्रोतको पहिचान, सञ्चालन एवम् सेवा प्रदान (कमीशनिङ्ग) गर्ने।	पहिचान भएका वित्तीय स्रोत एवम् तिनमा पहूँच पुगी रकम प्राप्त भएको हुने।	मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, र खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग	२०२६-२०३५	
		फोहोर पानी प्रशोधन प्लान्ट डिजाइन, निर्माण र सञ्चालन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	प्रति प्लान्ट एकका दरले कम्तिमा २७ वटा तालिम कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने र तालिममा कम्तिमा २० प्रतिशत महिलाको सहभागिता भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, र खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ तालिम केन्द्र	२०२६-२०३५	
२०३५	बार्षिक ३ लाख ७० हजार घन मिटर फिकल स्लज प्रशोधन गर्ने।	ऊर्जा र मल उत्पादन हुने गरी फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको स्थापना गर्ने।	२३ वटा फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको स्थापना र सञ्चालन भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	७३.९३ (५६.१७ सशर्त)
		स-सर्त अन्तर्गत ५० वटा फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको विकास गर्ने।	५० वटा फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको	खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल	२०२६-२०३५	

			स्थापना र सञ्चालन भएको हुने।	व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह		
		फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको लागि शहरी र ग्रामीण वस्तीको छनौट गर्ने।	क्षेत्रगत प्रगती प्रतिवेदनमा उल्लेखित स्थान, क्षमता र लाभार्थीको संख्या उल्लेख भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		सुरक्षित व्यवस्थापनयुक्त सरसफाइका लागि मार्गचित्र (प्रविधि, जग्गा लिने, जनसंख्या वितरण आदि हेरी) तयार गर्ने।	सुरक्षित व्यवस्थापन हुने सरसफाइको लागि तयार भएको मार्गचित्रको कार्यान्वयनले प्राथमिकता पाएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		उपयुक्त फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको विकास, नियमित डिस्लजिंग निर्देशिका तथा मानक सञ्चालन कार्यविधि तयार गर्ने।	डिस्लजिंग निर्देशिका तथा मानक सञ्चालन कार्यविधि तयार भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		उपयुक्त प्रविधि सहितको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने।	बहुसरोकारवालाहरुसँग परामर्श भएको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको सार्वजनिक खरिद तथा निर्माण गर्ने।	खरिद तथा स्थापना भएको प्रशोधन प्लान्टको संख्या वृद्धि भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको कमीशनिङ्ग तथा सञ्चालन गर्ने।	प्रशोधन सुविधाबाट सेवा सञ्चालन र सेवाको गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टस् डिजाइन, निर्माण र सञ्चालनसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	फिकल स्लज प्रशोधन प्लान्टको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धमा ३०० जनाले तालिम पाएको हुने।	राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाई अनुसन्धान, नवप्रवर्तन तथा क्षमता अभिवृद्धि केन्द्र	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	नबाल्ने प्रविधिको प्रयोग गरी सन् २०३० भित्र १,४०० र सन् २०३५ भित्र २,८०० स्वास्थ्य हेरचाहका सुविधाबाट निष्कने फोहोरको व्यवस्थापन गर्ने।	बाँकी ४ वटा प्रदेशमा स्वास्थ्य संस्थाबाट फोहरमैलाको बिस्तृत अध्ययन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।	अध्ययन तथा मूल्याङ्कन भएका ४ प्रदेशमा सन् २०३० भित्र १,४०० र सन् २०३५ भित्र २,८०० स्वास्थ्य हेरचाहका सुविधाबाट निष्केको फोहोरको व्यवस्थापन भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, प्रादेशिक स्वास्थ्य निर्देशनालय, नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	५८.२ (सबै सशर्त)
		अटोक्लेभ्स्, माइक्रोवेभ्स् वा अन्य उपकरणहरुको खरिद गर्ने।	सुद्धिकरण गर्ने उपकरणहरुको खरिद	स्वास्थ्य सेवा विभाग, प्रदेशको स्वास्थ्य हेर्ने मन्त्रालय, प्रादेशिक	२०२६-२०३०	

			भई सञ्चालनमा आएको हुने।	स्वास्थ्य निर्देशनालय, र स्थानीय तह		
		फोहोरमैला प्रशोधन गर्ने प्रणालीको स्थापना गर्ने।	स्थापना भएका प्रणालीबाट फोहोर प्रशोधन/व्यवस्थापन भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, प्रदेशको स्वास्थ्य हेर्ने मन्त्रालय, प्रादेशिक स्वास्थ्य निर्देशनालय, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		उपकरण जडान तथा संचालनसम्बन्धी तालिम (अनलाइन कोचिङ्ग) दिने।	उपकरण जडान तथा प्रयोग गर्न सक्ने तालिम प्राप्त जनशक्तिको वृद्धि गर्न अनलाइन तालिम सञ्चालन भएको हुने।	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक स्वास्थ्य तालिम केन्द्रहरु, र नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	२०३१-२०३५	
२०३५	६ वटा औद्योगिक क्षेत्रमा तरल फोहोरको लागि संयुक्त प्रशोधन सुविधाको स्थापना गर्ने।	प्रत्येक औद्योगिक क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने।	६ वटा औद्योगिक प्रतिष्ठानको सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	उद्योग विभाग, सम्बन्धित औद्योगिक क्षेत्रहरु, र वातावरण विभाग	२०२६-२०३०	७२.०० (सबै सशर्त)
		प्रत्येक औद्योगिक क्षेत्रमा तरल फोहोरको लागि पूर्व-प्रशोधन सुविधा स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।	स्थापना भएका पूर्व-प्रशोधन प्लान्टबाट गुणस्तर सेवा प्राप्त भएको हुने।	उद्योग विभाग, र सम्बन्धित औद्योगिक प्रतिष्ठान	२०२६-२०३०	
		प्रत्येक औद्योगिक क्षेत्रमा तरल फोहोरको लागि साझा प्रशोधन प्लान्ट	स्थापना भएका साझा प्रशोधन प्लान्टबाट गुणस्तर सेवा प्राप्त भएको हुने।	उद्योग विभाग, र सम्बन्धित औद्योगिक प्रतिष्ठान	२०३१-२०३५	

		स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।				
जम्मा	४	२२	२२			**१,७३४.१३** (१,५३६.३७ सशर्त)
४. औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग						
२०३५	सिमेन्ट उत्पादनको लागि ल्किन्कर फ्याक्टर ७५ प्रतिशतमा झार्ने।	स्रोतको पहिचान (काओलिन माटो, चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट, आरएमसी सिमेन्ट, पोर्टल्याण्ड चुनढुङ्गा सिमेन्ट) का लागि क्षमता विकास गर्ने।	स्रोत रहेका स्थानहरुको पहिचान र स्रोतको परिमाण खुलेको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, खानी तथा भू-गर्भ विभाग, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, र नेपाल सिमेन्ट उत्पादक संस्था	२०२८-२०३५	६८३.०० (सबै सशर्त)
		क्लिङ्करमा फ्याक्टर कम गर्दै सिमेन्ट उत्पादनको लागि बैकल्पिक सामग्रीको प्रयोग बढाउने।	कूल सिमेन्ट उत्पादनमा क्लिङ्करको हिस्सा (प्रतिशतमा) अनुमान भएको हुने।	उद्योग विभाग, सिमेन्ट उद्योगहरु।	२०३०-२०३५	
		नेपाल सिमेन्ट उत्पादक संस्थाका साथ चुनढुङ्गा क्याल्सिनेड क्ले सिमेन्ट (एलसी ३) को अनुकूलित हुने।	एलसी ३ को अनुकूलनबाट भएको कार्बन न्यूनीकरणको प्रतिशत घटेको हुने।	खानी तथा भू-गर्भ विभाग, र सिमेन्ट उद्यमी	२०३५	
		अनुसन्धान र विकासको लागि उपकरणहरुको व्यवस्था (X-Ray Diffractometer (XRD), X-Ray Fluorescence (XRF),	अनुसन्धान तथा विकासको लागि खरिद भएका उपकरणहरु पहिचान भएको हुने।	खानी तथा भूग-र्भ विभाग, एवम् नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग	२०२६	

		Thermo-Gravimetric Analyzer (TGA), and Bomb Calorimeter) गर्ने।				
		नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभागबाट एलसी३ र पोर्टल्याण्ड चुनढुङ्गा सिमेन्टको मापदण्ड तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	एलसी३ र पोर्टल्याण्ड चुनढुङ्गा सिमेन्टको लागि तर्जुमा भएको मापदण्डको स्वीकृति तथा कार्यान्वयन भएको हुने।	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभाग, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग र उद्यमीहरु	२०३०	
		हरित वित्तीय स्रोत एवम् कार्बन प्रोत्साहन (अर्थात हरित सिमेन्टको लागि सार्वजनिक खरिदमा प्रोत्साहन) गर्ने।	हरित वित्तीय स्रोतमा पहूँच भएका सिमेन्ट उद्योगको संख्या वारे अध्यावधिक जानकारी हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, तथा सम्बन्धित सिमेन्ट उद्योग	२०२८-२०३५	
			उत्पादित वातावरणमैत्री हरित सिमेन्टको वार्षिक परिमाण र वढ्दो वा घट्दो विक्रीको वारेमा अध्यावधिक जानकारी हुने ।	सम्बन्धित सिमेन्ट उद्योग	२०२८-२०३५	
जम्मा	१	६	७		६८३.०० (सबै सशर्त)	
कूल जम्मा	**२२**	**१२३**	**१४१**		**७३,७४०.८८** (७३.७४ विलियन) (६३,०९६.४७ सशर्त) - ८५.५७ प्रतिशत	

तालिका २.२ हरितगृहग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि अप्नाइएका नीति तथा उपायहरूको कार्यान्वयन योजना

लक्ष्य निर्धारित वर्ष	तेस्रो एनडिसीमा रहेका नीति तथा उपायहरूसम्बन्धी लक्ष्यहरु	क्रियाकलापहरु	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचक	कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु	कार्यान्वयनका लागि समयरेखा (इस्वी सन्मा)	अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)
१. ऊर्जा						
			(क) उर्जा उत्पादन तथा वितरण			
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म ऊर्जा, नविकरणीय ऊर्जा र ऊर्जा दक्षता सम्बन्धमा राष्ट्रिय नीति तथा कानून तर्जुमा गर्ने तथा मिश्रित ऊर्जा र ऊर्जा सुरक्षाको यथेष्ठ सुनिश्चितताको लागि समग्रमा क्षमता सुदृढ गर्ने। सन् २०३५ सम्म ४०० वटा स्थानीय तहले पालिका तहको ऊर्जा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	ऊर्जा, नविकरणीय ऊर्जा र ऊर्जा दक्षता सम्बन्धमा राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गर्ने।	ऊर्जा र यस्को दक्षता सम्बन्धमा राष्ट्रिय नीतिको स्वीकृति एवम् कार्यान्वयन भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र ।	२०२६-२०२८	१८.५
		स्वीकृत नीतिको आधारमा ऊर्जा, नविकरणीय ऊर्जा र ऊर्जा दक्षता सम्बन्धमा कानून तर्जुमा गर्ने।	नविकरणीय ऊर्जा र यस्को दक्षता सम्बन्धमा संसदमा विधेयक पेश र विधेयक स्वीकृति पश्चातः लागू भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, नेपाल सरकार, संसद एवम् यसको सचिवालय, र अन्य सम्बन्धित मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३०	
		नविकरणीय ऊर्जा र यसको दक्षता सम्बन्धी ऐनको आधारमा	नविकरणीय ऊर्जा र यसको दक्षतासम्बन्धी नियमावलीको तर्जुमा,	नेपाल सरकार, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, र अन्य	२०२६-२०३०	

DRAFT

		नियमावली तर्जुमा एवम् लागू गर्ने।	स्वीकृति र लागू भएको हुने।	सम्बन्धित मन्त्रालयहरु		
		ऊर्जा सुरक्षाको सुनिश्चितताको लागि क्षमता सुदृढ गर्ने ।	संघ र प्रदेशका सम्बन्धित कर्मचारीहरु र ७५३ स्थानीय तहका कम्तिमा १, १ जनालाई तालिम दिई ऊर्जा सुरक्षामा क्षमता बढेको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र र स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०३१-२०३५	
		पालिकाहरुले ऊर्जा योजना तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	४०० पालिकाहरुले ऊर्जा योजना तर्जुमा र स्वीकृत गरी कार्यान्वयन सुरु गरेको हुने।	स्थानीय तह, र बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३०	
२०३५	वास्तविक समयको अनुगमन गर्न, नोक्सानी घटाउन तथा माग-व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्न स्मार्ट मिटरसम्बन्धी पूर्वाधारको प्रवर्द्धन गर्ने। ऊर्जा उत्पादनको २० प्रतिशत आरक्षित मार्जिन कायम गर्ने, प्रशारण प्रणाली विकास योजनाको कार्यान्वयन गर्ने, तथा नदी कोरिडोर गुरुयोजना तयार गर्ने।	स्मार्ट मिटरको लागि पूर्वाधार तयार गर्ने।	४०० वटा पालिकामा स्मार्ट मिटरको लागि पूर्वाधार तयार भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण तथा सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२६-२०३०	३८.००
		प्रत्येक घरलाई स्मार्ट मिटर जडान गर्न प्रोत्साहन गर्ने।	स्मार्ट मिटर जडान गर्ने घरधुरीको संख्या वृद्धि भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०३१-२०३५	
		नवीकरणीय ऊर्जाको कूल उत्पादनको रिजर्ब मार्जिन कायम गर्ने।	नवीकरणीय ऊर्जाको २० प्रतिशत रिजर्ब मार्जिनमा रहेको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०३१-२०३५	

DRAFT

	सन् २०३५ सम्म काठमाण्डौ उपत्यकामा सन् २०५० सम्मको विद्युतको माग आपूर्ति हुने गरी (स्मार्ट मिटर) मूख्य वितरण केन्द्रको स्थापना गर्ने।					
		विद्युत प्रशारण योजना चरणवद्ध रुपमा कार्यान्वयन गर्ने।	कम्तिमा ४० जिल्ला वा ३०० स्थानीय तहमा विद्युत प्रशारण योजना कार्यान्वयन भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, एवम् सम्बन्धित पालिकाहरु	२०२८-२०३५	
		नदी कोरिडोर गुरुयोजना तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	कम्तिमा ५ वटा नदी कोरिडोर गुरुयोजना तयारी र स्वीकृत गरी कार्यान्वयन सुरु भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण, सम्बन्धित नदी वेसिन कार्यालय, र वन तथा वातावरणा मन्त्रालय	२०३१-२०३५	
		काठमाण्डौ उपत्यकाको लागि गुणस्तरयुक्त स्मार्ट मिटर मूख्य वितरण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्ने।	मूख्य वितरण केन्द्रबाट स्मार्ट मिटरको वार्षिक बिक्री वृद्धि भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकारण, स्मार्ट मिटर वितरण केन्द्र, र घरधुरी	२०३१-२०३५	
	कार्बन वित्त समेतबाट हरित हाइड्रोजनको खपत, उत्पादन, यातायात तथा भण्डारणका अवसरहरु निर्धारण गर्ने ।	ग्रिन हाइड्रोजनको उत्पादन तथा खपत बढाउने।	उत्पादित ग्रिन हाइड्रोजनको वार्षिक खपत वृद्धि भएको हुने।	नेपाल आयल निगम, काठमाण्डौ विश्वविद्यालय, निजी क्षेत्र र प्रयोग गर्ने	२०२६-२०३०	३.००

				घरधुरीको संख्या वृद्धि भएको हुने।		
		ग्रिन हाइड्रोजनको उत्पादन तथा भण्डारणको लागि कार्बन वित्तबाट रकम प्राप्त गर्ने।	ग्रिन हाइड्रोजनको उत्पादन र भण्डारणको लागि आवश्यक रकम उपलब्ध भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, नेपाल आयल निगम, र उत्पादनकर्ता	२०२८-२०३५	
		ग्रिन हाइड्रोजनको भण्डारण क्षमता बढाउने।	ग्रिन हाइड्रोजनको भण्डारण क्षमता बढेको हुने।	नेपाल आयल निगम, र उत्पादनकर्ता	२०३०-२०३५	
	जलविद्युत, सौर्य, तथा वायु ऊर्जा समेत सबै प्रकारका नविकरणीय ऊर्जा आयोजनाको लागि जमीन कवुलियतमा लिने प्रक्रियालाई सुव्यवस्थित गर्ने।	आवश्यक जमीन कवुलियतमा ग्रहण गरी नविकरणीय ऊर्जा आयोजना सञ्चालन गर्ने।	कवुलियतमा लिएको जग्गाको किसिम र क्षेत्रफल।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, एवम् निजी क्षेत्र	२०२७-२०३५	३०.६
	१० मेगावाटभन्दा कम क्षमताका साना ऊर्जा उत्पादन आयोजनाको ऊर्जा खरिद सम्झौतामा सहुलियत र सुव्यवस्थित पहूँच हुने नीतिगत सुनिश्चितता गर्ने ।	नविकरणीय ऊर्जा उत्पादनको लागि जलवायु वित्तको समेत उपयोग गरी लगानी बढाउने।	नविकरणीय ऊर्जा उत्पादनको लागि आवश्यक परिमाणमा जलवायु वित्त लगायत अन्य वित्तीय स्रोत प्राप्त भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, एवम् निजी क्षेत्र	२०२७-२०३५	
	कार्बन वित्तसमेतबाट वितरित नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरु र स्वच्छ खाना पकाउने तथा	नविकरणीय ऊर्जा आयोजनाबाट नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादन वृद्धि गर्ने।	नविकरणीय ऊर्जाको वार्षिक उत्पादन क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, एवम् निजी क्षेत्र	२०२७-२०३५	

DRAFT

	तताउने कार्यलाई प्रवर्द्धन गर्ने तथा परीक्षण (टेष्टिङ्ग) सुविधालाई सुदृढ बनाउने।	नविकरणीय ऊर्जाको खपत बढाउने।	नविकरणीय ऊर्जाको वार्षिक खपत बढेको वा घटेको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, घरधुरी	२०२७-२०३५	
		१० मेगावाटभन्दा कम क्षमताका ऊर्जा उत्पादन आयोजनाका लागि ऊर्जा खरिद नीतिको तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने ।	साना क्षमताका ऊर्जा आयोजनाबाट १० मेगावाट ऊर्जा उत्पादन गरी खरिदका लागि नीतिगत सम्झौता भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, एवम् निजी क्षेत्र	२०२८-२०३५	
		कार्बन वित्तसमेतबाट वितरित नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरुको विविधिकरण र प्रयोगमा जोड दिने।	नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिको विविधिकरण र प्रयोगकर्ताको संख्या वृद्धि भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		कार्बन वित्तसमेतबाट प्राप्त रकमको उपयोग गरी खाना पकाउने तथा तताउने कार्यलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	नविकरणीय ऊर्जालाई खाना पकाउन र तताउन प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या वृद्धि भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र उर्जा प्रयोगकताहरु	२०२६-२०३५	
		प्रविधिको परीक्षण सुविधा सुदृढ बनाउने।	परीक्षण पश्चातः प्रमाणित प्रविधिको प्रयोग वृद्धि भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३५	

DRAFT

२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने। सन् २०३५ सम्म २ वटा विशेष आर्थिक क्षेत्रमा फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने प्लान्ट स्थापना गर्ने। महानगरपालिका र उप-महानगरपालिकाहरुमा फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने हालका ७ वटाबाट १८ वटा प्लान्टमा विस्तार गर्ने।	फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन प्रवर्द्धन निर्देशिका तर्जुमा तथा स्वीकृत गर्ने।	स्वीकृत निर्देशिकाको कार्यान्वयन भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०२८	१३.१
		निर्देशिकाको कार्यान्वयन एवम् फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने।	फोहोरबाट उत्पादित ऊर्जाको वार्षिक परिमाण वृद्धि भएको हुने।	स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		भैरहवा र सिमरा जस्ता विशेष आर्थिक क्षेत्रमा फोहोरबाट ऊर्जा उत्पादन गर्न प्लान्ट स्थापना गर्ने।	फोहोरबाट उर्जा उत्पादन गर्ने क्षमताको २ वटा ऊर्जा उत्पादन प्लान्ट स्थापना भएको हुने।	उद्योग विभाग, विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण र भैरहवा र सिमरा व्यवस्थापन कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
		स्थापित प्लान्टहरुबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने।	फोहोरबाट वार्षिक उत्पादित ऊर्जा प्रयोग सुरु भएको हुने।	उद्योग विभाग, विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण, सम्बन्धित व्यवस्थापन कार्यालय	२०३१-२०३५	
		उत्पादित ऊर्जाको प्रयोग वारे उत्पादनकर्ता र प्रयोगकर्ताबीच सम्झौता गर्ने।	उत्पादित ऊर्जाको उपयोग वारेमा सम्झौता कार्यान्वयन भएको हुने।	विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण, सम्बन्धित व्यवस्थापन कार्यालय, प्रयोगकर्ता, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		महानगर र उप-महानगरपालिकाको फोहोरबाट उर्जा	स्थापना भएका ११ वटा ऊर्जा उत्पादन प्लान्टबाट उत्पादन	महानगरपालिका र उप-महानगरपालिका,	२०२६-२०३०	

DRAFT

		उत्पादन गर्न थप प्लान्टको स्थापना गर्ने।	भएको ऊर्जाको उपभोग सुरु भएको हुने।	र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र		
		ऊर्जा उत्पादन प्लान्ट बाट उत्पादित ऊर्जाको दिगो उपयोग गर्ने।	उत्पादित ऊर्जाको वार्षिक खपत गर्ने संस्थाको विस्तार र ऊर्जाको खपत वृद्धि भएको हुने।	महानगरपालिका र उप-महानगरपालिका एवम् प्रयोगकर्ताहरु	२०३१-२०३५	
२०३५	सौर्य पिभी प्रणालीबाट विद्यालयमा १० मेगावाट विद्युत प्राप्त गर्न संस्थागत सौर्य फोटोभोल्टिक प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्ने। सन् २०३५ सम्म २८०० स्वास्थ्य सेवा संस्थाहरुमा संस्थागत फोटोभोल्टिक प्रणाली (ISPS) जडान तथा प्रवर्द्धन गर्ने।	सौर्य ऊर्जा स्थापनाको लागि उच्चतम आकार र उपयुक्त स्थान निर्धारण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन र स्थानगत मूल्याङ्कन गर्ने।	सन् २०२६ भित्र लक्षित ३३३३ विद्यालयले प्राविधिक र स्थानगत सम्भाव्यता प्रतिवेदन पुरा गरेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, समाज कल्याण परिषद् तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३ २०३५५	७९.५० (३०.००) (नेरु १ अर्ब ८८ करोड)
		१० मेगावाट विद्युत उत्पादन लक्ष्य रहेको ३३३३ विद्यालयलाई राष्ट्रिय ग्रिडमा जोडी विद्युत आपूर्ति गर्न क्रमिक रुपमा सौर्य पिभी स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३५ सम्म ३३३३ विद्यालयलक्षित सौर्य पिभीको स्थापनाबाट उत्पादित १० मेगावात विद्युत राष्ट्रिय ग्रिडमा जोडिएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालय	२०२६-२०३५	

DRAFT

		व्यापक प्रकृतिको संस्थागत तथा व्यवस्थापन खाका स्थापना गरी विद्यालयका कर्मचारीलाई तालिम दिने र (विद्युत उत्पादन) प्रणालीको सेवा कायम राख्न द्रूत प्रतिकार्य सहयोग प्रदान गर्ने।	विद्यालयमा विद्युत प्रणालीको व्यवस्थापनमा तालिम प्राप्त कर्मचारी तथा द्रुत प्रतिकार्य मर्मत-सम्भार सुविधा दिन सक्षम कर्मचारी उपलब्ध भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालय	२०२६-२०३५	
		ऊर्जा उत्पादन तथा प्रयोगको दक्षता, वचत तथा प्रणालीको स्वस्थताको जानकारी अध्यवधिक गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन तथा अनुगमनका लागि केन्द्रिय प्रणालीको स्थापना गर्ने।	विद्यालयमा केन्द्रिय अनुगमन तथा तथ्याङ्क प्रणाली पूर्ण रुपमा सञ्चालन भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालय	२०२६-२०३५	
		ऊर्जा उत्पादनको दिगोपना, सुरक्षण जस्ता प्रणालीको प्रभावकारी उपयोगका लागि विद्यालय व्यवस्थापन,	सौर्य पिभी प्रणालीको प्रयोग तथा सुरक्षा सम्बन्धमा प्रत्येक वर्ष तालिम प्राप्त गर्ने विद्यालय समुदायका	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, स्थानीय	२०२६-२०३५	

		शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई तालिम दिने र सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	प्रतिनिधि (व्यवस्थापन, शिक्षक र विद्यार्थी) को सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	तह, र सम्बन्धित विद्यालय		
		ऊर्जाको आवश्यकता मूल्याङ्कन र अडिट (लेखा-जोखा) गर्ने।	स्वास्थ्य सेवा संस्थाहरुको ऊर्जा अडिट सम्पन्न गरेको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, प्रदेशको स्वास्थ्य मन्त्रालय र स्थानीय तहका सम्बन्धित निकाय	२०२६-२०३५	(४९.५) (नेरू ७ हजार करोड)
		संस्थागत फोटोभोल्टिक प्रणाली (ISPS) को खरिद र जडान गर्ने।	कम्तिमा २८०० फोटोभोल्टिक प्रणालीको जडान भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, प्रदेशको स्वास्थ्य मन्त्रालय र स्थानीय तहका सम्बन्धित निकाय	२०२६-२०३५	
		स्वास्थ्यकर्मी र स्थानीय प्राविधिकहरुलाई तालिम दिने।	कम्तिमा २८०० स्वास्थ्यकर्मी र स्थानीय प्राविधिकहरुले तालिम प्राप्त गरेको हुने।	राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, प्रदेशको स्वास्थ्य मन्त्रालय र स्थानीय तहका सम्बन्धित निकाय	२०२६-२०३५	
		विद्युत आपूर्तिको क्षमता र सेवाको मूल्याङ्कन अनुगमन गर्ने।	विद्युत आपूर्ति सम्बन्धमा नियमित अनुगमन भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा संस्थाहरु	२०२६-२०३५	

	व्यवसायिक, स्वास्थ्य, शवदाह गृह, निर्माण तथा उद्योग जस्ता क्षेत्रहरुमा नविकरणीय विद्युतको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	स्वास्थ्य, शवदाह गृह तथा उद्योग जस्ता संरचनामा नविकरणीय ऊर्जाको खपत बढाउने।	नविकरणीय ऊर्जा प्रयोग गर्ने संस्थाले गरेको ऊर्जाको वार्षिक खपत।	व्यवसायिक संस्था, स्वास्थ्य, शवदाह गृह, उद्योग आदि वा नविकरणीय ऊर्जा उत्पादक तथा प्रयोगकर्ताहरु	२०२६-२०३५	४.००
जम्मा	**७**	**३९**	**३९**			**१८६.७०**
(ख) खाना पकाउने र तताउने						
	१०० वटा स्थानीय सरकारले ऊर्जा-दक्ष भवनसम्बन्धी उपनियम, तथा मानक सञ्चाल अभ्यासहरू स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	ऊर्जा दक्ष भवन निर्माणका लागि स्थानीय तहले नियम, उपनियम तथा मापदण्ड कार्यान्वयन कार्यविधि तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	१०० वटा स्थानीय तहले नियम, उपनियम तथा मापदण्ड कार्यान्वयन कार्यविधि तयार गरी स्वीकृत गरेको हुने।	सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१.७
		नियम, उपनियम तथा मापदण्ड कार्यान्वयन कार्यविधि बमोजिम ऊर्जामैत्री भवन निर्माणको लागि स्वीकृति दिने।	कम्तिमा वार्षिक १० वटा ऊर्जा दक्ष भवन निर्माणको लागि स्थानीय तहले स्वीकृति दिएको हुने।	सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२८-२०३५	
	न्यून कार्बन उत्सर्जन तथा थर्मल-कुशल भवनको प्रवर्द्धन गर्न ऊर्जा	ऊर्जामैत्री भवन संहिता तर्जुमा गरी स्वीकृत गर्ने।	न्यून कार्बन उत्सर्जन तथा थर्मल-मैत्री भवन प्रवर्द्धन गर्न ऊर्जामैत्री	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन	२०२६-२०३०	०.४

DRAFT

	दक्ष भवन संहिता स्वीकृत तथा कार्यान्वयन गर्ने।		भवन संहिता स्वीकृत भएको हुने।	निर्माण विभाग, र स्थानीय तह		
		स्वीकृत ऊर्जामैत्री भवन संहिता कार्यान्वयन गर्ने ।	ऊर्जामैत्री भवन संहिताको प्रयोग गरी भवन निर्माणका लागि स्वीकृति दिने प्रक्रिया संस्थागत भएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
२०३५	घरमा पानी र ठाउँ तताउनका लागि हालको ३८९ मेगावाट-थर्मलबाट १,३५४ मेगावाट सौर्य थर्मल स्थापना गरी यसको प्रयोग विस्तार गर्ने। उद्योगमा पानी र ठाउँ तताउनका लागि हालको १.२ मेगावाट-थर्मलबाट २९ मेगावाट-थर्मल उत्पादन क्षमताको सौर्य थर्मल स्थापना गरी प्रयोग विस्तार गर्ने।	घरमा पानी र ठाउँ तताउनका लागि सौर्य थर्मल स्थापना गर्ने।	१,३५४ मेगावाट क्षमताका सौय थर्मलको स्थापना भएको हुने।	नेपाल विद्युत प्राधिकरण र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	१४३.३
		सौर्य थर्मलबाट पानी र वस्ने ठाँउ तताउने।	उत्पादित विद्युतमध्ये पानी र ठाउँ तताउन प्रयोग भएको विद्युतको वार्षिक खपतमा वृद्धि भएको परिमाण।	सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र	२०३१-२०३५	
		उद्योगमा पानी र ठाउँ तताउनका लागि सौर्य थर्मल स्थापना गर्ने।	२९ मेगावाट क्षमताको सौय थर्मलबाट उत्पादित विद्युतको उपभोगमा तीव्रता आउको हुने।	उद्योग विभाग, र उद्यमी	२०२६-२०३०	
		सौर्य थर्मलबाट पानी र वस्ने ठाँउ तताउने।	उत्पादित विद्युतमध्ये उद्योगमा पानी र ठाउँ तताउन सौर्य थर्मल	उद्योग विभाग, र उद्यमी	२०२८-२०३५	

			विद्युतको आपूर्ति वृद्धि भएको हुने।			
जम्मा	**३**	**८**	**८**			**१४५.५**
(ग) यातायात						
२०३०, २०३५	सर-सामान ढुवानी र फोहोरमैला सङ्कलनका लागि व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३० भित्र थप १० प्रतिशत र सन् २०३५ भित्र थप २० प्रतिशतले बढाउने।	सर-सामान ढुवानी र फोहोरमैला सङ्कलनका लागि व्याट्रिबाट सञ्चालित हलुका विद्युतीय सवारी साधनको आयात एवम् विक्री वृद्धि गर्ने।	सन् २०३० सम्म व्याट्रिबाट सञ्चालित गह्रौ विद्युतीय सवारी साधनको विक्री १० प्रतिशतले बढेको हुने।	भन्सार कार्यालय तथा एजेण्ट विक्रेता	२०२६-२०३०	८२.७६
		सर-सामान ढुवानी र फोहोरमैला सङ्कलन सम्बन्धी कार्यमा व्याट्रिबाट सञ्चालित गह्रौ विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोग वृद्धि गर्ने।	सर-सामान ढुवानी र फोहोरमैला सङ्कलनमा व्याट्रिबाट सञ्चालित गह्रौ विद्युतीय सवारी साधनको विक्री सन् २०३५ सम्म २० प्रतिशतले बढेको हुने।	निजी क्षेत्र तथा स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधनको परिमाणात्मक लक्ष्य प्राप्तिका लागि सन् २०३० र २०३५ सम्म यथेष्ठ पूर्वाधार र चार्जिङ्ग स्टेशनको विकास गर्ने।	व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधन खरिद गरी उपयोग गर्ने।	सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरुले विद्युतीय सवारी साधनको विक्री र प्रयोग बढाएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, निजी क्षेत्रका विद्यालय	२०२६-२०३५	२०८.०५ एक व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधनको मूल्य नेरु ३५

	सन् २०३० सम्म विद्युतीय सवारी साधनको लागि मापदण्ड, प्राविधिक जनशक्ति एवम् समर्पित सेवा केन्द्रको स्थापना गर्ने।					देखि ६५ लाख। अनुमान गर्दा ७० लाख जतिको दरमा गरेको ।
	सरकार, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रले व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगमा प्राथमिकता दिने।	विद्यालयहरुमा विद्युतीय सवारी साधन चार्जिङ्गका लागि पूर्वाधार स्थापना गर्ने।	४०० स्थानीय तहका कम्तिमा १, १ विद्यालयमा स्थापना विद्युतीय सवारी साधनको लागि चार्जिङ्ग स्टेशन स्थापना भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण।	२०२६-२०३५	
	व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी साधनको साथै हाइड्रोजन इन्धन तथा नविकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरी शून्य उत्सर्जन गर्ने सवारी साधन प्रयोगको सम्भाव्यताको मूल्याङ्कन गरी तदानुसार प्रवर्द्धन गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधनको लागि मापदण्ड तर्जुमा गरी स्वीकृत गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधनसम्बन्धी स्वीकृत मापदण्ड कार्यान्वयन/ पालना सुरु भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र नेपाल प्रहरी	२०२६-२०२८	
		विद्युतीय सवारी साधनको लागि प्राविधिक जनशक्तिको सेवा दिन सेवा केन्द्रको स्थापना गर्ने।	४०० वटा स्थानीय तहमा सेवा केन्द्रको स्थापना गरी प्राविधिक सेवा प्रदान गरेको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, स्थानीय तह, र सेवा प्रदायकहरु	२०२८-२०३५	
		नेपाल सरकार, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रले व्याट्रिबाट सञ्चालित विद्युतीय सवारी	नेपाल सरकार, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रका कम्तिमा १० प्रतिशत संस्थाहरुले विद्युतीय	अर्थ मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२०२६-२०३५	

DRAFT

		साधनको प्रयोगमा वृद्धि गर्ने।	सवारी साधनको खरिद एवम् प्रयोग गरेको हुने।	मन्त्रालय र ती मातहतका कार्यालय, यातायात व्यवस्था कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, तथा सम्बन्धित शैक्षिक संस्थाहरु		
		सबै सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरुले निश्चित वर्षभित्र पेट्रोल र डिजेलको प्रयोग घटाउँदै लग्न सरकारी नियम बमोजिम वार्षिक रुपमा विद्यालयका वस र कर्मचारीका सवारी साधन विद्युतीय साधनबाट विस्थापन गर्ने।	सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरुले सन् २०३० सम्म कम्तिमा ३० प्रतिशत विद्युतीय सवारी साधन प्रयोग गरेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, इभीमा रुपान्तरण गर्ने वर्कसप, तथा विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	(नेरु ९ अर्ब ७५ करोड)
		सरकारी अनुदान, सहुलियत वा कम व्याजको ऋण प्रदान गरी सार्वजनिक र निजी विद्यालयको आवश्यक स्तरोन्नती गर्ने तथा विद्यालयमा	विद्यालय हातामा स्थापना भएका विद्युतीय सवारी साधन चार्जिङ्ग केन्द्रले सन् २०३० सम्म कम्तिले ३० प्रतिशत विद्युतीय सवारी साधनलाई	सार्वजनिक तथा निजी विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	

		विद्युतीय सवारी साधन चार्जिङ्ग स्टेसनको स्थापना गर्ने।	चार्जिङ्ग सुविधा दिएको हुने।			
		रजिस्ट्रेसन शुल्क, करको लाभ वा विद्यालयको लागि यातायातमा सहुलियत दिने लगायत विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोग र मर्मत-सम्भार वारेमा विद्यालयका कर्मचारी र चालकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोग र मर्मत-सम्भार वारेमा विद्यालयका कर्मचारी र चालकलाई तालिममार्फत क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिइभिटी, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, इभीमा रुपान्तरण गर्ने वर्कसप, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		विद्युतीय, हाइड्रोजन इन्धन र नविकरणीय ऊर्जाबाट सञ्चालित सवारी साधनको सम्भाव्यता मूल्याङ्कन गर्ने।	शुन्य उन्सर्जन गर्ने सवारी साधनको प्रयोगमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म सवारी साधन फिटनेस परीक्षण केन्द्र तथा सवारी साधनको लागि राष्ट्रिय अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्ने र सन् २०३५ सम्म तिनको लागि पूर्वाधार वृद्धि गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधन आयातको लागि अधिकार प्राप्त परीक्षण केन्द्र स्थापना गरी परीक्षण गर्ने।	फिटनेस परीक्षण भएका सवारी साधनको प्रयोगमा वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान र सवारी साधन फिटनेस परीक्षण केन्द्र	२०२६-२०२८	३५.६

DRAFT

	सन् २०३५ सम्म सवारी साधन फिटनेस मापदण्ड तथा परीक्षण प्रोटोकलहरू कार्यान्वयन गर्ने। सन् २०३० सम्म व्याट्रि रिसाइक्लिंगका लागि दिगो अभ्यास र दक्ष जनशक्तिको विकास गरी पाइलटिङ्ग गर्ने।	सवारी साधनको लागि राष्ट्रिय अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्ने।	विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगमा वृद्धि गर्न केन्द्रबाट सम्पन्न अनुसन्धानको निचोड प्रकाशन भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, राष्ट्रिय अनुसन्धान केन्द्र तथा सम्बन्धित संस्थाहरु	२०२६-२०२८	
		सवारी साधनको लागि पूर्वाधार वृद्धि गर्ने।	५०० कि.मि. सडक पूर्वाधारको गुणात्मक र परिमाणात्मक वृद्धि भएको हुने ।	सडक विभाग	२०२९-२०३५	
		सबै प्रदेशमा भिएफटी विस्तार तथा स्थापना गर्ने।	७ वटा प्रदेशमा सवारी साधन फिटनेस टेष्टिङ्ग सुविधा स्थापना भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र प्रदेशको यातायात हेर्ने मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
			सवारी साधन फिटनेस टेष्टिङ्ग सुविधाको प्रयोग गर्ने सवारी साधनको वार्षिक संख्यामा उल्लेखनीय वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र प्रदेशको यातायात हेर्ने मन्त्रालय वा कार्यालय	२०३१-२०३५	
		सवारी साधन फिटनेस मापदण्ड तथा टेष्टिङ्ग प्रोटोकल्स् तर्जुमा एवम् स्वीकृत गर्ने।	स्वीकृत फिटनेस मापदण्ड तथा टेष्टिङ्ग प्रोटोकल्स् बमोजिम परीक्षण भएका सवारी साधनको वार्षिक	यातायात व्यवस्था विभाग, र प्रदेशको यातायात हेर्ने मन्त्रालय	२०३१-२०३५	

DRAFT

			संख्या वृद्धि भएको हुने।			
		व्याट्रिको रिसाइक्लिङ्ग व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गरी स्वीकृत गर्ने।	व्याट्रिको रिसाइक्लिङ्ग व्यवस्थापन निर्देशिका स्वीकृत भई कार्यान्वयन सुरु भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
		विद्युतीय सवारी साधनको लागि व्याट्रि व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृति पश्चात कार्यान्वयन गर्ने।	व्याट्रि व्यवस्थापन कार्ययोजना स्वीकृत एवम् कार्यान्वयन भएका जिल्लाहरुको संख्यामा वृद्धि हुने।	अर्थ मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था विभाग, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
		व्याट्रि रिसाइक्लिङ्ग केन्द्रको स्थापनामा सरकारले प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्ने।	व्याट्रि रिसाइक्लिङ्ग केन्द्रको स्थापना भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था विभाग, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
			केन्द्रबाट गरिने व्याट्रि रिसाइक्लिङ्गको परिमाण वृद्धि भएको हुने ।	यातायात व्यवस्था विभाग, एवम् व्याट्रि रिसाइक्लिङ्ग केन्द्र	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र काठमाण्डौ उपत्यका र अन्य महानगरपालिकाहरुमा र सन् २०३५ भित्र सबै शहरी	सार्वजनिक यातायातका लागि "रुट योजना" को विकास र डिजिटलाइजेशन	सार्वजनिक यातायात लाई आधुनिकीकरण गर्नका लागि ३०० कि.मि. सडक रुटमा	नेपाल सरकार, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था	२०२६-२०३०	०.४

	क्षेत्रहरुमा प्रभावकारी सार्वजनिक यातायात प्रणालीको स्थापना गर्ने।	सहजीकरण गर्दै काठमाण्डौ उपत्यकाको लागि संघीय राजधानी शहर सार्वजनिक यातायात प्राधिकरण (एफसिसिपिटीए) को एप् प्रयोग गर्ने।	डिजिटलाइजेशन सम्पन्न भएको हुने ।	विभाग, र स्थानीय तह		
			काठमाण्डौ उपत्यकाको लागि एफसिसिपिटीए (एप्) को प्रयोगबाट लाभान्वित जनसंख्यामा वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र लाभान्वित समुदाय	२०२६-२०३०	
		सडक "रुट योजना" को आधारमा प्राथमिक रुटमा सामूहिक यातायात तथा दोस्रो र तेस्रो खालका रुटमा साना/मध्यम यातायातलाई प्राथमिकता दिने।	प्राथमिक रुटमा वर्षभरी चल्ने सामुहिक यातायातको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग	२०३१-२०३५	
			दोस्रो र तेस्रो खालका रुटमा चल्ने सवारी साधनको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग	२०३१-२०३५	

		काठमाण्डौ उपत्यकामा वस र्‍यापिड ट्रान्जिटको विकास गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	काठमाण्डौ उपत्यकामा वस र्‍यापिड ट्रान्जिटको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको नतिजा प्रकाशन भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग	२०३१-२०३५	
२०३०	मोटर नचलाउने यातायात तथा गतिशीलता नीतिको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने। सन् २०३० सम्म सबै महानगरपालिका र उप-महानगरपालिकाहरुमा साइकल लेनको व्यवस्थापन तथा परिचालन गर्ने। सन् २०३५ सम्म सडक पैदलयात्रा र साइकलमैत्री वनाउने। सन् २०३० सम्म कम्तिमा ३ वटा शहरमा साइकल-साझेदारी (सेयरिङ्ग) व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने।	मोटर विनाको यातायात वा पैदलमार्ग केन्द्रित नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	सन् २०३० भित्र पैदलमार्ग प्रोत्साहन गर्न नीतिको स्वीकृति एवम् कार्यान्वयन भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	७.७
		सडक विभागसँगको समन्वयमा प्रत्येक महानगरपालिका तथा उप-महानगरपालिकामा साइकल लेन बनाउने।	सन् २०३० सम्म महानगरपालिका तथा उप-महानगरपालिकामा कम्तिमा ५ कि.मि. साइकल लेन निर्माण र प्रयोग भएको हुने।	महा र उप-महानगरपालिकाहरु र सडक विभाग	२०२६-२०३५	
		प्रत्येक महानगरपालिका तथा उप-महानगरपालिकामा अपाङ्गमैत्री पैदलयात्राका लागि मापदण्डयुक्त सडक लेनको विकास गर्ने।	निर्धारित मापदण्डको आधारमा अपाङ्गमैत्री समेत पैदलयात्रीको लागि ५० कि.मि. सडक लेन तयार र प्रयोग भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सडक विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		मुख्य शहरहरुमा वाइसाइकल-सेयरिङ्ग सुविधा कार्यान्वयन गर्ने।	कम्तिमा ३ वटा शहरमा वाइसाइकल-सेयरिङ्ग व्यवहारमा लागू भएको हुने।	प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म केबलमा-आधारित यातायातका लागि नीतिगत संरचनाको व्यवस्था गर्ने, तथा सन् २०३० भित्र कम्तिमा ५० वटा र सन् २०३५ भित्र १५० वटा केबलमा-आधारित यातायात परिचालन गर्ने।	केबलमा-आधारित यातायातका लागि नीतिगत संरचनाको स्थापना गर्ने।	नीतिको स्वीकृति र कार्यान्वयन भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, लगानी बोर्ड नेपाल, स्थानीय तह र निजी क्षेत्र	२०२६-२०२८	३०३४.५०
		नेपाल लगानी वोर्डले सम्भाव्य पहिचान गरेको समेतमा केबलमा-आधारित यातायातको लागि निजी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने प्रावधान कार्यान्वयन भएको हुने।	सडक विभाग, निजी क्षेत्र, र प्रथाजनित तथा स्थानीय समुदाय	२०३१-२०३५	
		केवलमा-आधारित यातायात सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३० भित्र ५० वटा र सन् २०३५ सम्म कम्तिमा १५० वटा केवलमा-आधारित यातायात सञ्चालनमा आएको हुने	सडक विभाग, र स्थानीय तह	२०२८-२०३५	
२०३०	पर्यटन यातायातबाट हुने कार्बन उत्सर्जनको पदचिन्ह घटाउन नीतिमा उपायहरु समावेश गर्ने।	कार्बन व्यापार नियमावली, २०८२ कार्यान्वयन गर्ने।	पर्यटन यातायातबाट विक्री भएको कार्बन यूनिटबाट प्राप्त	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, वन तथा	२०२८-२०३५	०.७

DRAFT

			लाभलाइ कार्बन उत्सर्जनको पदचिन्ह घटाउन प्रयोग भएको हुने।	वातावरण मन्त्रालय, र नेपाल पर्यटन बोर्ड		
जम्मा	७	२७	३१			३,३६९.७१
			(घ) उद्योग			
२०३५	हाल ४ वटा उद्योगबाट २४.७ एमभिए विद्युत उत्पादन हुने गरेकोले ७५ एमभिएको विद्युत उत्पादन गर्न १६ वटा चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगहरुमा फोहोरबाट ताप विद्युत पुनः प्राप्त प्रणालीको स्थापना गर्ने ।	चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगहरुमा फोहोरबाट ताप बिद्युत उत्पादन गर्ने प्रणालीको स्थापना गर्ने।	फोहोरबाट ताप बिद्युत उत्पादन गर्ने गरी १६ वटा चुनढुङ्गामा आधारित सिमेन्ट उद्योगहरुको स्थापना भएको हुने।	उद्योग विभाग, सिमेन्ट उद्योगहरु वा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	५६.००
२०३५	काठमाण्डौ उपत्यकाका साना भट्टी र बोयलरको प्रयोग गर्ने सबै साना र मध्यम उद्यमहरु सन् २०३५ सम्म विद्युतमा अधारित हुने।	उपयुक्त प्रविधिमार्फत साना भट्टी र बोयलर उद्यमलाई विद्युतीय प्रणालीमा रुपान्तरण गर्ने।	साना फर्नेस र बोयलर उद्यमहरूलाई विद्युतीय प्रणालीमा रुपान्तरण गरी उत्पादन सुरु गरेको हुने।	उद्योग विभाग, तथा साना र मध्यम उद्यमीहरु	२०२६-२०३५	१५.८
२०३०	सन् २०३० सम्म जीवाश्म इन्धनमा आधारित औद्योगिक उपकरणका लागि कार्य सम्पन्न प्रमाणीकरण प्रणालीको स्थापना गर्ने।	जीवाश्म इन्धनमा आधारित उद्योगका उपकरणका लागि प्रमाणीकरण प्रणाली स्थापना गर्ने।	उपकरण प्रमाणीकरण भएका जीवाश्म इन्धनमा आधारित उद्योगको संख्या वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग, एवम् निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	०.२
		इट्टा, सिमेन्ट, तथा स्टिल/फलाम	उत्सर्जन मापदण्ड पालनाको स्थिति	उद्योग विभाग, एवम् निजी क्षेत्र	२०३०-२०३५	

	इट्टा, सिमेन्ट, तथा स्टिल/फलाम उद्योगहरुको लागि उत्सर्जन मापदण्ड लागू गर्दै अन्य उद्योगहरुको लागि ऊर्जाजन्य उत्सर्जनको मूल्याङ्कन तथा रिपोर्टिङ्ग गर्ने। सन् २०३५ सम्म सिमेन्ट, इट्टा, स्टिल र टायल उद्योगका ५०० प्राविधिक जनशक्तिलाई नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिकावारेमा तालिम दिने।	उद्योगहरुका लागि उत्सर्जन मापदण्ड अध्यावधिक गरी लागू गर्ने।	वार्षिक रुपमा तयार गरी सार्वजनिक भएको हुने।			
		उद्योगहरुबाट ऊर्जा-आधारित उत्सर्जनको मूल्याङ्कन तथा रिपोर्टिङ्ग गर्ने।	ऊर्जामा-आधारित उत्सर्जनको मूल्याङ्कन नतिजा सार्वजनिक गर्दै सुझाव कार्यान्वयन भएको हुने।	उद्योग विभाग, एवम् निजी क्षेत्र	२०३०-२०३५	
		नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिबारे प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम मोडयूल तर्जुमा गरी तालिम दिने।	निश्चित उद्योगका लागि उपयुक्त हुने नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिवारे तालिम मोडयूल तयार भएको हुने।	औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान, एवम् सम्बन्धित उद्योगहरु	२०२६-२०३०	
		निश्चित उद्योगका लागि नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरुबारेमा ५०० जनालाई तालिम दिने।	सिमेन्ट, इट्टा, स्टिल र टायर उद्योगमा नविकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरुको प्रयोग बढाउन ५०० जना प्राविधिज्ञलाई तालिम दिइएको हुने।	औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान, एवम् सम्बन्धित उद्योगहरु	२०३१-२०३५	
२०३०	न्यून-कार्बन इट्टा उत्पादन प्रविधिहरुको सम्भाव्यता निर्धारण गरी तदनुसार प्रवर्द्धन गर्ने।	न्यून-कार्बन उत्सर्जन इट्टा उत्पादन प्रविधिको सम्भाव्यता अध्ययन	स्वच्छ ऊर्जा र प्रविधिको प्रयोग गरी उत्पादन भएको	उद्योग विभाग, एवम् औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान	२०२६-२०३०	३,०००.०० (०.६ डलर प्रति इँटा गोटा, र ५ विलियन

DRAFT

		गर्ने एवम् उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने।	इट्टाको उपयोग गर्न सार्वजनिक आह्वान गरी प्रयोग र उत्पादन वृद्धि भएको हुने।			गोटामा अनुमान गरेको)
२०३०	फोहोरबाट चल्ने इन्धनको प्रयोगको सम्भाव्यता निर्धारण गरी तदनुसार प्रवर्द्धन गर्ने।	फोहोरबाट उत्पादित इन्धनको प्रयोगसम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने तथा अध्ययनको नतिजाका आधारमा इन्धनको प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने।	वातावरणीय दृष्टिले उपयुक्त देखिएमा फोहोरबाट उत्पादित इन्धनको खपत बढेको हुने।	उद्योग विभाग, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०२७-२०३०	०.३
	उद्योगहरुमा प्रमाणित तथा प्रमाणीकरण भएका ऊर्जा दक्षताको स्तरोन्नती कार्यलाई प्रोत्साहन गर्ने ।	उद्योगमा प्रमाणित ऊर्जा दक्षता बढाउने कार्यलाई प्रोत्साहन एवम् बढावा दिने।	ऊर्जा दक्षता बढाउने उद्योगहरुको संख्या र ऊर्जा खपतबाट औद्योगिक उत्पादन वृद्धि भएको हुने।	उद्योग विभाग, एवम् सम्बन्धित उद्योगहरु	२०२६-२०३०	०.५
	ऊर्जाको गहन उपयोग गर्ने उद्योगहरूमा ऊर्जा अडिट प्रवर्द्धन गर्ने र राष्ट्रिय बेञ्चमार्किंग ढाँचाको विकास गर्ने।	उद्योगमा ऊर्जा अडिट कार्यलाई प्रवर्द्धन एवम् संस्थागत गर्ने ।	ऊर्जाको गहन उपयोग गर्ने उद्योगहरूको छनौट गरी ५ वटा उद्योगमा ऊर्जा अडिट भएको हुने ।	उद्योग विभाग, वातावरण विभाग, स्थानीय तह, र ऊर्जा परीक्षक	२०२६-२०३५	
		ऊर्जा अडिट सम्बन्धमा राष्ट्रिय बेञ्चमार्किंग ढाँचाको विकास गर्ने।	ऊर्जा अडिटसम्बन्धी कार्यलाई एक रूपता दिन बेञ्चमार्किंग	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभाग,	२०२६-२०३०	

DRAFT

			ढाँचाको विकास भएको हुने।	वातावरण विभाग, स्थानीय तह		
जम्मा	६	१२	१२			**३,०७१.८**
(ङ) भवनमा ऊर्जा दक्षता						
२०३०	ऊर्जा दक्षता निर्देशिका तर्जुमा तथा १५ सय सरकारी भवनको ऊर्जा अडिट गर्ने।	ऊर्जा दक्षता निर्देशिका तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	स्वीकृत ऊर्जा दक्षता सम्बन्धी निर्देशिका कार्यान्वयन भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०२७	३१.१ (एक भवनलाई रू. ३० लाखको दर)
		सरकारी भवनको ऊर्जा परीक्षण (अडिट) गर्ने।	१५०० सरकारी भवनको ऊर्जा परीक्षण भएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, वातावरण विभाग	२०२७-२०३०	
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र ३० प्रतिशत र सन् २०३५ भित्र ७० प्रतिशत नयाँ विद्यालय र शिक्षाका पूर्वाधार निर्माण कार्यले विद्यालय सुरक्षा निर्देशिकाको पालना र कार्बन-अफसेट र ऊर्जा दक्षता प्रणालीको प्रयोग गर्ने।	विद्यालय सुरक्षा निर्देशिका, २०१८ लाई जलवायुमैत्री बनाउन तथा इको-क्लव र समुदायको नेतृत्वमा अनुकूलन र न्यूनीकरण सम्बन्धी जलवायु कार्यहरु सञ्चालन गर्न सहयोग पुग्ने गरी परिमार्जन गर्ने।	जलवायु जोखिम व्यवस्थापनका पक्ष समावेश गरी परिमार्जन भएको विद्यालय सुरक्षा निर्देशिकाको आधारमा सन् २०३० सम्म ३० प्रतिशत र सन् २०३५ सम्म ७० प्रतिशत नयाँ विद्यालयको र शैक्षिक	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, प्रदेशको शिक्षा र ऊर्जा मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	१७.३ (४ कोठाको विद्यालयको लागि नेरु ७२ लाखका दरले नेरु १ अर्ब ५० करोड र अन्य कार्यतक्रमको लागि १ अर्ब थपेको)

			पूर्वाधारको निर्माण भएको हुने।			
		ऊर्जा दक्ष डिजाइन वनाउन विद्यालय पूर्वाधार निर्देशिका अध्यावधिक गर्ने र ऊर्जा वचत उपकरण, सुरक्षा उपायहरु लगायत नयाँ भवन र निजी विद्यालयमा विद्युतीय नोक्सानी न्यून गर्ने उपकरण (लाइटेनिंग अरेष्टर) राख्ने।	ऊर्जा दक्षता र सुरक्षा निर्देशिकाको पालना लगायत ऊर्जा बचत उपकरण, खाना पकाउने ऊर्जा दक्ष र सुरक्षाका उपायहरुबाट सुसज्जित नयाँ विद्यालय निर्माण भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, प्रदेशको शिक्षा र ऊर्जा मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		सहुलियतप्राप्त एवम् मापदण्ड स्थानीय पर्यावरणमैत्री तथा बैकल्पिक निर्माण सामग्रीको प्रयोगलाई प्रोत्साहन दिने।	माटोको वा खोक्रो इट्टा जस्ता बैकल्पिक दिगो निर्माण सामग्री वा कम्तिमा पनि पर्यावरणमैत्री एक स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी नयाँ विद्यालयको निर्माण भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेशको वातावरण हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		भवन निर्माणकर्ता, आर्किटेक्ट र	ऊर्जा दक्षता, खाना पकाउने ऊर्जा मैत्री	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय,	२०२६-२०३५	

		विद्यालयका प्रशासकलाई ऊर्जा दक्षता, नवीकरणीय ऊर्जा र विद्युतीय सुरक्षा वारेमा नियमित रुपमा तालिम दिने तथा विद्यालयका संरचनालाई कुशल र हरियाली कायम गर्न डिजाइन गर्दा समुदाय र शिक्षा समितिलाई संलग्न गर्ने।	उपायहरु, नवीकरणीय ऊर्जा र विद्युतीय सुरक्षाका अभ्यास सम्बन्धमा भवन निर्माणकर्ता, आर्किटेक्ट र विद्यालयका प्रशासक लाई तालिम दिइ क्षमता अभिवृद्धि गरिएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सिटिइभिटी, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु ।		
		नयाँ विद्यालयका सुविधामा सुरक्षा, दिगोपना र ऊर्जा मापदण्डको पालना भएको सुनिश्चित गर्न प्रमाणीकरण र रिपोर्टिङ्ग संयन्त्र स्थापना गर्ने।	नया विद्यालयको हरित पूर्वाधार डिजाइन तथा मर्मत-सम्भार योजनामा समुदाय वा शिक्षा प्रवन्धकको राय सुझाव एकीकृत गर्ने कार्य संस्थागत भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, डिजाइनकर्ता स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		खाना पकाउने लगायतका ऊर्जा दक्ष उपकरण तथा जल संरक्षण र दिगो निर्माण सामग्रीको लाभ वारेमा	नयाँ विद्यालयमा सुरक्षा, दिगोपना र ऊर्जा मापदण्डको पालना गरी निर्माण भएका सुविधाको	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय	२०२६-२०३५	

		लक्षित अभियानमार्फत विद्यालय समुदायलाई सूचित एवम् शिक्षा दिने।	वार्षिक परीक्षण भएको हुने।	तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु।		
			ऊर्जा दक्षता, जल संरक्षण र दिगो निर्माण सामग्रीवारेमा लक्षित सचेतना अभियानबाट विद्यालय समुदायलाई यथेष्ठ लाभ पुगेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु ।	२०२६-२०३५	
		विद्यालयहरुमा खाना पकाउने तथा वत्तिको लागि ऊर्जामैत्री उपकरण प्रयोग गर्ने।	सन् २०३० सम्म ३० प्रतिशत र सन् २०३५ सम्म नयाँ विद्यालयले ऊर्जा दक्ष उपकरणको प्रयोग गरी खाना पकाउने तथा वत्ति बालेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह र सम्बन्धित विद्यालयहरु	२०२६-२०३०	
		नयाँ सार्वजनिक र निजी विद्यालय भवन ऊर्जा दक्ष हुने गरी डिजाइन तथा निर्माण गर्ने।	७० प्रतिशत नयाँ सार्वजनिक र निजी विद्यालय भवनको डिजाइनमा नै ऊर्जा मैत्री प्रावधानको समावेश भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह र सम्बन्धित विद्यालयहरु	२०३१-२०३५	

		वर्षाको पानी सङ्कलन, हरियाली स्थल कायम गर्ने तथा सौर्य ऊर्जाको प्रयोगबाट पानी तान्ने प्रणाली स्थापना गर्ने।	सबै नयाँ सार्वजनिक र निजी विद्यालयले वर्षाको पानी सङ्कलन गरेको, हरियाली स्थलको विकास गरेको, तथा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी पानी तानेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु	२०३१-२०३५	
		भवन निर्माण गर्दा माटोको इट्टा, प्वाल परेको इट्टा जस्ता दिगो सामग्रीको प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने।	वतावरणमैत्री निर्माण सामग्री प्रयोग गरी सबै नयाँ सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरुको निर्माण भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
२०३०	पुनर्निर्माण र नयाँ निर्माण हुने भवनलाई ऊर्जा-दक्ष र समावेशी बनाउन प्रोत्साहन संयन्त्रको विकास गर्ने। सन् २०३० भित्रै भवन प्रमाणीकरण मानक निर्देशिका विकास गर्ने।	पुनर्निर्माण तथा नयाँ निर्माण हुने भवनलाई ऊर्जामैत्री र समावेशी बनाउन प्रोत्साहन संयन्त्रको तर्जुमा तथा स्वीकृत गरी लागू गर्ने।	पुनर्निर्माण र नयाँ निर्माण भएका विद्यालय भवनहरु ऊर्जामैत्री र समावेशी भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालयहरु	२०२६-२०३०	०.७
		भवन प्रमाणीकरण मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा तथा स्वीकृत गरी लागू गर्ने।	पुनर्निर्माण र नयाँ निर्माण भएका वा हुने विद्यालयहरुको भवन प्रमाणीकरण मापदण्ड बमोजिम भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

DRAFT

२०३०	घरधुरीमा प्रयोग हुने विद्युतीय उपकरणहरुको लागि मानकीकृत लेबलिंगको विकास र कार्यान्वयन गर्ने।	घरेलु प्रयोगका विद्युतीय उपकरणमा मानकीकृत लेबल रहनु पर्ने।	मानकीकृत लेबल भएका विद्युतीय उपकरणको घरेलु उपयोगमा प्रयोग भएको हुने।	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र प्रयोगकर्ताहरु	२०२६-२०३०	०.५
जम्मा	४	**१५**	**१६**			**४९.६**
					ऊर्जा उप-जम्मा	**६,८२३.३१**
२. कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग						
			(क) कृषि			
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र कूल ५ हजार हेक्टर र सन् २०३५ भित्र १० हजार हेक्टरका नयाँ बगैंचा स्थापना गर्ने।	सार्वजनिक र निजी सरोकारवालाहरुको संलग्नतामा फलफुलको बगैंचा स्थापना गर्ने।	४ हजार हेक्टरमा फलफुलको बगैंचा स्थापना भएको हुने।	कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, कृषि बागवानी केन्द्र, कृषी बागवानी केन्द्र, जिल्ला वनस्पति कार्यालय, र स्थानीय निकाय	२०२६-२०३०	६८.९ (प्रति हेक्टर १० लाखको दरमा)
		सार्वजनिक र निजी सरोकारवालाहरुको संलग्नतामा चिया/कफि/अलैंची बगैंचा स्थापना गर्ने।	१ हजार हेक्टरमा चिया/कफि/अलैंचीको बगैंचा तथा डालेघाँस क्षेत्र स्थापना भएको हुने।	कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, तथा स्थानीय निकाय	२०३०-२०३५	
		सार्वजनिक र निजी सरोकारवालाहरुको	८ हजार हेक्टरमा डालेघाँस क्षेत्र स्थापना भएको हुने।	कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास	२०२६-२०३५	

DRAFT

		संलग्नतामा डाले घाँस क्षेत्र स्थापना गर्ने।		निर्देशनालय, तथा स्थानीय निकाय		
		बागवानी बगैंचाको स्थापना तथा बिउ संरक्षणमा जग्गाको कर छुट वा थप सहयोग दिएर भए तापनि महिला, आदिवासी जनजातिको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।	बागवानी बगैंचाको स्थापना तथा बिउ संरक्षणमा महिला, आदिवासी जनजातीको सहभागिता उल्लेखनीय रूपमा बढेको हने ।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, तथा स्थानीय निकाय	२०२६-२०३५	
२०३०	विभिन्न प्रकारका कृषि भूमिमा माटोको प्राङ्गारिक पदार्थमा कार्बन सञ्चितिको सम्भाव्यता वृद्धि गर्न बाली र समयावधिको पहिचान, मूल्याङ्कन र प्रवर्द्धन गर्ने।	जैविक रुपमा कुहिने छापो (मल्चिङ्ग) र बायोचार उत्पादन र प्रयोगको लागि जलवायु-स्मार्ट प्रविधि विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने।	२५ प्रतिशत स्थानीय तहमा जैविक रुपमा कुहिने छापो र वायोचारको प्रयोग विस्तार भएको हुने।	कृषि विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, एवम् पालिकाहरु	२०२६-२०३०	२.५
	सन् २०३५ सम्म माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ कम्तिमा पनि ४ प्रतिशत पुऱ्याउन प्रयास गर्ने।	कम्पोष्ट, भर्मीकम्पोष्टिङ्ग, हरियो मल, जैविक मल, तथा वायोग्याँस स्लरी जस्ता प्राङ्गारिक मलको प्रयोग घरधुरी, सामुदायिक तथा संस्थागत तहमा प्रवर्द्धन	घरधुरी, सामुदायिक तह, र संस्थागत तहमा प्राङ्गारिक मलको प्रयोग व्यापक वृद्धि भएको हुने।	कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, घरधुरी, सामुदायिक संस्था, व्यावसायिक संस्था तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

DRAFT

		गर्ने ।				
		चरन विकास र खर्क व्यवस्थापन गर्ने तथा वस्तुभाउको लागि मिश्रित पोषणयुक्त खाना बाह्रैमास उपलब्ध गराउने र सुधारिएको जीविकोपार्जन व्यवस्थापन अभ्यास सुरु र विस्तार गर्ने।	बाह्रैमास चरन व्यवस्थापन, र वस्तुभाउलाई मिश्रित पोषणयुक्त खाना जस्ता अभ्यास लागू भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, प्रादेशिक पशु तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		जैविक रुपमा कुहिने छापो, जैविक किटनासक औषधी, वायोचार, जैविक मलको लागि मापदण्ड तर्जुमा गर्ने।	जैविक मल प्रवर्द्धन गर्नका लागि स्विकृत मापदण्डको पालनाबाट उत्पादित जैविक मलको प्रयोग भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग, तथा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	२०२६	
		माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ ४ प्रतिशत पुऱ्याउन जलवायु स्मार्ट प्रविधि, जैविक मल, मिश्रित बाली, मिश्रित पोषणयुक्त खाना जस्ता विद्यमान असल अभ्यासको लक्ष्य	असल अभ्यासका क्रियाकलापहरुको लक्ष्य प्राप्तिमा स्थानीय तहको संलग्नता वृद्धि भएको हुने।	पशु सेवा विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, स्थानीय तह, र कृषकहरु	२०३०-२०३५	

		तेब्बर राखी कार्यान्वयन गर्ने।				
			५० हजार हेक्टरमा संरक्षित खेती प्रणाली अवलम्बन गरेको हुने।	प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, स्थानीय तह, र कृषकहरु	२०३०-२०३५	
२०३५	बाली उत्पादन भित्र्याएपछि हुने नोक्सानीलाई १५ प्रतिशतमा झार्ने तथा साना किसान र सीमान्तकृत समुदाय लक्षीत हरित उद्यममैत्री कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	प्रशोधन, प्याकेजिङ्ग तथा भण्डारण सुविधा सुधार गर्ने।	संस्था र कृषकले प्रशोधन, प्याकेजिङ्ग तथा भण्डारण सुविधा प्रयोग गरेको हुने।	सार्वजनिक तथा साझेदारीका संस्था र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	५.४
			पोष्ट हार्भेष्ट केन्द्रहरुको स्थापना र सुदृढीकरण भएको हुने।	सार्वजनिक तथा साझेदारीका संस्था	२०२६-२०३५	
		साना किसान र सीमान्तकृत समुदायको सहभागितामा हरित उद्यममैत्री प्रविधि विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	हरित उद्यममैत्री कार्यक्रमबाट बहुसंख्यक साना किसान र सीमान्तकृत समुदाय लाभान्वित भएको हुने।	कृषि विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, स्थानीय तह, तथा वित्तीय संस्था	२०२६-२०३५	
		चिसो राख्ने सुविधा भएको विद्युतबाट चल्ने भ्यान (सवारी साधन) सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३० सम्म कम्तिमा ७५ वटा सौर्य ऊर्जाबाट चल्ने सवारी साधन चिसो राख्ने सुविधाको लागि	प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, नेपाल सहकारी महासंघ, एवम् नेपाल	२०२६-२०३५	

DRAFT

			परिचालन भएको हुने।	कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ लि.		
		सवारी साधनमा सामान लोड-अनलोड अभ्यासको बारेमा किसानलाई तालिम दिने।	सवारी साधनमा सामान लोड-अनलोड अभ्यासको बारेमा १० हजार किसानलाई तालिम दिने।	प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, एवम् नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ लि.	२०२६-२०३५	
		सामान लिलामी तथा बजारबारे सूचना दिनका लागि एकीकृत डिजिटल प्लाटफर्म्स् स्थापना गर्ने।	प्रादेशिक विविधता सहितको कम्तिमा ७ वटा कृषि बजार सूचना प्रणालीको विकास गरी त्यसलाई एकीकृत सूचना प्रणालीसँग आवद्ध गर्ने एवम् बजार, बजार सूचना/ज्ञान प्रणाली एकीकृत रुपमा सञ्चालन भएको हुने।	कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		बाली काट्ने र ह्याणडलिंग गर्नका लागि क्षमता अभिवृदि तालिम दिने ।	सचेतना र क्षमता अभिवृदिको साथै फसल काट्ने र ह्याणडलिंग गर्ने सम्बन्धमा १० हजार किसानलाई तालिम दिएको हुने ।	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र, प्रदेशको कृषि तालिम केन्द्र, तथा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	२०२६-२०३५	

		११ वटा दृश्य तथा सञ्चार सामग्रीबाट सूचना प्रवाह गर्ने।	किसानले सजिलै बुझ्ने गरी ११ दृश्य तथा सञ्चारको सामग्री प्रवाह भएको हुने।	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र	२०२६-२०३५	
		नियमितरुपमा कृषि-मौसम सम्बन्धमा सल्लाह सेवा दिने।	प्रत्येक वर्ष कम्तिमा १५ वटा कृषि-मौसम सम्बन्धी सेवा तथा सूचना सामग्री प्रवाह भएको हुने ।	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, र कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	जलवायुमैत्री बाली र पशुपन्छी उत्पादन प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने। सन् २०३० भित्र तराई क्षेत्रमा बालीको अवशेषलाई बाल्ने कार्यसम्बन्धी आधारभूत अध्ययन गर्ने। सन् २०३५ भित्र बालीको अवशेष बाल्ने कार्य घटाउने।	जलवायुमैत्री बाली र पशुपन्छी उत्पादन प्रणालीको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने।	जलवायु परिवर्तनको न्यून प्रभावबाट बाली र पशुपन्छी उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।	कृषि विभाग, एवम् पशु सेवा विभाग, प्रादेशिक निर्देशनालयहरु, तथा कृषकहरु	२०२६-२०३०	२.५
		तराई क्षेत्रमा बालीको अवशेष बाल्ने कार्यको आधाररेखा अध्ययन गर्ने।	बालीको अवशेष बालिसके पछिको बालीको उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।	कृषि विभाग, एवम् प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय	२०२६-२०३०	
		अध्ययनको निष्कर्षको आधारमा बाली अवशेष बाल्ने कार्य घटाउने क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने।	बालीको अवशेष बाल्ने कार्य ४० प्रतिशतले घटेको हुने।	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, कृषि विभाग, एवम् प्रादेशिक कृषि	२०३१-२०३५	

DRAFT

				विकास निर्देशनालय, र स्थानीय तह		
		कृषि यान्त्रीकरण तथा संरक्षित कृषि प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने।	तराई क्षेत्रका जिल्लाहरुमा कम्तिमा पनि २ वटा कस्टम हाईरिङ्ग केन्द्र (Custom Hiring Center) को स्थापना तथा सुदृढिकरण भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग, प्रादेशिक कृषि मन्त्रालय, प्रादेशिक कृषि विकास निर्देशनालय, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
जम्मा	४	२१	२३			७९.२
(ख) भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तन र वन						
२०३५	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूहको नियम र सञ्चालन प्रक्रियालाई दिगो वन व्यवस्थापनसँग आवद्ध गर्दै सन् २०३५ सम्म वन शुसासन सुदृढ गर्ने।	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूहको कार्ययोजनाले दिगो वन व्यवस्थापन अवलम्बन गर्ने।	१२ हजार समुदायमा आधारित वन समूहहरुले दिगो वन व्यवस्थापन अवलम्बन गरेको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, प्रादेशिक वन निर्देशनालयहरु, डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह, र वन उपभोक्त समूहहरु	२०२६-२०३०	२५,०००
		वन उपभोक्ता समूहको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	१५ हजार समुदायमा आधरित वन समूहहरुको प्रतिनिधिहरुले सुशासन तथा दिगो वन	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह, र वन उपभोक्ता समूहहरुसम्बन्धी	२०२६-२०३०	

			व्यवस्थापन तालिम प्राप्त गरेको हुने।			
		वन प्राविधिकहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	कम्तिमा १००० वन प्राविधिकहरुले सुशासन तथा दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र र प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
		दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धमा संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने।	१२ हजार समुदायमा आधारित वन समूहहरुले दिगो वन व्यवस्थापन र सुशासनको संयत्र लागू गरेको हुने ।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	
		अनुगमन संयन्त्र लागू गर्ने।	सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयहरुले १२ हजार समुदायमा आधारित वन समूहहरुको अनुगमन गरेको वार्षिक प्रतिवेदन प्रदेश वन निर्देशनालय तथा वन तथा भू-संरक्षण	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	

			विभागमा पेश गरेको हुने।			
	जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धिसँग वन क्षेत्रको नीति, लक्ष्य तथा उपायहरूके तालमेल सुनिश्चित गर्ने।	जैविक विविधता संरक्षण गर्ने।	गुणस्तरीय विउ उत्पादनको लागि कम्तिमा २०० वटा वन विउ बँगैचाको व्यवस्थापन गरेको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
			६ वटा नयाँ चिडियाखाना स्थापना भएको हुने।	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	२०२६-२०३०	
			१२ वटा नयाँ वनस्पति उद्यान र १ वटा विउ वंशाणु (जिन) बैंक स्थापना भएको हुने।	वनस्पति विभाग	२०२६-२०३०	
			विभिन्न पर्यावरणीय क्षेत्रको वानस्पतिक उद्यान तथा विउ जिन बैंकमा रहेका प्रजातिको संख्यामा २० प्रतिशतले बढेको हुने।	वनस्पति विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र मातहतका कार्यालयहरू	२०२६-२०३०	

DRAFT

			३ वटा वन संरक्षण क्षेत्र घोषणा भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग	२०२६-२०३०	
			१ वटा महत्वपूर्ण वनस्पति क्षेत्र (IPA) स्थापना गर्ने।	वनस्पति विभाग	२०२५-२०३०	
			१ वटा महत्वपूर्ण पंछी क्षेत्र (IBA) स्थापना भएको हुने।	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	२०२६-२०३०	
			नेपालको वनस्पति तथा वन्यजन्तुहरुको राष्ट्रिय रेड लिष्ट (रातो सूची) तयार भएको हुने ।	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र वनस्पति विभाग	२०२६-२०३०	
		जैविक विविधता संरक्षणालाई वन व्यवस्थापन योजनामा मूलप्रवाहिकरण गर्ने।	पहाडि र हिमाली क्षेत्रमा दिगो वन व्यवस्थापन लागू भएको वनको २५ प्रतिशत वन व्यवस्थापन योजनामा जैविक विविधताको संरक्षणको विषय मूलप्रवाहिकरण भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	

DRAFT

		वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको खण्डिकरण भएका वासस्थानलाई जोड्ने तथा वन्यजन्तु र मानव द्वन्द व्यवस्थापन समेत हुने गरि क्षय भएको वनलाई पुनस्थापना गर्ने।	कम्तिमा २० वटा स्थानमा वनलाई पुनर्स्थापना गरेको हुने।	वन तथा भू-सरक्षण विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	
		वन तथा जैविक प्रणालीमा आधारित जडीबुटीमा जलवायु परिवर्तनका प्रभाव तथा अनुकूलन सम्बन्धमा स्वास्थ्यकर्मीहरुलाई तालिम दिने।	तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीहरुको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, प्रादेशिक स्वास्थ्यसम्बन्धी मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(१५ मिलियन)
		वन तथा जैविक प्रणालीमा आधारित जडीबुटीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव तथा अनुकूलनसम्बन्धी अध्ययन गर्ने ।	जडीबुटीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव तथा अनुकूलनसम्बन्धी सम्पन्न अध्ययन प्रतिवेदन।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
२०३०	दिगो सङ्कलन (कटानी) अभ्यासमार्फत नेपाललाई काठमा	दिगो सङ्कलनको परिमाण समावेश गरी	१२ हजार समुदायमा आधारित वन	वन प्रदेश निर्देशनालय, डिभिजन	२०२६-२०३०	

	आत्मनिर्भर वनाउने तथा वनमा आधारित उद्योग, व्यवशाय, सीप विकास र रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने।	वनको कार्ययोजना तयारी/नविकरण/ परिमार्जन तथा कार्यान्वयन गर्ने।	उपभोक्ता समूहमा लागू भएको हुने।	वन कार्यालयहरु र जन उपभोक्ता समूहहरु		
		काठ प्रशोधन उद्योगको स्थापना र आधुनिकीकरणका लागि कानूनी, प्राविधिक र वित्तीय सहयोग प्रदान गर्ने।	७ वटा काठ प्रशोधन उद्योगलाई सहयोग प्रदान गरेको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेशको वन हेर्ने मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
		कटानी गरिएका वन पैदावारको सड्ने/गलेर हुने हानी-नोक्सानी कम गर्न र छिटो-छरितो वितरण गर्ने उपाय पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	काठ आयात/निर्यात नीति संशोधन, सड्ने/गल्ने पैदावारको हानी ५० प्रतिशतले घटाउने, पुरस्कृत हुने वन उद्यमको संख्या वृद्धि भएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
		काठको खेर जाने हिस्सा कम गर्न र वन स्रोतको राम्रो उपयोग गर्न काठ प्रशोधनको दक्षता बढाउन उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्ने।	सन् २०३० सम्म काठ प्रशोधन दक्षता ७५ प्रतिशत वृद्धि, १२ लाख पूर्ण-समय बराबर हरित रोजगारी सिर्जना भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	

DRAFT

		वनमा आधारित सामुदायिक र निजी उद्यमलाई बजार तथा वित्तीय स्रोतमा पहूँच पुऱ्याउन सहजीकरण गर्ने।	५०० वटा मझौला, साना तथा लघु उद्यमलाई सहजीकरण गरिएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वनस्पति विभाग, र प्रदेशको वन हेर्ने मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
		बाँसलाई स्थानीय अनुकूलन योजनामा जलवायु अनुकूलन तथा आय-आर्जनका लागि समाबेश गर्ने।	७५३ स्थानीय तहमा आय-आर्जन तथा स्थानीय अनुकूलनका योजनामा बाँस समावेश भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेशको वन हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		वन व्यवस्थापन, वन पैदावारको प्रशोधन तथा उद्यमशीलताका लागि व्यावसायिक तालिम दिने।	कम्तिमा २०० जनाले तालिम प्राप्त गरेको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, वनस्पति विभाग, प्रदेशस्थित वन तथा वातावरण मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
२०३५	रेड कार्यान्वयन केन्द्र र वन अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको संस्थागत क्षमता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय वन क्षेत्रको तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने र रेड कार्यान्वयन केन्द्रमार्फत	कार्बन व्यापारको बजार विस्तार गर्ने।	७ वटा प्रदेशमा विस्तार भएको हुने।	रेड कार्यान्वयन केन्द्र, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, वन हेर्ने प्रदेश मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३५	

	कार्बन व्यापारको दायरा विस्तार गर्ने। कार्बन व्यापारमा परिवारको स्वामित्व तथा निजी वनको सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने ।		कम्तिमा ३ वटा कार्बन व्यापारसम्बन्धी नयाँ आयोजना तयार हुने।	अर्थ मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र रेड कार्यान्वयन केन्द्र	२०२६-२०३५	
		कार्बन व्यापारका लागि आवश्यक संस्थागत र नीतिगत व्यवस्था गर्ने।	कार्बन व्यापार नियमावली, २०८२ कार्यान्वयन भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, रेड कार्यान्वयन केन्द्र, र वन अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	२०२६-२०३५	
			कार्बन रजिष्ट्रि प्रणाली विकास भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, रेड कार्यान्वयन केन्द्र, र वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र	२०२६-२०३५	
२०३०	सन् २०३० सम्म दिगो वन व्यवस्थापनका वारेमा मूल्यांकन र तथ्यांक संकलन सुदृढ गरी विभिन्न प्रकारका वन क्षेत्रका लागि दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी आधारभूत सूचना निर्धारण गर्ने ।	दिगो वन व्यवस्थापनका संस्थागत, राजनैतिक, सामाजिक र प्रशासनिक समस्याहरु समाधान गर्न वन ऐन, नियम र नीति संशोधन गर्ने।	नीतिहरुको समीक्षा गर्ने क्रममा सरोकारवालाहरुसँग कम्तिमा १० वटा छलफल सम्पन्न, गरेको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
	रेड+पहलकदमीबाट प्राप्त वित्त तथा कार्बन वित्तको समेत प्रयोग गरी तराई र भित्री मधेशको		वन नीति र नियमावलीमा लैङ्गिक समानता र सामाजिक	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०२६-२०३०	

DRAFT

	वनको ५० प्रतिशत र मध्यपहाडी तथा हिमाली वनको २५ प्रतिशत क्षेत्रमा दिगो वन व्यवस्थापनको दायरा विस्तार गर्ने।		समावेशीकरण समेटिएको हुने।			
		दिगो वन व्यवस्थापनलाई समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली र वाह्य वन क्षेत्रमा विस्तार गर्ने।	दिगो वन व्यवस्थापन १३,८१,५०० हेक्टर सामुदायिक वन (१२,४२० सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह) र १ लाख हेक्टर साझेदारी वनमा विस्तार भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार	२०२६-२०३०	
		जोखिम र सङ्कटासन्न भू-परिधिस्थितीय क्षेत्रहरुमा वन व्यवस्थापन योजनाहरुको विकास र कार्यान्वयन गर्ने।	राष्ट्रिय वन रणनीतिक योजना, ७७ जिल्लास्तरीय रणनीतिक वन व्यवस्थापन योजना, १५ संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना (१० वटामा नवीकरण) संरक्षणमा केन्द्रित १,००० सामुदायिक वन योजना कार्यान्वयन, स्वदेशी तथा बहुमूल्य गैरकाष्ठ वन पैदावार	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति, प्रदेश वन मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

			र लोपोन्मुख प्रजातिको १०,००० हेक्टरमा खेती भएको हुने।			
		पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा समुदायमा आधारित, स्थानीय र प्रादेशिक वन/चरन क्षेत्रमा विशेष कार्यक्रम लागू गर्ने।	३२ जिल्लाका ९६ वटा वन/चरन क्षेत्र व्यवस्थापन योजना तयार भै कायान्र्वयन भएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति, प्रदेश वन र पशुपन्छी मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
			लुम्बिनी प्रदेशमा पशुपालनका लागि पौष्टिक घाँस व्यवस्थापन भएको हुने।	लुम्बिनी प्रदेश वन र पशुपन्छी मन्त्रालय, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति, स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		राष्ट्रिय वन क्षेत्र बाहिरको वन लगत निजी तथा सार्वजनिक जग्गाको दिगो व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने।	०.५ हेक्टर मुडाको क्षेत्रफलका निजी बगान र वनस्पतिको स्थिति तथा सर्वे नक्सा तयार निजी जग्गामा ४३,००० हेक्टर र सार्वजनिक जग्गामा १७,२०० हेक्टर वृक्षारोपण भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालया र मातहतका कार्यालयहरु, तथा स्थानीय सरकार	२०२६-२०३०	

२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म वन विकास कोषको परिचालनमार्फत क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण र वन पुनर्स्थापना गरी भू-उपयोगमा कार्बन सञ्चितिका क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	वन विकास कोष परिचालन गर्ने ।	वन विकास कोष परिचालन गरी कार्बन सञ्चिति ५ प्रतिशतले वृद्धि भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, रेड कार्यान्वयन केन्द्र, वन हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०,	
	राष्ट्रिय वनको औषत मौज्दात प्रति हेक्टर १६८ घनमिटर सम्म पुऱ्याउने। सन् २०३५ सम्म चुरे क्षेत्र लगायत क्षय भएको वन क्षेत्रमा दिगो वन व्यवस्थापन विस्तार गर्ने।	वन सम्बर्धन क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने।	राष्ट्रिय वनको औसत मौज्दात १६८ घनमिटर प्रति हेक्टर हुने।	वन हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
		वन विनास तथा क्षयीकरण न्यूनीकरण गर्ने।	राष्ट्रिय वनको औसत मौज्दात १६८ घनमिटर प्रति हेक्टर भएको हुने ।	वन हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
	कृषि-वन प्रणाली तथा वन क्षेत्रको पुनरोपण प्रवर्द्धन गर्ने, तथा वन क्षेत्रमा अनुगमन तथा पारदर्शिताको प्रणाली सुदृढ गर्ने।	कृषि-वन प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने।	कम्तिमा ५०० हेक्टरमा कृषि-वन प्रणाली लागू भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन र कृषि हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		कृषि वन प्रणाली अवलम्बन गर्नका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	कम्तिमा ३,००० जनाले तालिम प्राप्त गरेको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन र कृषि हेर्ने	२०२६-२०३०	

DRAFT

				प्रदेश मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु, र स्थानीय तह		
		कबुलियती वन, नहर, सडक छेउका क्षेत्र, सीमान्त जग्गा र नदी किनारका सार्वजनिक जग्गामा कृषि-वन प्रणाली बढावा दिने ।	१०,००० हेक्टर निजी र सार्वजनिक जग्गामा कृषि-वन प्रवर्द्धन, ३०,००० हेक्टर कबुलियती वनमा सहयोग, ५ ठूला नर्सरी निर्माण, ४,३६७.२ लाख बहुवर्षे बिरुवा उत्पादन र १,५०० लाख बिरुवा वितरण भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
२०३५	दिगो वन व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहभागिता तथा नवप्रवर्तित प्रविधिको उपयोग सुनिश्चित गर्न उपयुक्त नीतिगत व्यवस्था गर्ने।	वास्तविकतामा अधारित वन उद्यम प्रवर्द्धन गर्ने।	कम्तिमा १०० वटा नया वन उद्यम स्थापना भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, वन तथा उद्योग हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय, तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	
		वन उद्यममा निजी क्षेत्रको लगानी बढाउने।	निजी क्षेत्रबाट ने.रु. एक अरब लगानी भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति	२०२६-२०३५	

				मन्त्रालय, तथा निजी क्षेत्र		
२०३५	समूहको मुख्य पदमा ५० प्रतिशत महिलाको प्रतिनिधित्व तथा दलित र आदिवासी/ जनजातिको अनुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरी कम्तिमा ६० प्रतिशत नेपालको वनलाइ समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धतिमार्फत व्यवस्थापन गर्ने।	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धति विस्तार गर्ने।	६० प्रतिशत नेपालको वन समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धतिमार्फत व्यवस्थापन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	
	दिगो वन व्यवस्थापन, जलाधार व्यवस्थापन र जैविक विविधताको संरक्षणबाट उत्पन्न हुने लाभ स्थानीय समुदाय, महिला र आदिवासी/जनजाति समुदायमा समतामूलक तथा न्यायोचित तरिकाले वितरण हुने सुनिश्चित गर्ने।	दिगो वन व्यवस्थापन जलाधार व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणबाट उत्पन्न हुने लाभ स्थानीय समुदाय, महिला र आदिवासी/ जनजाति समुदायमा समतामूलक तथा न्यायोचित तरिकाले वितरण हुने।	सम्पूर्ण वन उपभोक्ता समूहमा न्यायोचित तथा समतामूलक लाभ बाँडफाँड भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रो.त तथा वित्त आयोग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु, जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय, र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	
		दिगो वन व्यवस्थापनका	थप ३,५२,७५० हेक्टर सामुदायिक वन			

DRAFT

		कार्यक्रम नेपालका अन्य भू-भागमा विस्तार सुदृढ गर्न जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी निर्णय प्रक्रियामा ५० प्रतिशत महिला, आदिवासी, मधेशी, दलित, स्थानीय समुदाय, निजी क्षेत्र र गरिबको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	र ३२,००० हेक्टर कबुलियती वन स्थापना, सबै तहमा बहुसरोकारवालाल संस्थागत संरचना गठन तथा सञ्चालन (वार्षिक १६ समन्वय बैठक, ५० प्रतिशत महिला सहभागिता), १० ठूला कार्यशाला र ५ नीति सारांश विकसित भएको हुने।			
		महत्वपूर्ण वन र जलाधार क्षेत्रमा पारिस्थितिकीय प्रणालीमा आधारित अनुकूलन कार्यक्रम लागू गर्ने।	१३ जिल्लाका उच्च जोखिम वन र संवेदनशील जलाधारमा कार्यक्रम लागू भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०२६-२०३०	
		उपभोक्ता समूहका कार्ययोजनामा दिगो र जलवायु-उत्थानशील वन व्यवस्थापन अभ्यास समावेश गर्ने।	सबै सामुदायिक, साझेदारी र कबुलियती वनका कार्ययोजनामा दिगो, जलावायु-उत्थानशील र लैङ्गिक उत्तरदायी सिद्धान्त समावेश भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०२६-२०३०	

		महिला, आदिवासी जनजाती, मधेशी, दलितको सीप, प्रविधि, वित्त र गुणस्तरीय स्रोत (पानी, वन पैदावार) मा पहूँच सुधार हुने।	१०,००० महिला, आदिवासी जनजाती, मधेशी, दलित सदस्यहरुको सीप, प्रविधि र वित्तमा पहूँच सुधार गर्ने, ७,००० गैरकाष्ठ वन पैदावार परियोजना सम्पन्न, ५,१२० जनालाई नेतृत्व विकास तथा उत्पादकत्वमा सहयोग भएको हुने।	वनस्पति विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	२०२६-२०३०	
		समुदायमा आधारित र सरकारद्धारा व्यवस्थित वन क्षेत्रमा समावेशी वन व्यवस्थापन पद्धति पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने।	पहाडी र हिमाली क्षेत्रका १,३८,००० हेक्टर वन क्षेत्रमा समावेशी व्यवस्थापन मोडेल प्रयोग भएको हुने।	प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार	२०२६-२०३०	
२०३०	शहरी क्षेत्र एवम् वन क्षेत्र बाहिरका रुखको तथ्याङ्क सङ्कलन एवम् विश्लेषण गर्ने र शहरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने। ढलापढा र सुख्खड खडा काठ तथा इन्धन भारको दिगो	वन क्षेत्रबाहिरका रुखहरुको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने।	७५३ स्थानीय तहहरुमा वन क्षेत्र बाहिर रहेका रुखहरुको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, राष्ट्रिय	२०२६-२०३५	

DRAFT

	व्यवस्थापनमार्फत वन डढेलो घटाउने। डिभिजन वन कार्यालयहरुको क्षमता सुदृढ गर्दै वन डढेलो नियन्त्रण तथा नियमनका लागि साझा सरोकारवाला सहकार्य संयन्त्र विकास गर्ने।			निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु, स्थानीय तह, वन उपभोक्ता समूहहरु, र निजी क्षेत्र		
		शहरी वन प्रवर्द्धन गर्ने।	कम्तिमा २०० स्थानीय तहहरुमा शहरी वन विकास तथा व्यवस्थापन भएको हुने।	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	
		वन डढेलोको जोखिमयुक्त क्षेत्रको नक्साङ्कन गर्ने।	७७ जिल्लामा वन डढेलोको जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, र वन	२०२६-२०३५	

DRAFT

				तथा भू-संरक्षण विभाग		
		अग्निरेखा निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने।	८,००० कि.मि. मा अग्निरेखा निर्माण तथा व्यवस्थापन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, र वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु, स्थानीय तह, र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	
		वन डढेलो नियन्त्रण तथा नियमनका लागि सरोकारवाला सहकार्य संयन्त्र विकास गर्ने।	८४ वटा डिभिजन वन कार्यालयहरुमा संयन्त्र विकास भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु, स्थानीय तह, र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	

		वन डढेलो नियन्त्रण तथा नियमनका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	कम्तिमा १,००० जनाले तालिम प्राप्त गरेको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२६-२०३५	
		वार्षिक स्वीकार्य कटानलाई प्रोत्साहित गरी वन इन्धन सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्ने।	१२,००० वन उपभोक्ता समूहहरुमा कार्ययोजना अनुसारको वार्षिक स्वीकार्य कटान भइ वन इन्धन सङ्कलन र व्यवस्थापन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२६-२०३५	
		वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि सामाग्री/उपकरण खरिद गर्ने।	४,००० वन उपभोक्ता समूहमा वन डढेलो नियन्त्रणको उपकरण वितरण गरिएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र डिभिजन वन कार्यालयहरु	२०२६-२०३५	
	भू-उपयोग परिवर्तन दिगो हुने सुनिश्चित गर्ने, र भू-स्वामित्व तथा अधिकारलाई सुदृढ गर्ने।	स्थानीय तहको भू-उपयोग योजना तयार गर्ने।	७५३ वटा स्थानीय तहमा भू-उपयोग योजना तयार भएको हुने।	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, वन तथा वातावरण	२०२६-२०३५	

DRAFT

				मन्त्रालय, प्रदेश वन मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरु, र स्थानीय तह		
जम्मा	११	५०	६०			२५,०००
					कृषि उप-जम्मा	२५,०७९.२०
३. फोहोरमैला						
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र कम्तिमा १०० पालिका र सन् २०३५ भित्र सबै पालिकाले फोहोरमैला वर्गीकरण गर्ने, पुनः प्रयोगमा ल्याउने, पुरानो सामग्रीको सिर्जनात्मक प्रयोग तथा पुनःप्रयोग अवलम्बन गरी सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको स्थापना गर्ने। चक्रिय अर्थतन्त्रलाई सुदृढ बनाउने।	जनसङ्ख्या, विद्यमान उद्योग, फोहोरको उत्पादन आदिको आधारमा म्याट्रिक्स प्रयोग गर्ने सम्भाव्य स्थानीय तहको पहिचान गरी सामग्री पुनः प्राप्ति (रिकभरी) सुविधाबारे संभाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने।	सन् २०३० भित्र कम्तिमा १०० स्थानीय तहले फोहोरलाई वर्गीकरण गरी पुनः प्रयोग, तथा सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको व्यवस्था गर्न संभाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेको हुने।	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकाससम्बन्धी प्रदेश मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१,५२१.० (सरदर अमेरिकी डलर २ मिलियनका दरले)
			सन् २०३५ सम्म सबै ७५३ स्थानीय तहले फोहोरलाई वर्गीकरण गरी पुनः	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकाससम्बन्धी प्रदेश	२०३१-२०३५	

DRAFT

			प्रयोग, तथा पुनः प्राप्ति सुविधाको व्यवस्था गर्न संभाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेको हुने।	मन्त्रालय, र स्थानीय तह		
		पुनः प्रयोगयोग्य सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको स्थापना गर्ने ।	सन् २०३० सम्म कम्तिमा १०० स्थानीय तहमा पुनः प्रयोगयोग्य सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको स्थापना भएको हुने ।	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकाससम्बन्धी प्रदेश मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
			सन् २०३५ सम्म ७५३ वटै स्थानीय तहमा पुनः प्रयोगयोग्य सामग्री पुनः प्राप्ति सुविधाको स्थापना भएको हुने।	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकाससम्बन्धी प्रदेश मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		मिश्रीत (ब्लेन्डेड) वित्त सहित न्यून व्याजदरको ऋण परिचालन गर्न कोषको स्थापना गर्ने।	न्यून व्याजदरको ऋण प्रदान गर्न कोषको स्थापना गरी पुनः प्राप्ति सुविधाको लागि रकम प्रवाह भएको हुने।	अर्थ मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, एवम् प्रस्तावित ऋण परिचालन कोष	२०३१-२०३५	(१० मिलियन डलरको कोषको स्थापना गर्ने)

DRAFT

		चक्रिय अर्थतन्त्रका एप्रोचलाई सुदुढ बनाउन जलवायुमैत्री क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने।	कम्तिमा ६ वटा महानगर र ११ वटा उपमहानगरपालिकामा चक्रिय अर्थतन्त्र सम्बन्धी क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, महानगर र उप-महानगरपालिकाहरु तथा अन्य स्थानीय तह	२०३१-२०३५	(५ मिलियन डलर प्रस्ताव गरेको)
२०३०	कम्पोष्टिङ्ग र वायोग्याँस उत्पादनहसहित प्राङ्गारिक फोहोर व्यवस्थापनलाई विस्तार गर्ने।	नगरपालिका स्तरीय फोहोरमैला गुरुयोजना तयार गर्ने।	कम्तिमा १०० वटा स्थानीय तहमा फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि गुरुयोजना तर्जुमा भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	७.६ (१ करोडका दरले गुरूयोाजना तर्जुमा)
		फोहर वर्गीकरण सम्बन्धी कार्यहरु कार्यान्वयन गर्ने।	फोहोर वर्गीकरणका लागि कम्तिमा १०० वटा स्थानीय तहमा डस्टबिन उपलब्ध गराएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(२० हजार डषटविन ५ हजारका दरले)
२०३५	१० वटा उद्योगहरुमा विना अक्सिजन फोहोरपानी प्रशोधन प्रणाली समेत मिथेन सङ्कलन गर्ने सुविधा स्थापना गर्ने।	उद्योगहरुमा विना अक्सिजन फोहोरपानी प्रशोधन प्रणाली समेत मिथेन सङ्कलनको सुविधा स्थापना गर्ने।	१० वटा उद्योगमा विना अक्सिजन फोहोर पानी प्रशोधन प्रणाली सहित मिथेन ग्याँस सङ्कलन सुविधाको स्थापना भएको हुने।	उद्योग विभाग, एवम् प्राविधिक तथा प्राज्ञिक संस्थाहरु, सम्बिन्धत उद्योग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	३०.० (डलर ३ मिलियनका दरले प्रशोधन प्रणालीके अनुमान गरेको)

DRAFT

२०३०	फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन र नियमावलीको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउने। फोहोरमैला व्यवस्थापन अभ्यासका लागि अनुगमन संयन्त्र विकास गर्ने। फोहोरपानी तथा फिकल स्लजको सिर्जनात्मक प्रयोग गर्ने व्यवसायलाई सहयोग गर्ने। पुनः प्रयोगको विकल्पलाई प्रवर्द्धन गर्न फोहोरपानी निष्काशन मापदण्ड अध्यावधिक गर्ने।	सबै स्थानीय तहमा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन र नियमावली लागू गर्ने।	७५३ स्थानीय तहमा फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि ऐन र नियमावली लागू भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१७.०४
		फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अभ्यासको सङ्कलन, अध्यावधिक, विश्लेषण तथा प्रसार मार्फत तथ्याङ्क व्यवस्थापन कार्य संस्थागत गर्ने।	कम्तिमा १०० वटा स्थानीय तहमा तथ्याङ्क व्यवस्थापन कार्य संस्थागत भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, स्थानीय तह, एवम् राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय	२०२६-२०३०	
		फोहोरपानी तथा फिकल स्लजको व्यवस्थापनबाट लाभ लिन व्यवसायको रुपमा अघि बढाउने।	कम्तिमा ६ वटा महानगरपालिका र ११ वटा उपमहानगर पालिकाहरुले फोहोरपानी तथा फिकल स्लजको व्यवस्थापनलाई व्यवसायको रुपमा सञ्चालन गर्ने आधार तयार गरेको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, स्थानीय तह, एवम् निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
		फोहोरपानी निष्कासन सम्बन्धी मापदण्ड	अध्यावधिक फोहोरपानी निष्काशन मापदण्ड अनुरुप	खानेपानी मन्त्रालय, स्थानीय तह, एवम् उद्योगहरु	२०२६-२०३०	

		अध्यावधिक गरी कार्यान्वयन गर्ने।	फोहोरपानीको पुनः प्रयोग सुरु भएको हुने।			
२०३०	पर्वतारोहण र ट्रेकिङ्गबाट सिर्जित फोहोरको दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने। फोहोर व्यवस्थापन क्षेत्रको लागि पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षासम्बन्धी मापदण्ड र निर्देशिकाको विकास गर्ने। फोहोरपानीसम्बन्धी मापदण्ड अध्यावधिक गर्ने तथा फोहोर पानीको प्रशोधन र पुनः प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने।	पर्वतारोहण र ट्रेकिङ्ग व्यवसायबाट निष्काशित फोहोरको व्यवस्थापन कार्यलाई संस्थागत एवम् सुदृढ बनाउने।	पर्वतारोहण र ट्रेकिङ्ग व्यवसायबाट निष्काशित फोहोरको सुरक्षित व्यवस्थापन कार्य विस्तार भएको हुने ।	नेपाल पर्वतारोहण संघ, स्थानीय तह, पर्वतारोहण र ट्रेकिङ्ग व्यवसायिक कम्पनीहरु	२०२६-२०३०	०.५
		फोहोर व्यवस्थापनमा संलग्नहरुको लागि पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा निर्देशिका तथा मापदण्ड तर्जुमा र स्वीकृत गरी लागू गर्ने।	स्वीकृत मापदण्ड र निर्देशिका बमोजिम फोहोर व्यवस्थापनमा संलग्न कामदारको स्वास्थ्य सुधार भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेशको स्वास्थ्यसम्बन्धी मन्त्रालय, र स्थानीय तह, र नेपाल पर्वतारोहण संघ	२०२६-२०३०	
		रसायनको जोखिम सन्बन्धी अध्ययन, जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	रसायन जोखिम जनचेतना अभिवृद्धि तथा १० वटा तालिममार्फत कम्तिमा ३०० कामदारको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने ।	खानेपानी मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, प्रदेशको सम्बन्धित	२०२६-२०३०	

DRAFT

				मन्त्रालय, र स्थानीय तह		
		फोहोरपानीको प्रशोधन र पुनः प्रयोग प्रवर्द्धन गर्न मापदण्ड अध्यावधिक गर्ने।	अध्यावधिक मापदण्डको पालनाको साथै फोहोरपानीको प्रशोधन र पुनः प्रयोग विस्तार भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, स्थानीय तह, एवम् उद्योगहरु	२०२६-२०३०	
जम्मा	**५**	**१५**	**१७**			**१,५२९.१**
४. औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग						
२०३५	सबै सिमेन्ट उद्योगहरुमा निरन्तर उत्सर्जन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने।	सिमेन्ट उद्योगमा उत्सर्जन अनुगमनका लागि अत्याधुनिक उपकरण सहितको प्रणाली स्थापना गर्ने।	उत्सर्जन अनुगमन प्रणाली स्थापना तथा अनुगमन संस्थागत भएको हुने।	सिमेन्ट उद्योगहरु, वातावरण विभाग, उद्योग विभाग, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	४.५
२०३०	विशेष खालका उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि आवधिक रिपोर्टिङ्गको साथै साना तथा मझौला उद्यम तथा ठूला उद्योगका लागि आधारभूत उत्सर्जन सूचनाको विकास गर्ने।	उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि आवधिक रिर्पोटिङ्ग एवम् आधारभूत उत्सर्जनको जानकारी सम्बन्धित निकायमा पठाउने ।	उत्सर्जन न्यूनीकरण र आधारभूत उत्सर्जनको वार्षिक रिर्पोटिङ्ग गर्ने प्रक्रियाबाट प्रचलित कानूनको पालना भएको हुने ।	वायु प्रदूषक उद्योग तथा संस्थाहरु, वातावरण विभाग, उद्योग विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.५
जम्मा	**२**	**२**	**२**			**५.०**
५. अन्य						
(क) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास)						
२०३५	खानेपानी वितरण र सरसफाइ सेवाका लागि हरितगृह ग्याँसको	खानेपानी सेवा प्रदायक र अनुमति प्राप्त	१,००० भन्दा बढी धारा जडान भएका	खानेपानी मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा	२०२६-२०३५	३७.४

DRAFT

	इन्भेन्टोरी प्रणाली विकास गर्ने। सेवा प्रदान तथा मर्मत-सम्भारका क्रियाकलापबाट सिर्जना हुने हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि जलवायु-उत्थानशील वास निर्देशिका, प्राविधिक मापदण्ड र नर्मस्लाई अध्यावधिक गर्ने।	सरसफाई सेवा प्रदायकहरुको ऊर्जा प्रयोग तथा आधारभूत उत्सर्जन मूल्याङ्कन गर्ने।	५० प्रतिशत सेवा प्रदायकहरुको ऊर्जा खपत र उत्सर्जन मूल्याङ्कन भएको हुने।	जनसङ्ख्या मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्, बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, स्थानीय तह, र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता महासंघ		२५.०० (अमेरिकी डलर ०.५ मिलियन का दरले ५० वटा आयोजनाहरु)
			सेवा प्रदानको क्रममा उत्सर्जन हुने हरितगृह ग्याँसको वारेमा आधाररेखा मूल्याङ्कन भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३५	
		हरितगृह ग्याँसको ट्र्याकिङ्ग र रिपोटिङ्गको लागि राष्ट्रिय वास व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (NWASH MIS) लाई सुदृढ बनाउने।	राष्ट्रिय वास व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सूचकमा हरितगृह ग्याँस राखी ट्र्याकिङ्ग भएको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, र खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग	२०३१-२०३५	
		न्यून उत्सर्जन डिजाइन र जलवायु-उत्थानशील निर्माण अभ्यासवारेमा	७ वटै प्रदेशमा प्रति वर्ष १, १ गरी कम्तिमा ७० वटा	खानेपानी मन्त्रालय, एवम् राष्ट्रिय खानेपानी तथा	२०२६-२०३५	

		इन्जिनियर्स, यूटिलिटी कर्मचारी, तथा योजना तर्जुमाकर्तालाई प्राविधिक तालिममार्फत क्षमता वृद्धि गर्ने।	प्राविधिक तालिम सञ्चालन गरी इन्जिनियर्स, यूटिलिटी कर्मचारी, तथा योजना तर्जुमाकर्ताको क्षमता विकास भएको हुने।	सरसफाइ प्रशिक्षण केन्द्र		
		हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरण तथा जलवायु-उत्थानशील वास निर्देशिका, मापदण्ड तथा नर्मस् अध्यावधिक गर्ने।	अन्तर्राष्टिय मापदण्ड समेतलाई ध्यान दिई अध्यावधिक वास निर्देशिका, मापदण्ड र नर्मस्को पालना गरी सेवा प्रदान तथा मर्मत-सम्भार कार्य संस्थागत हुदैं गएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग	२०२६-२०३५	१२.३ (नेरु १ अर्ब ७८ करोड (शर्तगत १ अर्ब र विना शर्तगत ७८ करोड)
		खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी निर्माणको क्रममा वन क्षेत्रमा पर्ने अवस्थामा वातावरणीय अध्ययन कार्यलाई (वर्तमान व्यवस्थालाई संशोधन गरी) सहजीकरण गर्ने।	वातावरण संरक्षण नियमावली (२०७७) को अनुसूचीहरु संशोधन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र खानेपानी मन्त्रालय	२०२६-२०३०	

		प्रदेश र स्थानीय तहमा उत्सर्जन न्यूनीकरण तथा जलवायु-उत्थानशील वास निर्देशिका तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	७ वटै प्रदेश र कम्तिमा कम्तिमा १०० वटा स्थानीय तहमा निर्देशिका स्वीकृत कार्यान्वयन भएको हुने।	वास सेवा प्रदान गर्ने प्रदेशका मन्त्रालय, स्थानीय तह, र स्थानीय सरोकारवालाहरु जस्तै सीमान्तकृत समुदाय	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म हरित विद्यालय निर्देशिका अध्यावधिक गर्ने। सन् २०३५ सम्म हरित विद्यालयका लागि सबै विद्यालयले गुणात्मक वास सुविधासहित कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	जल, सरसफाइ र स्वच्छता, फोहोरमैला व्यवस्थापन, ऊर्जा, जलवायु परिवर्तन, विद्यालय कृषि बगैचा, जैविक विविधता वा विपद् जोखिम न्यूनीकरण जस्ता ७ विषयगत क्षेत्रको जोखिमलाई दृष्टिगत गरी हरित विद्यालय निर्देशिका अध्यावधिक गर्ने।	अध्यावधिक निर्देशिकाको कार्यान्वयनबाट सरकारी र निजी विद्यालयको वातावरणीय अवस्थामा उल्लेखनीय सुधार भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०२६-२०३०	०.६०
		वास सुविधा अन्तर्गत वर्षाको पानी, पानीको गुणस्तर, पुनर्भरण र संरक्षण, वायोग्याँस, कम्पोष्टिङ्ग तथा जैविक	कम्तिमा २०० हरित विद्यालयहरुले वार्षिक कार्ययोजना बनाई वास सुविधा अन्तर्गतका	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सम्वन्धित विद्यालय	२०२६-२०३५	

DRAFT

		उर्जा, स्यानिटरी प्याड, पानीको पुनः प्रयोग गर्ने जस्ता विषय समावेश गरी कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	क्रियाकलाप कार्यान्वयन गरेको हुने।			
२०३०	सुरक्षीत व्यवस्थापन र न्यून कार्बन उत्सर्जनसहितको खानेपानी वितरण सेवाबाट महिला, बालबालिका तथा सीमान्तकृत जनतासमेत ५० प्रतिशत जनसङ्ख्याले लाभ पाउने।	लक्षित समूहको जलवायु उत्थानशीलता बढाउँन न्यून कार्बन उत्सर्जनका उपायहरु प्रवर्द्धन गर्दै गुणस्तरयुक्त र सुरक्षित पानी वितरण गर्ने।	महिला, बालबालिका, अदिवासी तथा सीमान्तकृत जनता समेत कम्तिमा ५० प्रतिशत जनसङ्ख्याले वर्षैभरी सुरक्षित र सफा पिउने पानी प्राप्त गरेको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, एवम् महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	२१५८.६२ (नेरु ३१३ अर्ब (शर्तसहित १५७ अर्ब र विना शर्त १६६ अर्ब)
जम्मा	३	९	१०			२१५९.२२
(ख) शिक्षा						
२०३०	प्राविधिक, व्यावसायिक र विश्वविद्यालय तहका शिक्षा एवम् विद्यालय शिक्षामा हरित कार्य र हरित सीपको अवधारण एकीकृत गर्ने।	हरित कार्य र हरित सीपको दस्तावेजीकरण तथा समावेशीता र यूवाको आवश्यकता मूल्याङ्कन गर्ने।	आवश्यकता मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, स्थानीय तह, र निजी विद्यालय	२०२६-२०३०	०.४२ (नेरु ६ करोड)
		माध्यमिक विद्यालयस्तरका सबै पाठ्क्रममा हरित	कम्तिमा ५० प्रतिशत माध्यमिक विद्यालयका पाठ्यक्रममा हरित	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिभिटी, शिक्षा तथा	२०२६-२०३०	

DRAFT

		सीपको मोडयूल व्यवस्थित रुपमा एकीकृत गर्न शिक्षाका निकायहरुसँग सहकार्य गर्ने।	सीपको मोडयूल समावेश भएको हुने ।	मानव स्रोत विकास केन्द्र, विश्वविद्यालय, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र स्थानीय तह, विद्यालय र निजी विद्यालयको संस्था		
		हरित सीपसम्बन्धी व्यावशायिक विकास कार्यक्रम डिजाइन गरी हरेक वर्ष शिक्षकलाई (प्रमाणपत्र दिने गरी) तालिम सञ्चालन गर्ने।	व्यावशायिक विकास कार्यक्रमबाट प्रत्येक वर्ष हरित सीप प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने शिक्षकको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने ।	सिटिभिटी, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, विश्वविद्यालय, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र स्थानीय तह, र विद्यालय	२०२६-२०३०	
		प्राविधिक र व्यावशायिक शिक्षा तथा तालिम (टिभिइटी) पाठ्क्रमलाई परिमार्जन तथा स्तरोन्नती गरी हरित कार्यसम्बन्धी शिक्षा कोर्ष प्रवर्द्धन गर्ने।	मान्यताप्राप्त शिक्षण संस्थाबाट हरित कामसम्बन्धी कोर्ष पुरा गर्ने स्नातकको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	सिटिभिटी, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		हरित सीप तथा काम केन्द्रित कोर्ष तथा डिग्री वा डिप्लोमा सम्बन्धी नयाँ	हरित सीप तथा काम केन्द्रित डिग्री वा डिप्लोमा कोर्ष प्रदान गर्ने विश्वविद्यालयको	विश्वविद्यालयहरु	२०२६-२०३०	

DRAFT

		कार्यक्रमको लागि विश्वविद्यालयहरुसँग समन्वय गर्ने र यस्तो कोर्ष सञ्चालन गर्ने विश्वविद्यालयको सङ्ख्या बढाउने।	सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।			
		किशोर वा यूवाको लागि अनौपचारिक शिक्षामा हरित सीपसम्बन्धी तालिम एकीकृत गर्ने।	हरित सीप सम्बन्धमा अनौपचारिक शिक्षाको तालिम लिने किशोर वा यूवाको संख्या वृद्धि भएको हुने।	सिटिभिटी, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
२०३५	परंपरागत, स्वदेशी, स्थानीय अनुकूलन तथा न्यूनीकरण सम्बन्धी ज्ञान एवम् साँस्कृतिक सम्पदाका पक्षहरु लगायत जलवायु परिवतनसम्बन्धी ज्ञानलाई स्थानीय तहको पाठ्यक्रममा पूर्ण रुपमा एकीकृत गर्ने।	विद्यमान स्थानीय तहका पाठ्क्रमको विश्लेषण गरी जलवायु परिवर्तन, परंपरागत, स्वदेशी, स्थानीय ज्ञान र साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धमा कमी-कमजोरी (ग्याप) र अवसरको पहिचान गर्ने।	स्थानीय अनुकूलन र जलवायु परिवतर्न के प्रभाव न्यूनीकरण सम्बन्धी ज्ञान र साँस्कृतिक सम्पदालाई परिमार्जित पाठ्क्रममा एकीकृत गर्ने स्थानीय तहका शैक्षिक प्रतिष्ठानको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिभिटी, टिभिइटी, प्रदेशका अनुसन्धान र तालिम केन्द्र, स्थानीय तह र सरोकारवालाहरु	२०३१-२०३५	०.५२ (नेरु ७ करोड ५३ लाख)
		पोषणयुक्त खाना र स्वस्थ बानीसम्बन्धी सीप विकासका विषय स्थानीय (विद्यालयका)	पोषणयुक्त खाना र स्वस्थ बानीसम्बन्धी सीप हुने विद्यार्थीको	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह,	२०३१-२०३५	

		पाठ्यक्रममा एकीकृत गर्ने।	संख्या वृद्धि भएको हुने।	विद्यालय र सरोकारवालाहरु		
		स्थानीय शिक्षक, आदिवासी नेताा तथा समुदायका प्रतिनिधिबाट व्यावहारिक अन्तरदृष्टि (इनसाइट) सङ्कलन गरी अनुकूलन र न्यूनीकरणसम्बन्धी उपयुक्त अभ्यासको पहिचान गर्ने।	जलवायु परिवर्तन, आदिवासी ज्ञान र साँस्कृतिक सम्पदालाई पाठ योजना र अध्यापन प्रक्रियामा समावेश गरिएको कार्यशाला र तालिममा भाग लिने शिक्षकको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेशका अनुसन्धान र तालिम केन्द्र, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह र विद्यालय	२०३१-२०३५	
		सांस्कृतिक रुपले सान्दर्भिक शैक्षिक सामग्री, गाइड्स् तथा स्थानीय परम्परा, आदिवासी ज्ञान, पोषणयुक्त खाना, स्वस्थ बानी, तथा सांस्कृतिक सम्पदालाई ध्यान दिइएको अध्यापन मार्फत अनुकूलन र जलवायु-उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्ने ।	जलवायु परिवर्तन, परम्परागत, आदिवासी र स्थानीय अनुकूलन, न्यूनीकरण ज्ञान एवम् सांस्कृतिक सम्पदावारे अध्ययन पुरा गर्ने विद्यार्थीको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेशका अनुसन्धान र तालिम केन्द्र, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह, र विद्यालय	२०३१-२०३५	

		शिक्षकको लागि जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, पोषणयुक्त खाना, स्वस्थ बानी तथा आदिवासीका ज्ञानलाई पाठ्यक्रम र शिक्षण विधिमा समावेश गरी नियमित रुपमा कार्यशाला तथा तालिम सञ्चालन गर्ने।	विद्यालयले अनुकूलन र न्यूनीकरण अभ्यासको आदान-प्रदान गर्दा आदिवासीका अगुवा, स्थानीय विज्ञ वा अनुभवी व्यक्तिको सहभागिताको आवृत्ति तथा विविधता बढ्दै गएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेशका अनुसन्धान र तालिम केन्द्र, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह, र विद्यालय	२०३१-२०३५	
		परम्परागत अनुकूलन र न्यूनीकरणका अभ्यास सम्बन्धी जानकारी दस्तावेजीकरण तथा आदान-प्रदान सम्बन्धी कार्यमा विद्यार्थी संलग्न हुने गरी विद्यालयलाई आयोजना सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने।	शैक्षिक सामग्री, तथा शिक्षक सहयोगी सामग्रीमा जलवायु उत्थानशीलता कायम गर्न स्थानीय परम्परा, आदिवासी बुद्धि तथा सांस्कृतिक सम्पदालाई जानकारी समावेश भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह र सरोकारवालाहरु	२०३१-२०३५	
			परिमार्जित पाठ्यक्रम विद्यालय शिक्षामा एकीकृत भएको तथ्य स्वतन्त्र वार्षिक अनुगमनबाट	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिभिटी, टिभिइटी तथा स्थानीय तह र सरोकारवालाहरु	२०३१-२०३५	

DRAFT

			प्रमाणीकरण भएको हुने।			
जम्मा	२	१२	१३			०.९४
			(ग) जलस्रोत			
२०३०, २०३५	नविकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरी भूमिगत क्लस्टर आयोजनाहरुले सन् २०३० भित्र थप ११२,५०० हेक्टर र सन् २०३५ भित्र ३,१८,००० हेक्टर भूमि सिंचित गर्ने। सन् २०३० सम्म नविकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरी थप १११,५०० हेक्टरमा सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ आयोजनाहरुको विकास गर्ने।	भूमिगत जलसम्बन्धी अध्ययन गरी डीप/स्यालो बोरिङमार्फत सिंचाइ क्षेत्र विस्तार गर्ने।	सन् २०३० सम्म २,८१३ वटा गहिरो बोरिङ जडान र सन् २०३५ सम्म ७,९५० वटा गहिरो बोरिङ जडान भइ थप ३,१८,००० हेक्टर क्षेत्रफल सिंचाइ (शसर्त) भएको हुने।	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, खानेपानी मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, सम्बन्धित प्रदेश मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१६००.०० (अमेरिकी डलर १.६ विलियन (सशर्त १.३८ विलियन, विना शर्त २२१.३७ मिलियन)
			सिंचाइमा नविकरणीय ऊर्जा तथा नविनतम सिंचाइ प्रविधिको प्रयोग भएको हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३५	
		भूमिगत जल रिचार्ज, तथा बर्षाको पानी	भूमिगत जल रिचार्ज, तथा बर्षाको पानीको	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, जलस्रोत तथा सिंचाइ	२०२६-२०३५	

DRAFT

		सङ्कलन (हार्भेष्टिङ्ग) कार्यक्रम प्रवर्द्धन गर्ने।	वार्षिक सङ्कलन वृद्धि भएको हुने।	विभाग, एवम् नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्		
		मध्य पहाडमा लिफ्ट सिंचाइको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने। (शसर्त)	११५,००० हेक्टर क्षेत्रमा सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ प्रणालीको सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न भएको हुने (शसर्त)।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह ।	२०२६-२०३५	
		पहाडी जिल्लामा सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ आयोजनाको निर्माण गर्ने ।	११५,००० हेक्टर क्षेत्रमा सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ आयोजना निर्माण गरी सिंचाइ भएको हुने (शसर्त) ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६—२०३५	
		भू-जल आधारित सौर्य सिंचाइ पम्पमार्फत सिचाइ सुविधा विस्तार गर्ने।	सन् २०३० सम्म ५,००० भू-जल आधारित सौर्य सिंचाइ पम्पमार्फत ६,५०० हेक्टर क्षेत्रफल सिंचाइ भएको हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
			सन् २०३५ सम्म थप १०,००० सौर्य सिंचाइ पम्पमार्फत १३,००० हेक्टर	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा	२०३१-२०३५	

			क्षेत्रफल सिंचाइ भएको हुने ।	प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह		
		नीति, कानून तथा प्रविधिमार्फत सिंचाइ सुविधा सुदृढ वनाउने।	सिंचाइ आयोजनाहरुले विद्यमान नीति तथा कानूनको पालना र जलवायुमैत्री प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरेको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		सन् २०३५ सम्म सौर्य र लघु जलविद्युतमार्फत सिंचाइ गर्न लिफ्ट सिंचाइ आयोजना निर्माण र सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३५ सम्म ५०० वटा लिफ्ट सिंचाईबाट १०,००० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिंचाइ पुगेको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेशको सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	
जम्मा	**१**	**७**	**९**			**१६००.००**
			(घ) स्वास्थ्य			
२०३०	सौय ऊर्जा (पिभि व्याक-अपस्) को प्रयोग सहित सन् २०३० भित्र १४० वटा र सन् २०३५ भित्र २८० वटा स्वास्थ्य संस्थालाई न्यून-कार्बन तथा जलवायु उत्थानशीलमा स्तरोन्नती गर्ने।	विद्यमान संरचनाको आधारभूत मूल्याङ्कन गर्ने।	सन् २०३० भित्र १४० वटा र सन् २०३५ भित्र कम्तिमा २८० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु न्यून-कार्बन तथा जलवायु उत्थानशीलमा स्तरोन्नती भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य समन्वय महाशाखा, स्वास्थ्य सेवा विभाग, व्यवस्थापन महाशाखा, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१०.०० (नेरु १४५० मिलियन)

DRAFT

		हरित प्रविधिमार्फत तरल फोहोरको व्यवस्थापन एवम् स्वास्थ्य हेरचाह सुविधा सुधार/स्तरोन्नती गर्ने।	हरित प्रविधि प्रयोग भएका तरल फोहोर व्यवस्थापन र स्वास्थ्य हेरचाह सुविधाको संख्या वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, एवम् नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	२०२६-२०३०	
		वर्षाको पानी सङ्कलन प्रणाली सहित जलवायु उत्थानशील वास सेवा स्तरोन्नती गर्ने।	जलवायु-उत्थानशील एवम् सुधारिएको वास सेवा पाउने जलवायु सङ्कटासन्न जनसंख्या वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, एवम् नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद् ।	२०२६-२०३०	
		स्वास्थ्य पूर्वाधार सुधार गरी जलवायु उत्थानशील बनाउने ।	जलवायु उत्थानशीलताको अवधारणा एकीकृत भएको स्वास्थ्य पूर्वाधार सुधार भएको हुने ।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
		न्यून कार्बन अभ्यास बारेमा स्वास्थ्य व्यावसायी तथा अन्य सरोकारवालाहरुलाई तालिम दिने।	न्यून कार्बन अभ्यासका बारेमा दिइएको तालिमबाट लाभान्वित स्वास्थ्य व्यावसायी तथा अन्य सरोकारवालाहरुको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, तथा राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	२०२६-२०३०	

DRAFT

		सौर्य ऊर्जाको व्याकअप सुविधा स्थापना गर्ने।	सौर्य ऊर्जा व्याकअपको व्यवस्था गर्ने स्वास्थ्य चौकीको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, एवम् बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	२०२६-२०३०	
२०३०	न्यून-कार्बन स्वास्थ्य प्रणाली सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	कार्ययोजना तर्जुमा एवम् स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	स्वीकृत न्यून कार्बन उत्सर्जन कार्ययोजना बमोजिम स्तरोन्नती भएका स्वास्थ्य सेवा सुविधाहरुको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य समन्वय महाशाखा स्वास्थ्य सेवा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	२०२६-२०३०	३.५० (नेरु ५०३ मिलियन)
		न्यून कार्बन उत्सर्जनाबारे स्वास्थ्य व्यवसायी एवम् कामदारलाई तालिम प्रदान गर्ने।	न्यून कार्बन अभ्यास बारेमा तालिमप्राप्त स्वास्थ्य व्यवसायी र कामदारको संख्यामा वृद्धि भएको हुने ।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द	२०२६-२०३०	
		विस्तृत मूल्याङ्कन, आपूर्ति, स्थापना एवम् न्यून कार्बन प्रणाली, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको साथै स्तरोन्नती गर्न कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गर्ने ।	कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट न्यून कार्बन प्रणाली संस्थागत गर्न अनुकूल प्रभाव परेको हुने ।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग	२०२६-२०३०	

DRAFT

२०३५	७५ प्रतिशत परंपरागत सुघाँउने (एनेस्थेटिक) ग्याँसलाई न्यून हरितगृह ग्याँसको विकल्पबाट प्रतिस्थापन गर्ने।	उच्च हरितगृह ग्याँसयुक्त सुघाँउने ग्याँसलाई प्रतिस्थापन गर्न राष्ट्रिय मापदण्ड तोक्ने एवम् राष्ट्रिय निर्देशिका बनाउने।	स्वीकृत मापदण्ड र निर्देशिका बमोजिम एनेस्थेसियाको लागि न्यून हरितगृह ग्याँसको विकल्प प्रयोग गर्ने स्वास्थ्य संस्थाको सङ्ख्या वृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य समन्वय महाशाखा स्वास्थ्य सेवा विभाग, व्यवस्थापन महाशाखा	२०२६-२०३५	०.०४ (नेरु ५ मिलियन)
		न्यून हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन गर्ने सेभोल्फुरान, आइसोल्फुरान, वा कूल इन्ट्राभेनस एनेस्थेसियाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	न्यून हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन हुने रसायनको अवलम्बनबाट लाभान्वित विमारीको वार्षिक संख्या वृद्धि भएको हुने ।	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३५	
		जलवायु-स्मार्ट एनेस्थेसिया अभ्यास बारे एनेस्थेसियोलोजिष्ट र प्राविधिकलाई तालिम दिने।	जलवायु-स्मार्ट एनेस्थेसियाको अभ्यास मा एनेस्थेसियोलोजिष्ट र प्राविधिकको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द	२०२६-२०३५	
		दिगो एनेस्थेसिया अभ्यासको लागि नेपालको एनेस्थेसिया समाज र चिकित्सक	एनेस्थेसिया समाज र चिकित्सक संघसँग स्वास्थ्य व्यावसायीको	स्वास्थ्य सेवा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द,	२०२६-२०३५	

DRAFT

		संघसँग स्वास्थ्य व्यावसायीको संलग्नता बढाउने।	संलग्नता क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	एनेस्थेसिया समाज र चिकित्सक संघ		
		यस्ता ग्याँसबाट स्थानान्तरण (स्विच) गर्दा वातावरण र स्वास्थ्यमा हुने फाइदाबारेमा स्वास्थ्य हेरचाहमा संलग्न कामदारलाई सूचित गर्ने।	जलवायु-स्मार्ट एनेस्थेसियाको अभ्यासबाट हुने फायदा बारेमा स्वास्थ्य हेरचाहमा संलग्न कामदारलाई नियमित रुपमा सूचना प्रदान हुने संस्थागत व्यवस्था भएको हुने।	स्वास्थ्य सेवा विभाग, राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, र कामदारहरुको संस्था	२०२६-२०३५	
जम्मा	**३**	**१४**	**१४**			**१३.५४**
(ङ) शहरी तथा ग्रामीण वस्ती						
२०३०	हरित भवन संहिता तथा निर्देशिकाको विकास गर्ने । २५० वटा नगरपालिकाहरुलाई सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिका लागि सहयोग गर्ने ।	हरित र ऊर्जा मैत्री भवन अनुमोदन तथा प्रवद्धन गर्ने।	हरित र ऊर्जामैत्री भवन कोड तयार गरी लागू भएको हुने ।	शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, जिल्ला पूर्वाधार विकास कार्यालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.१
		सबै स्थानीय तहलाई राष्ट्रिय भवन संहितामा उल्लिखित अनुकूलनका लागि प्राविधिक सहयोग	क्षमता वृद्धि कार्यक्रमको आधारमा समेत कम्तिमा २५० स्थानीय तहले राष्ट्रिय	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, स्थानीय विकास	२०२६-२०३५	१.२

		दिने र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	भवन संहिताको अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गरेको हुने।	प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, र स्थानीय तह		
			अनुकूलनका लागि प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्ने स्थानीय तहको संख्या क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		शहरी विकास ऐन तथा नियमावली तर्जुमा एवम् लागू गर्ने।	स्वीकृत शहरी विकास ऐन र नियमावलीको कार्यान्वयनमा स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।	नेपाल सरकार, संसद, एवम् शहरी विकास मन्त्रालय	२०२६-२०२७	०.२
		हरित भवन निर्देशिका तर्जुमा, स्वीकृति एवम् कार्यान्वयन गर्ने।	स्वीकृत हरित भवन निर्देशिका कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहका कर्मचारीको क्षमता वृद्धि भएको हुने ।	शहरी विकास मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.१
		हरित भवन सिद्धान्त बमोजिम हरित भवन संहिता परिमार्जन तथा अनुमोदन गर्ने।	अनुमोदित एवम् परिमार्जित हरित भवन सिद्धान्तसँग तालमेल भएको भवन संहिता कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय तहको	शहरी विकास मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.१

			संख्यामा वृद्धि भएको हुने।			
२०३५	नयाँ भवन निर्माण कार्यविधिलाई एकीकृत गरी केन्द्रिय इलेक्ट्रोनिक भवन अनुमति प्रणालीको विकास गर्ने र १२५ स्थानीय तहमा कार्यान्वयन गर्ने।	स्थानीय तहका लागि नयाँ भवन निर्माण कार्यविधि स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	कम्तिमा १२५ वटा स्थानीय तहले स्वीकृत नयाँ भवन निर्माण कार्यविधि कार्यान्वयन मा ल्याएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.१
		नयाँ भवन निर्माण कार्यविधिलाई समयमै अवलम्बन गर्न स्थानीय तहका प्राविधिक जनशक्तिलाई तालिम तथा कार्यशालाको आयोजना गर्ने।	नयाँ भवन निर्माण कार्यविधिलाई कार्यान्वयन गर्न कम्तिमा १२५ वटा स्थानीय तहका प्राविधिक जनशक्तिलाई तालिम दिएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, स्थानीय विकास तालिम प्रतिष्ठान, प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		स्थानीय तहमा केन्द्रिय इलेक्ट्रोनिक भवन अनुमति प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने।	केन्द्रिय इलेक्ट्रोनिक भवन अनुमति प्रणाली कम्तिमा १२५ वटा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन सुरु गरेको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, नगरपालिकाहरु	२०२६-२०३०	१.००
२०३०	न्यून-कार्बन, जलवायु-उत्थानशील तथा समावेशी अभ्यास (साइक्लिङ्ग, वृक्षारोपण, हरित क्षेत्र र उद्यानको मर्मतसम्भार, विद्युतीय	शहरी क्षेत्रका सबै विकास आयोजनाहरुमा न्यून-कार्बन, जलवायु-उत्थानशील तथा	कम्तिमा १२५ वटा स्थानीय तहबाट दिगो साइक्लिङ्ग, वृक्षारोपण, हरित क्षेत्र र	शहरी विकास मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय,	२०२६-२०३५	५००.००

DRAFT

	सवारी साधनको प्रयोग) को पहिचान तथा प्रवर्द्धन गर्ने।	प्रकृतिमा आधारित उपायहरु लगायत समावेशी अभ्यास अवलम्बन गर्ने र स्थानीय तहलाई समेत सो गर्न प्रोत्साहन गर्ने।	उद्यानको मर्मत-सम्भार सम्बन्धी क्रियाकलापहरु स्थानीय निकाय योजना र कार्यान्वियनबाट सुरु भएको हुने ।	प्रदेशका वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र स्थानीय तह		
जम्मा	३	९	१०			५०२.८
			(च) पर्यटन			
२०३०	प्रत्येक प्रदेशमा १ का दरले कम्तिमा ७ वटा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यमा प्रकृति र संस्कृतिमा आधारित एकीकृत दिगो पर्यटन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, र कम्तिमा ५ वटा पर्यटकीय गन्तव्यलाई कार्बन तटस्थ बनाउने।	प्रस्तावित इको-हिल स्टेसन र पर्यटक गन्तव्य स्थलको सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने।	७ वटा इको-हिल र ५ वटा पर्यटक गन्तब्यस्थलको जलवायु सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको हुने।	पर्यटन विभाग, नेपाल पर्यटन बोर्ड, स्थानीय तह, पर्यटनसम्बद्ध संस्थाहरु, र पर्यटन व्यावसायीहरु	२०२६-२०३०	७.५
		जलवायु परिवर्तनका प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलन हुने गरी पर्यावरणीय पर्यटनको सिद्धान्त अनुरुप पर्यटन व्यवस्थापन योजना तयार तथा कार्यान्वयन गर्ने।	५ वटा पर्यटक स्थलमा स्वीकृत पर्यटन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन भएको हुने।	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामन्य प्रशासन मन्त्रालय, नेपाल पर्यटन बोर्ड, स्थानीय तह, एवम्	२०२५-२०३०	

				पर्यटनसम्बद्ध संस्थाहरु।		
		इको-हिल स्टेसनमा कार्बन तटस्थता र वातावरणमैत्री, स्वच्छ ऊर्जा, प्रांङ्गारिक खेती, फोहोरमैला व्यवस्थापन आदि समेत संलग्न गरी पर्या-पयर्टन प्रवर्द्धन गर्न आचार-संहिता तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	७ वटै इको-हिल स्टेसनमा पर्या-पयर्टन प्रवर्द्धनका लागि आचार-संहिता लागू गरिएको हुने।	पर्यटन विभाग, नेपाल पर्यटन बोर्ड, स्थानीय तह, पर्यटनसम्बद्ध संस्था तथा निजी क्षेत्र ।	२०२६-२०३०	
		प्रदूषण घटाउनका लागि जिम्मेवार पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	७ वटै इको-हिल स्टेसन र ५ वटा पर्यटन गन्तब्यस्थलमा प्रदूषण घटाउनका लागि जिम्मेवार पर्यटन प्रवर्द्धन भएको हुने ।	नेपाल पर्यटन बोर्ड, स्थानीय तह, पर्यटन सम्बद्ध संस्था एवम् व्यावसायीहरु	२०२६-२०३०	
		सचेतना जगाउने अभियान र क्षमता वृद्धिका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु र न्यून कार्बन उत्सर्जन लक्षित सचेतना अभिवृद्धि अभियानबाट लाभान्वित संख्याको वृद्धि भएको हुने।	नेपाल पर्यटन बोर्ड, नगरपालिका, स्थानीय तह, पर्यटनसम्बद्ध संस्था तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	

		प्रकृतिमा आधारित पर्यटन पूर्वाधारहरुको प्रवर्द्धन र एकीकृत गर्ने।	सबै तहका पर्यटन पूर्वाधारमा प्रकृतिमा आधारित उपायहरु एकीकृत गर्न तालिम मार्फत क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान, अन्य तालिम प्रदान गर्ने संस्थाहरु, र वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
		तराई क्षेत्रमा पर्यटन प्रवर्द्धनसँग सम्बन्धित पोखरी पुनर्भरण तथा पोखरी र सीमसार दुबै संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	सन् २०३० सम्म कम्तिमा १०० वटा पोखरी पुनर्भरण र सीमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन भएको हुने।	पर्यटन र वन तथा वातावरण हेर्ने केन्द्र र प्रदेशका मन्त्रालयहरू, स्थानीय तह, तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	
जम्मा	१	७	७			७.५
					अन्य उप-जम्मा	४,२८४.००
कूल जम्मा	६२	२४७	२७१			३७,७२०.६१

DRAFT

तालिका २.३ अनुकूलनसम्बन्धी प्राथमिकताहरूको लागि कार्यान्वयन योजना

लक्ष्य निर्धारित वर्ष	तेस्रो एनडिसीमा समावेश भएका अनुकूलनका प्राथमिकताहरु	क्रियाकलापहरु	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचक	कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु	कार्यान्वयनका लागि समयरेखा (इस्वि सन्)	अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)
व्यापक (ओभरआर्किङ्ग) प्राथमिकता						
२०३५	सबै ७५३ स्थानीय तहबाट एकीकृत लैङ्गिक-उत्तरदायी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (लापा) तर्जुमा भएको सुनिश्चितता गर्ने।	स्थानीय तहमा जलवायु सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने ।	७५३ वटै स्थानीय तहमा जलवायु सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको हुने ।	वन तथा वातावरण, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, र राष्ट्रिय विपद् न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	२०२६-२०३०	७.४३
		विषयगत तहमा अनुकूलन रणनीति पहिचान, प्राथमिकीकरण एवम् स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	७५३ वटै स्थानीय तहमा लैङ्गिक-उत्तरदायी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा एवम् स्वीकृत गरी कार्यान्वयन शुभारम्भ भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		लापा कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।	७५३ वटै स्थानीय तहमा लापा कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी रिपोर्टिङ्ग संस्थागत भएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
२०३५	जलवायु सङ्कटासन्न जनता र समुदायको अत्यन्त जरुरी आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नका लागि अनुकूलनलाई स्थानीयकरण तथा स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा एकीकृत गर्न अनुकूलन प्राथमिकतालाई लापाको संरचनासँग तालमेल गर्ने।	जलवायु अनुकूलनलाई स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने।	७५३ वटै स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा जलवायु अनुकूलनलाई एकीकृत गर्ने कार्य क्रमशः हुदै गएको हुने।	स्थानीय तह, एवम् जलवायु परिवर्तनको जिम्मेवारी रहेको प्रदेशको मन्त्रालय	२०२६-२०३५	२५९.६६
२०३०	जलवायु सङ्कटासन्न जनता तथा समुदायको बिभेदक सङ्कटासन्नतालाई एकीकृत गर्न सबै प्रशासनिक, भौतिक-भौगोलिक एवम् पारिस्थितिकीय क्षेत्रमा जलवायु विज्ञानलाई ध्यान दिई क्षेत्रगत सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने।	जलवायु परिवर्तनको परिदृश्यलाई ध्यान दिई राष्ट्रिय विषद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण मा मिलान हुने गरी बहु-जोखिम मूल्याङ्कन औजारको विकास गर्ने।	बहु-जोखिम मूल्याङ्कन औजार विपद् पोर्टलमा एकीकृत भएको हुने।	वन तथा वातावरण, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, र सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, तथा अन्य मन्त्रालयहरु, एवम् राष्ट्रिय विषद् जोखिम न्यूनीकरण तथा	२०२६-२०३०	३.४५ (सङ्कटासन्न तथा जोखिम मूल्याङ्कन र भू-उपयोग योजना अध्यावधिक गर्न नेरु ५०० मिलियन)

				व्यवस्थापन प्राधिकरण		
		जोखिम मूल्याङ्कनलाई ध्यान दिई भू-उपयोग योजना र लगानी निर्णयलाई अध्यावधिक गर्ने ।	भू-उपयोग योजना र लगानी निर्णय अध्यावधिक गर्ने कार्य संस्थागत रुपमा अघि बढेको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		क्षेत्रगत सङ्कटासन्न तथा जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अध्यावधिक गर्ने ।	७५३ वटै स्थानीय तहमा क्षेत्रगत सङ्कटासन्नता तथा जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अध्यावधिक गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
जम्मा	३	७	७			२७०.५४
(क) कृषि तथा खाद्य सुरक्षा						
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र २०० जलवायु-उत्थानशील फार्म स्थापना गर्ने र सन् २०३५ मा फार्मको संख्या वृद्धि भई ५०० पुग्ने ।	जलवायु-उत्थानशील खेती प्रवर्द्धनका लागि प्रदर्शन स्थलको समेत प्रयोग हुने गरी खेतीका फर्महरु स्थापना र सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः कम्तिमा २०० र ५०० जलवायु-उत्थानशील खेतीका फर्महरु स्थापना भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, प्रदेशका कृषि मन्त्रालय र मातहतका निकाय, स्थानीय तह, एवम् किसानका संस्था।	२०२६-२०३०	४८.२८

	८० स्थानीय तहका ४५ हजार घरधुरी उत्थानशील कृषि-पारिस्थिकीय उत्पादन प्रणाली तर्फ स्थानान्तरण हुने।	जलवायु-उत्थानशील कृषि-पारिस्थिकीय उत्पादन प्रणालीतर्फ संक्रमण हुने खालका कृषि कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने।	कम्तिमा ८० स्थानीय तहमा जलवायु-उत्थानशील कृषि-पारिस्थिकीय कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, प्रदेशका कृषि मन्त्रालय, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, कृषि ज्ञान केन्द्र, स्थानीय तह, एवम् किसानका संस्था।	२०२६-२०३५	२७.५९
२०३५	खाद्यान्न तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्न थप ४६३,००० हेक्टरमा सिंचाइ सविधा विस्तार हुने। १७३,००० हेक्टर कृषि क्षेत्रमा वर्षभरी सिंचाइका लागि अन्तर-वेसिन जल स्थानान्तरण आयोजना विकास गर्ने। किसान र एजेन्सीबाट व्यवस्थापन भएको सिंचाइमा जलाशयबाट वर्षभरी सिंचाइ सुविधा सुनिश्चित गर्ने।	खेती भएको जलवायु सङ्कटासन्न क्षेत्रमा जलवायुमैत्री प्रविधिको प्रयोगलाई समेत ध्यान दिई थप सिंचाइ सुविधा प्रदान गर्ने।	खाद्यान्न तथा पोषण सुरक्षाका लागि जलवायु सङ्कटासन्न कृषि क्षेत्रमा थप ४६३,००० हेक्टर[3] मा सिंचाइ सुविधा पुगेको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, कृषि विभाग, कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रदेशका जलस्रोत तथा सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह।	२०२६-२०३५	२३.१५
		अन्तर-वेसिन पानी स्थानान्तरणका लागि भौगर्भिक दृष्टिले उपयुक्त नदी वेसिनको छनौट, सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने।	सिंचाइ आवश्यक खेतबारी, भौगर्भिक दृष्टिले उपयुक्त अन्तर-वेसिन पानी स्थानान्तरण आयोजनाको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, कृषि विभाग, प्रदेशका जलस्रोत तथा सिंचाइ हेर्ने मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह।	२०२६-२०३०	२.०७

DRAFT

[3] यसमा १ लाख हेक्टर सतह सिंचाइ, २५ हजार हे. जलाशय सिंचाइ, तराईका २० जिल्लामा ३ लाख १८ हजार हे. डीप, स्यालो वोरिंगबाट सिंचाइ हुने प्रशेपण ।

		जलवायु तथा वातावरणीय जोखिम नभएका क्षेत्रमा अन्तर-वेसिन पानी स्थानान्तरण आयोजना कार्यान्वयन गर्ने ।	भौगर्भिक दृष्टिले जोखिममा नरहेका क्षेत्रमा अन्तर-वेसिन पानी स्थानान्तरण आयोजनाबाट १७३,००० हेक्टर कृषि क्षेत्रमा सिंचाइ भएको हुने र सिंचाइ भएको जमिनको कम्तिमा ५० प्रतिशतमा वर्षभरी सिंचाइ भएको हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, कृषि विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग तथा सम्बन्धित प्रदेशका मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरू	२०३१-२०३५	८.६५
		किसान र एजेन्सीबाट व्यवस्थित सिंचाइबाट नियमित पानी आपूर्ति गर्ने।	जलाशयबाट सिंचाइ को लागि जल प्राप्त भएकोले सिंचित कृषिको क्षेत्रफल थपिएको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, कृषि विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.२
२०३०	तराईका खेतमा २० वटा स्वचालित भूमिगत जल अनुगमन केन्द्रको स्थापना गर्ने।	तराईमा भूमिगत जलको प्रयोगलाई अनुगमन गर्न स्वचालित जल अनुगमन केन्द्रको स्थापना गरी तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने ।	तराईका खेतबारीमा कम्तिमा २० वटा स्वचालित भूमिगत जल अनुगमन केन्द्र स्थापना भएको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, कृषि विभाग एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१.०

DRAFT

			आधारभूत तथ्याङ्क संस्थागत रुपमा नियमित अध्यावधिक गर्ने व्यवस्था भएको हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, कृषि विभाग एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
२०३०	७ वटै प्रदेशमा ऋतुगत, मासिक र साप्ताहिक रूपमा कृषि-मौसमसम्बन्धी सल्लाह दिइने ।	खेती प्रणालीलाई ध्यान दिई देशैभरी मौसमसन्बन्धी मासिक र साप्ताहिक जानकारी नियमित रूपमा प्रदान गर्ने ।	७ वटै प्रदेशमा मासिक र साप्ताहिक मौसमसन्बन्धी जानकारी संस्थागत रूपमा प्रदान भएको हुने ।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	३.५०
		विभिन्न ऋतुका लागि मौसमीय परामितिहरुको टेलिकनेक्सन अध्ययन गर्ने ।	ऋतुगत मौसमीय परामितिहरुको टेलिकनेक्सन अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, कृषि विभाग र कृषक ।	२०२६-२०३०	
		चारै ऋतु र सबै महिनाका लागि मौसमी पूर्वानुमान प्रणालीलाई सुदृढ बनाउन पूर्वानुमानको प्रमाणीकरणको व्यवस्था गर्ने।	४ वटा ऋतु र १२ महिनाका लागि मौसम पूर्वानुमानको प्रमाणीकरणको प्रारम्भ भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	

		मौसम मोडेल प्रयोग गरी ७ दिने मात्रात्मक पूर्वानुमान प्रणालीको विकास गर्ने।	साप्ताहिक पूर्वानुमान नतिजा सञ्चार गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	
		धान, मकै, आलु तथा सुन्तला लगायतका ससाइट्रस जस्ता प्रमुख बालीको मौसम सम्वेदनशीलता विश्लेषण गर्ने।	प्रमुख बालीको मौसम सम्वेदनशीलताको आधारमा अग्रिम मौसमी जानकारी दिने प्रक्रिया विकास भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	
		कृषि-जलवायु क्षेत्र निर्धारण गरी क्षेत्र आधारित परामर्श तथा जोखिम सञ्चार प्रोटोकल तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	परामर्श तथा जोखिम सञ्चार प्रोटोकलको आधारमा क्रमशः कृषि क्षेत्रमा परेको वा पर्ने जलवायु परिवर्तनको सम्बोधन भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	
		विभिन्न बालीका प्रकार र बाली पात्रो अनुसार कृषि परामर्श प्रोटोकल विकास तथा सम्प्रेषण गर्ने।	कृषि परामर्श प्रोटोकल अनुसार कृषि बालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव सम्बोधन भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३०	

DRAFT

		मानव संशाधनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	कृषि क्षेत्रमा जल तथा मौसम विज्ञान सम्बन्धमा प्रमाणमा आधारित जानकारी दिन सक्ने कम्तिमा १०० जना कर्मचारीको क्षमता र सीप विकास भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र कृषि विभाग	२०२६-२०३५	
२०३०	किसानलाई जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट संरक्षण गर्न कम्तिमा २ वटा सूचक-आधारित बीमा योजना पाइलटिङ्ग गर्ने।	कृषिमा परेको जलवायु परिवर्तनको असरलाई ध्यान दिई विमा सूचकांकको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्ने।	इकोलोजिकल क्षेत्र अनुसार कृषि बालीको लागि विमा सूचकांक प्राथमिकीकरण भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय एवम् पालिकाहरु	२०२६-२०३०	१.०
		कृषि उत्पादनमा जलवायु परिवर्तनबाट हुन सक्ने क्षतीलाई ध्यान दिई कम्तिमा १०० स्थानीय तहमा २ वटा सूचकांकमा आधारित विमा स्किम लागू गर्ने।	कम्तिमा १०० पालिकाहरुमा कम्तिमा २ वटा विमा स्किम लागू भएको हुने।	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय एवम् पालिकाहरु	२०२६-२०३०	

DRAFT

		खडेरी तथा सुख्खा कार्ययोजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	आवश्यकतानुसार ७ वटै प्रदेशका खडेरी र सुख्खाग्रस्त क्षेत्रका लागि बेग्ला- बेग्लै खडेरी तथा सुख्खा कार्ययोजनाको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भएको हुने।	प्रदेशका कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय र सम्बन्धित कार्यालयहरू तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
जम्मा	**५**	**१८**	**१८**			**११५.४४**
(ख) वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण						
२०३५	वार्षिक कम्तिमा ५ हजार हेक्टरका दरले कृषि-वन प्रणाली स्थापना गर्ने।	कृषक सहभागिता सुनिश्चित गर्दै सकेसम्म बाँझो जमीनमा कृषि-वन प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने।	वार्षिक ५ हजार हेक्टरका दरले कृषि-वन प्रणालीले ढाकेको क्षेत्रफल वृद्धि भएको हुने।	कृषि विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, प्रदेशका वन र कृषि हेर्ने मन्त्रालयहरू, र कृषक	२०२६-२०३५	२७.५९
२०३५	बिग्रिएको इकोसिष्टम (पारिस्थितिक प्रणाली) को पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्दा डढेलोका घटना, र वन डढेलोबाट हुने जैविक विविधताको नोक्सानी घटाउने।	वन क्षेत्रमा कार्यान्वयन हुने वन विकास कार्यक्रमका समयमा डढेलोबाट जैविक विविधतामा हुने नोक्सानी घटाउने।	वन क्षेत्रमा लागेको डढेलोका घटनाको वार्षिक संख्या तथा तिनबाट वन इकोसिष्टमको उत्पादकत्व वृद्धि वा ह्रासको परिमाणबारे अध्यावधिक जानकारी हुने।	वन तथा भू—संरक्षण विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, डिभिजनल वन कार्यालय, स्थानीय तह र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	८.५

DRAFT

		बिग्रिएको (हैसियन न्यून भएको) वन इकोसिष्टमको व्यापक रुपमा पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्न कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।	पहिचान भएका र पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्न प्राथमिकतामा परेका क्षत-विक्षत वन इकोसिष्टमको क्रमशः पुनर्स्थापना भएको हुने।	डिभिजन वन कार्यालय, वन उपभोक्ता समूह एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(८.००)
२०३५	दिगो वन व्यवस्थापनबाट रोजगारी र कामको अवसर वृद्धि गर्ने।	दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत रोजगारीको अवसर वृद्धि गर्दै वन संरक्षक तथा व्यवस्थापकको आय आर्जन बढाउने।	आय आर्जन बढेका वन संरक्षक तथा व्यवस्थापकको वार्षिक संख्या वृद्धि भएको हुने।	डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह, तथा वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	५.००
२०३०	१०० वटा समुदायले व्यवस्थापन गरेको वनमा दिगो वन पैदावार कटान तथा “खाद्यान्नको लागि वन कार्यक्रम” को सुरुवातमार्फत उच्च मूल्यका वन पैदावारको उत्पादन ५० प्रतिशतले वृद्धि गर्दै दिगो वनमा-आधारित जीविकोपार्जन प्रवर्द्धन गर्ने।	वन समुदायको सहभागितामा उच्च मूल्यका वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्दै दिगो वनमा-आधारित जीविकोपार्जन प्रवर्द्धन गर्न नविनतम वन क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने।	१०० वटा वन समुदायले व्यवस्थापन गरेको वनमा उच्च मूल्यका वन पैदावारको उत्पादन ५० प्रतिशतले बढेको हुने।	डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह, तथा वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	१०.००
२०३५	पछिल्लो विज्ञान, प्रविधि तथा स्थानीयतहका अनुकूलन	विज्ञान र वातावरणमैत्री प्रविधिमा आधारित	विद्यमानको तुलनामा उप-जलाधार	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, बृहत	२०२६-२०३५	३५.००

DRAFT

	पहलकदमी मार्फत उप-जलाधार क्षेत्रमा पानीको उपलब्धता ५० प्रतिशतले वृद्धि गर्ने, ५० प्रतिशत सीमसारको संरक्षण र पुनर्स्थापना गर्ने, तथा नदी किनारा कटान र बाढीको जोखिम ६० प्रतिशतले घटाउने।	अनुकूलनका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गरी उप-जलाधार क्षेत्रमा पानीको परिमाण वृद्धि गर्ने।	क्षेत्रहरुमा ५० प्रतिशतभन्दा बढी पानीको परिमाण वृद्धि भएको हुने।	जलाधार व्यवस्थापन केन्द्र, तथा उपभोक्ता समूहहरु		(१५.००)
		जलवायु अनुकूलनका उपयुक्त एवम् स्थान सुहाउँदो क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गरी जलाधार क्षेत्रको पुनर्स्थापना गर्ने।	जल संरक्षण जलको परिमाण बढाउने जलवायु अनुकूलन पहलकदमीबाट ५० प्रतिशत जलाधारको संरक्षण र पुनर्स्थापना भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, बृहत जलाधार व्यवस्थापन केन्द्र, स्थानीय तह, र वन उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३५	(१०.००)
		ठाउँ सुहाउँदो वृक्षारोपण लगायत अन्य उपायहरु कार्यान्वयन गरी नदी किनारा कटान तथा बाढीको जोखिम उल्लेखनीय रुपमा घटाउने।	वृक्षारोपण लगायत जलवायु अनुकूलनका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनबाट नदी किनारा कटान र बाढीको जोखिम ६० प्रतिशतले घटेको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, बृहत जलाधार व्यवस्थापन केन्द्र, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(१०.००)
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म सीमसारको मौज्दात (सूची) तयार गरी	जलवायु सङ्कटासन्न सीमसारको पहिचान	अनुकूलनका क्रियाकलापहरुको	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन तथा	२०२६-२०३०	६८.९६

DRAFT

	सङ्कटासन्न सीमसारको प्राथमिकता निर्धारण गरी दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।	एवम् प्राथमिकता तोकी कानूनी व्यवस्थाका साथ अनुकूलनका कार्यहरु मार्फत उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने।	कार्यान्वयनबाट सीमसारको सङ्कटासन्नता घटेको र उत्पादकत्व बढेको हुने।	भू-संरक्षण विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, राष्ट्रिय ताल संरक्षण तथा विकास समिति, स्थानीय तह, र उपभोक्ता समूह		(३४.४८)
	सन् २०३५ सम्म यो मौज्दात (इन्भेटरी) १०० वटा सीमसारमा विस्तार गरी थप सङ्कटासन्न जलाधारको दिगो व्यवस्थापन गर्ने।	सीमसार क्षेत्रका सङ्कटासन्न जलाधारको जलवायु अनुकूलन कार्यहरु मार्फत दिगो व्यवस्थापन गर्ने।	१०० भन्दा बढी सीमसार भएका सङ्कटासन्न जलाधारमा दिगो व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन भएको हुने।	बृहत जलाधार व्यवस्थापन केन्द्र, राष्ट्रिय ताल संरक्षण तथा विकास समिति, डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित स्थानीय तह, तथा उपभोक्ता समूहहरु	२०३१-२०३५	(३४.४८)
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म जलवायु-उत्थानशील संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना खाका तयार गर्ने र सन् २०३५ भित्र योजना खाका कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु-उत्थानशील संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना खाका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	एकीकृत जलवायु अनुकूलन एवम् उत्थानशील संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजनाका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग एवम् सम्बन्धित निकुञ्ज तथा आरक्ष, स्थानीय तह, र उपभोक्ता समूहहरु	२०२६-२०३०	२.००
			जलवायु-उत्थानशीलताको	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण	२०३१-२०३५	

DRAFT

			अवधारणा एकीकृत भएको व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन भएका संरक्षण क्षेत्रहरुको संख्यामा वृद्धि भएको हुने।	विभाग, स्थानीय तह, सम्बन्धित निकुञ्ज तथा आरक्ष उपभोक्ता समूहहरु		
जम्मा	७	१२	१२			**१५७.०५**
(ग) जलस्रोत तथा ऊर्जा						
२०३०	जलविद्युत समेत नविकरणीय ऊर्जा परियोजनाको विकास-निर्माणको कार्यलाई जलवायु-उत्थानशील बनाउने र ऊर्जा परियोजनामा पूर्व चेतावनी प्रणाली एकीकृत गर्ने कार्य सुनिश्चित गर्ने।	जलवायु परिवर्तन उत्थानशील जलविद्युत पूर्वाधार विकास र पूर्व चेतावनी प्रणाली सम्बन्धी एकीकृत निर्देशिका तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने।	पूर्वाधार विकास र पूर्व चेतावनी प्रणालीसम्बन्धी एकीकृत निर्देशिका स्वीकृति एवम् कार्यान्वयन भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, ऊर्जा उत्पादक, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१.००
		जलविद्युत आयोजनामा उच्च प्रविधियुक्त (Hi-tech) हाइड्रोमेट स्टेशनहरुको स्थापना गर्ने।	स्थापना भएका १० वटा उच्च प्रविधियुक्त स्टेशनहरुबाट प्राप्त खण्डिकृत तथ्याङ्क लगायतका सूचना सम्प्रेषण भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		उच्च प्रविधियुक्त पूर्व चेतावनी प्रणालीलाई जलविद्युत समेत नविकरणीय ऊर्जा	जलवायु परिवर्तनबाट जलविद्युतमा परेको वा पर्न सक्ने क्षती	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग,	२०२६-२०३५	

DRAFT

		आयोजनासँग एकीकृत गर्ने।	न्यूनीकरण भएको हुने।	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, स्वतन्त्र ऊर्जा उत्पादक संस्था, र स्थानीय तह		
		स्थानीय समुदायस्तरको हाइड्रोमेट स्टेशन स्थापना गर्ने ।	स्थानीय समुदायले उक्त सूचना प्रयेग भएको हुने ।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	१३४.४८
२०३०	बहु-उपयोगी स्प्रिङ्ग जल योजना प्रवर्द्धन गर्न २०० वटा वर्षाको जल संरक्षण जलाशय र १,००० वटा पानीको मुहान संरक्षण योजना कार्यान्वयन गर्ने।	जलाशयमा वर्षाको जल सञ्चय गरी बहु-उपयोगी जल स्किम कार्यान्वयन गर्ने।	२०० वटा वर्षाको जल सञ्चय हुने जलाशयको जल जीविकोपार्जन लगायत विभिन्न प्रयोजनमा उपयोग आएको हुने।	वन तथा भू—संरक्षण विभाग जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, प्रदेश सरकार र स्थानिय तह	२०२६-२०३०	(८२.७६)
	जलवायु-उत्थानशील जलस्रोत र सिंचाइका पूर्वाधारलाई नियमावली र निर्देशिकामा एकीकृत गर्ने।	पानी संरक्षण जलाशय र जलस्रोत संरक्षण आयोजनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।	प्रत्येक वर्ष कम्तिमा ४० वटा वर्षाको पानी संरक्षण गर्ने जलाशय र कम्तिमा २०० वटा जलस्रोत संरक्षण आयोजनाको निर्माण सम्पन्न भए पछि स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण भई सेवा	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, वन डिभिजन कार्यालयहरू, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

DRAFT

			सुचारु भएको हुने (सशर्त)।			
		पहाडमा पानीको मुहान संरक्षण योजना (स्किम) तथा तराईमा पोखरी संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।	पहाडमा १,००० वटा पानीको मुहान तथा तराईमा कम्तिमा १,५०० पोखरी, पुनर्भरणा तथा संरक्षण गरी जलवायु-उत्थानशील स्किमको कार्यान्वयन भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, वन, निकुञ्ज तथा माछा विकास र संरक्षणसंग सम्बन्धित प्रदेशका मन्त्रालय र मातहतका कार्यालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(५१.७२ पोखरीको लागि)
		जलस्रोत तथा सिंचाइका पूर्वाधारलाई जलवायु-उत्थानशील बनाउन नियमावली तथा निर्देशिकामा विविध उपायहरु एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलस्रोत र सिंचाइका पूर्वाधारलाई जलवायु-उत्थानशील वनाउन जलवायु अनुकूल तथा न्यूनीकरणका उपायहरु कार्यान्वयन भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, प्रदेशका वन तथा वातावरण हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
२०३५	लैङ्गिक समानता, अपाङ्ग, र सामाजिक समावेशीता (जेड्सी) समेटेर जलस्रोत र सिंचाइ क्षेत्रका २०० प्राविधिक कर्मचारीका लागि जलवायु	जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्रको लागि जेड्सी सम्बन्धी तालिम मोड्युल तयार गर्ने।	तालिम मोड्युल तयार भएको हुने ।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र संघीय मामिला	२०३१-२०३५	२.००

DRAFT

	अनुकूलन सम्बन्धमा प्राविधिक तालिम सञ्चालन गर्ने।			तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गतका प्रशिक्षण केन्द्रहरू ।		
			जलवायु अनुकूलन सम्बन्धमा जलस्रोत र सिंचाइ क्षेत्रका कम्तिमा १०० जनाले प्रशिक्षकको तालिम प्राप्त गरेको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय र प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालयहरु	२०३१-२०३५	
			मोड्यूलको आधारमा संघ (१०० जना) र प्रदेश (कम्तिमा २०० जना) गरी कम्तिमा ३०० जना प्राविधिक कर्मचारी को तालिममार्फत क्षमता र सीप वृद्धि भएको हुने।	नेपाल प्रशासनिक प्रतिष्ठान केन्द्र, संघ र प्रदेशका लाभग्राही मन्त्रालयहरु, र प्रशिक्षाण केन्द्रहरू	२०३१-२०३५	
		जलवायु अनुकूलन र समावेशी जल व्यवस्थापन सम्बन्धमा क्षमता र सीप अभिवृद्धि गर्ने।	कम्तिमा २०० जनामध्ये ४० प्रतिशतलाई प्रमाणित महिला प्रशिक्षकको रुपमा तयार गरी ती	नेपाल प्रशासनिक प्रतिष्ठान केन्द्र, प्रदेशका लाभग्राही मन्त्रालयहरु र पालिका महासंध	२०३१-२०३५	

DRAFT

			मार्फत संघदेखि स्थानीय तहका कम्तिमा २५ प्रतिशत महिला कर्मचारी हुने गरी ७ प्रदेशका कम्तिमा १०० जना र स्थानीय तहका ३ जनाका दरले कम्तिमा २,२५९ जना कर्मचारी प्रशिक्षित भएको हुने।			
		जलस्रोत र सिंचाइ क्षेत्रका २०० प्राविधिक कर्मचारीलाई प्राविधिक तालिमको आयोजना गर्ने।	तालिम कार्यक्रम तथा दैनिकीमा जेड्सी पक्षको कार्यान्वयनबाट कम्तिमा २०० कर्मचारी लाभान्वित भएको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, जलस्रोत अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र, र विषयसंग सम्बन्धित प्रशिक्षण केन्द्रहरू	२०३१-२०३५	
२०३५	चुरे क्षेत्रका १६४ नदी प्रणालीको एकीकृत व्यवस्थापनमार्फत २० जिल्लामा जलाधारको अवस्था सुधार गर्ने।	चुरे क्षेत्रका १६४ नदी प्रणालीको एकीकृत व्यवस्थापनको लागि विस्तृत सम्भाव्यता प्रतिवेदन तयार गर्ने।	लक्षित सबै जिल्ला तथा नदी प्रणालीमा जलाधार र नदी अवस्था र जल विज्ञानको आधारभूत मूल्याङ्कन भएको हुने।	राष्ट्रपति चुरे-तराई— मधेश संरक्षण विकास समिति, जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, र वन तथा भू-संरक्षण विभाग,	२०३१-२०३५	११.९० (६० नदी प्रणालीलाई ९ मिलियन

	४ वटा नदी वैसिन र १० वटा स्वतन्त्र वैसिनको लागि दिगो व्यवस्थापन र संरक्षण योजनाहरु तयार गरी ३ वटा नदी वेसिनमा कार्यान्वयन गर्ने। ६० वटा नदी प्रणालीमा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन लागू गर्ने। एकीकृत संरक्षणको लागि ५० वटा महत्वपूर्ण जलाधारलाई प्राथमिकता दिने । सबै वेसिनका नदीको बर्गीकरणले तीन तहका सरकारके क्षेत्राधिकारिक जिम्मेवारीहरू स्थापना गर्ने।			विश्वविद्यालय, र स्थानीय तह		
			२० जिल्लामा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीतालाई ध्यानमा राखी समुदाय नेतृत्वमा संरक्षण र दिगो भू-उपयोग अभ्यासको प्रवर्द्धन भएको हुने।	राष्ट्रपति चुरे-तराई-मधेश संरक्षण विकास समिति, जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, र वन तथा भू-संरक्षण विभाग, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		नदी वेसिनको दिगो व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि उपयुक्त आयोजनाहरु तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने।	१० वटा स्वतन्त्र नदी वेसिनको लागि दिगो व्यवस्थापन र संरक्षण योजनाहरु तयार भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, र जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, जलाधार व्यवस्थापन मा संलग्न संस्थाहरू, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		सबै प्रदेश प्रतिनिधित्व हुने गरी एकीकृत जलाधार संरक्षणका लागि जलवायु परिवर्तन समेतलाई ध्यान दिई नदी वर्गीकरणसम्बन्धी	कम्तिमा ५० वटा सम्बेदनशील जलाधारको लागि सम्भाव्यता प्रतिवदेन तयार भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, र जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, जलाधार व्यवस्थापन मा संलग्न संस्थाहरू,	२०२६-२०३५	

DRAFT

		विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन तयार गर्ने।		विश्वविद्यालय, र स्थानीय तह		
		एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनको सिद्धान्त लागू गरी नदी प्रणाली बाट प्राप्त हुने लाभलाई दिगो बनाउने।	६० वटा नदी प्रणालीमा जल गुणस्तर, जैविक विविधता र सामाजिक अर्थिक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन सिद्धान्त कार्यान्वयन भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		चुरे क्षेत्र, प्राथमिक जलाधार र स्वतन्त्र वेसिनका लागि एकीकृत जलाधार र नदी वेसिन व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	६ वटा नदीका लागि नदी व्यवस्थापन योजना विकास भई ३ नदी वेसिनमा कार्यान्वयन भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, जलस्रोत तथा सिंचाई विभाग, नदी वेसिन कार्यालय, स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

		तीन तहका सरकारका लागि ५० वटा ज्यादै विग्रिएका (क्रिटिकल) जलाधार क्षेत्रको एकीकृत संरक्षण र नदी वर्गीकरणका लागि विस्तृत सम्भाव्यता प्रतिवेदन तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	अवस्था ज्यादै विग्रिएका ५० वटा जलाधार समेटी तयार भएको विस्तृत सम्भाव्यता प्रतिवेदनको आधारमा पुनर्स्थापना र दिगो व्यवस्थापनका अभ्यास कार्यान्वयन भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		नदी वेसिनको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा तीन तहका सरकारको अधिकार क्षेत्र तथा जिम्मेवारी स्पष्ट गर्ने।	नदी वेसिनको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा तीन तहका सरकारको उत्तरदायित्वमा स्पष्टतासम्बन्धी दस्तावेज तयार भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, नदी वेसिन कार्यालयहरु, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
			कम्तिमा ३ नदी वेसिनका लागि जल सीमाङ्कन, अधिकार क्षेत्र र जोखिम नक्साङ्कन सहित नदी	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, नदी वेसिन कार्यालयहरु, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	

			व्यवस्थापन योजना तर्जुमा र १ वेसिनमा योजना कार्यान्वयन भएको हुने।			
२०३०	२० वटा उप-वेसिनमा कार्यात्मक जल लेखांकन र लेखापरीक्षण हुने। ६ वटा नदीको नदी र तलछट (sediment) व्यवस्थापन योजना तयार गरी ३ नदी वेसिनमा सो योजना कार्यान्वयन गर्ने । कम्तिमा ३ नदी वेसिनको जलमार्गको सीमांकन, बाटो तथा प्रकोप नक्साङ्कन गरी एक वेसिनमा कार्यान्वयन गर्ने।	नदी उप-वेसिनमा भौगोलिक पहुँच र सुधारिएको जल सुशासन सुनिश्चित हुने गरी जल लेखांकन र परीक्षण गर्ने।	सन् २०३० सम्म ७ वटै प्रदेश प्रतिनिधित्व हुने गरी कम्तिमा २० उप-वेसिनमा जल लेखांकन र परीक्षण भएको हुने।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	६०.४० (अमेरिकी डलर ३०.२ मिलियन, सशर्तः २७ मिलियन)
		नदी तथा तलछट (थिग्रेनी) व्यवस्थापन योजना तयार गरी कम्तिमा उपत्यकामा १ नदी कार्यान्वयन सुरु गर्ने।	प्रत्येक प्रदेशलाई प्रतिनिधित्व गर्ने ६ वटा नदीका लागि नदी तथा तलछट व्यवस्थापन योजना तयार भएको र कुनै १ प्राथमिकताप्राप्त नदीमा योजना कार्यान्वयन भएको हुने।	नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		लक्षित नदी वेसिनको नदी उपत्यकाका लागि जलमार्ग सीमांकन, राइट-अफ-वे, प्रकोप र जोखिम नक्साङ्कनसहित	कम्तिमा ३ वटा नदी उपत्यकाका लागि नदी व्यवस्थापन योजना तयार भएको र १ प्राथमिकताप्राप्त	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय	२०२६-२०३०	

DRAFT

		नदी व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	योजना कार्यान्वयन भएको हुने।			
		समावेशी तथा जलवायु अनुकूलित जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि संस्थागत र प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न निर्णय सहयोग प्रणाली -(Decision Support System, DSS) लागू गर्ने।	३ वटा उप-वेसिन (Sub-Valley) मा स्तरीय निर्णय सहयोग प्रणाली लागू भएको हुने ।	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय	२०२६-२०३०	
२०३०	दूर संवेदन (रिमोर्ट सेन्सिंग) र स्थलगत विधिको प्रयोग गरी २० वटा हिमनदीको परिमाणको परिवर्तन मूल्याङ्कन गर्ने ।	हिमनदीको परिमाणमा (Mass) आएको परिवर्तनलाई केन्द्रित गरी अध्ययन मूल्याङ्कन गर्ने।	प्राथमिकतामा परेका २० वटा हिमनदीको परिमाणमा आएको परिवर्तन र त्यस्को परिणाम पहिचान भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३०	४.८९
	मौसम, जलवायु, स्थानीयकृत (डाउनस्केलिङ्ग) तथा जल विज्ञानको परिदृश्य भविष्यबाणी गरी जल र मौसम विज्ञानसम्बन्धी कार्य अघि बढाउने।	हिमनदीको लागि Mass Balance मोडेलको विकास, प्रमाणीकरण तथा प्रयोग गर्ने।	३ वटा हिमनदी (रिखा–सम्बा, याला र मेरा) मा वार्षिक Mass Balance मापन सम्पन्न गरी नतिजा प्रकाशन र प्रसारण भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	

DRAFT

		मौसम र जलवायु लगायत जल विज्ञानको परिदृश्यसम्बन्धी भरपर्दो भविष्यवाणी गर्ने क्षमता वृद्धि जस्ता कार्यहरु कार्यान्वयन गर्ने।	मौसम तथा जलवायुका विषयमा भरपर्दो भविष्यवाणी गर्ने क्षमता वृद्धि भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, विश्वविद्यालय, र अनुसन्धान केन्द्र	२०२६-२०३०	
		जल तथा मौसम पूर्वानुमान र जलवायु आङ्कलन तथा परिदृश्यको लागि प्रारुप (मोडेल) को विकास, परिक्षण तथा सञ्चालन गर्ने।	जल तथा मौसमको पूर्वानुमान र जलवायु आङ्कलनका लागि प्रारुप लगायत पूर्वाधार तयार गरी प्रयोग भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३०	
		जल तथा मौसमजन्य प्रकोपहरुको अनुगमन र पूर्व सूचना प्रदान गर्न नविनतम प्राविधिक पूर्वाधार र प्रणालीको व्यवस्था गर्ने।	प्रकोप र पूर्व सूचनाका लागि स्थापित नविनतम पूर्वाधारको प्रणाली विकास भई कम्तिमा २० जना प्राविधिक को क्षमता अभिवृद्धि गरी सेवा सुरु भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र जल तथा मौसम विज्ञान अध्ययन-अध्यापन हुने विश्वविद्यालय	२०२६-२०३०	
		Hydrological Scenario Forecasting	Downscaled Hydrological	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	

		and Modeling तयार तथा प्रयोग गर्ने।	Forecasting प्रणाली उपलब्ध भएको हुने।			
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र कोशी र गण्डकी नदी वेसिनमा पानीको गूणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने। सन् २०३५ भित्र कर्णाली र महाकाली नदी वेसिनहरुमा पानीको गूणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।	कोशी र गण्डकी नदी उपत्यकामा मौसमी जल गूणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन केन्द्रहरुको स्थापना र स्तरोन्नती गर्ने।	४ वटा नदी उपत्यकामा नियमित पानीको गूणस्तरको अवस्था थाहा भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र विश्वविद्यालय	२०२६-२०३०	२०.०० (कोशी र कर्णालीका लागि वार्षिक अमेरिकी डलर १, १ मिलियनका दरले १० वर्ष अनुगमनका लागि २० मिलियन)
		जल गुणस्तरकोलागि प्रदेश र स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	४ वटा नदी उपत्यकामा नियमित पानीको नमुना सङ्कलन, विश्लेषण तथा प्रतिवेदन तयारीको लागि प्रदेश र स्थानीय तहका कम्तिमा २०, २० जना प्राविधिकको क्षमता र सीप वृद्धि भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेशका जलस्रोत मन्त्रालय र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		कर्णाली र महाकाली नदी वेसिनमा पानीको गूणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई संस्थागत गर्ने।	पानीको गूणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भएका नदी वेसिन एवम् पानीको गूणस्तरको अवस्था	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र विश्वविद्यालय	२०३१-२०३५	

DRAFT

			वारे अध्यावधिक जानकारी हुने ।			
२०३५	वर्षाको पानी सङ्कलन, स्रोत संरक्षण, स्प्रिङ्ग संरक्षण र पुनर्स्थापना जस्ता कार्यहरुबाट पानीको वितरणमा सुधार ल्याउने। एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरुमार्फत २० जिल्लाका जलाधारको सुधार गर्ने।	स्थानीय तह र तिनका वडा तहमा हाइड्रो-जियोलजिकल (जल-भौगर्भिक) एप्रोचबाट स्प्रिङ्गशेडको नक्साङ्कन गर्ने।	हाइड्रो-जियोलजिकल एप्रोचको प्रयोग गरी स्प्रिङ्गशेडको नक्साङ्कन तयार पश्चातः स्थानीय युवाको नेतृत्वमा स्प्रिङ्गशेड व्यवस्थापन खाका तयार भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, स्थानीय तह, र स्थानीय यूवा समूह	२०३१-२०३५	१९३०.००
		वर्षाको पानी सङ्कलन सम्बन्धी निर्देशिका तर्जुमा गर्ने।	निर्देशिकाको तर्जुमा, स्वीकृत तथा कार्यान्वयन भएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		विभिन्न पर्यावरणीय क्षेत्रमा वर्षाको पानी सङ्कलन सम्बन्धमा सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	वर्षाको पानी सङ्कलन सम्बन्धमा परिमाणात्मक र गुणात्मक तथ्ययुक्त सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन खाका तयार गर्ने।	एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन खाका	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, नदी वेसिन	२०३१-२०३५	

DRAFT

			तयार तथा प्रकाशन भएको हुने।	कार्यालय, र स्थानीय तह		
		स्प्रिङ्ग पुनरुत्थानका लागि पुनर्भरण, पुनः वृक्षारोपण तथा स्थानीय तहमा संरक्षणका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने ।	पहाडी र पर्वतीय क्षेत्रका मुख्य नदी वेसिनमा स्थानीयको नेतृत्वमा स्प्रिङ्गशेड व्यवस्थापन एप्रोचको कार्यान्वयन भएको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
			स्थानीय तहमा जलस्रोतको सुधार एवम् पानीको बहु-उपयोगबाट कृषि उत्पादकत्व वृद्धि र जीविकोपार्जनमा सुधार आएको हुने।	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	
		पहिचान भैसकेका तथा प्राथमिकतामा परेका हैसियत कम भएका जलाधार क्षेत्र बढी भएका जिल्लाहरुमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरु कार्यान्वयन गर्ने।	विभिन्न जिल्लाका जलाधारको स्वास्थ्य सुधार गर्न एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरु कार्यान्वयन भएको हुने।	वन तथा भू-संरक्षण विभाग, बृहत जलाधार कार्यालय, नदी वेसिन कार्यालय, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	

DRAFT

२०३०	स्वचालित मौसम तथा जलविज्ञानसम्बन्धी केन्द्रहरूको स्तरोन्नति गरी, ३ हजार मिटर माथिको उचाइमा २० प्रतिशत केन्द्रहरू समावेश गर्दै कुल ५०० वटा केन्द्रसम्म विस्तार गर्ने।	स्थानीय तहमा मौसम तथा जलविज्ञान केन्द्रहरूले समेटिएको क्षेत्रमा रहेका अन्तर (ग्याप) विश्लेषण गरी आवश्यक क्षेत्रमा नयाँ केन्द्र स्थापना तथा विस्तार गर्ने।	विश्लेषण प्रतिवेदन तयार, तथा थप केन्द्र आवश्यक पर्ने स्थानहरुको पहिचान भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	४.१४
		मौसम तथा जल विज्ञानसम्बन्धी केन्द्रको सञ्चालनका लागि दिग्दर्शन र निर्देशिकाको तर्जुमा तथा स्वीकृति गर्ने।	स्वीकृत निर्देशिका र दिग्दर्शन प्रकाशन एवम् तिनको प्रयोग गरी जल तथा मौसम केन्द्र स्थापना भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		स्थापना भएको जल तथा मौसम केन्द्रको क्यालिब्रेसन, मर्मत-सम्भार र सञ्चालन गर्ने।	जल तथा मौसम केन्द्रको नियमित क्यालिब्रेसन, र मर्मत-सम्भार गरी सञ्चालन भएका हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		७ वटै प्रदेशमा १, १ वटा उच्च उचाइका क्षेत्रमा वायु (मापन) केन्द्र स्थापना गर्ने।	पर्वतीय, पहाडी र तराई एवम् चुरे क्षेत्रमा वायु मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालनमा आएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, सम्बन्धित अनुसन्धान संस्था, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

		तालिम र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	कर्मचारीले तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रममा भाग लिएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश र स्थानीय तहका जल तथा मौसम विज्ञानमा संलग्न कर्मचारीहरू	२०२६-२०३०	
		तथ्याङ्क सङ्कलन, गुणस्तर नियन्त्रण तथा तथ्याङ्क ह्याण्डलिङ्ग र भण्डारण व्यवस्थापन गर्ने।	३ हजार मिटर माथि उच्च उचाईका क्षेत्रमा स्थापना भएका वायु मापन केन्द्रहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण र भण्डारण भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		सर्भर मर्मत-सम्भार, वेवसाइट सञ्चालन तथा मर्मत-सम्भार र सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने।	स्वचालित मौसम केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क वेवसाइटबाट उपलब्ध गराउने प्रक्रिया संचालनमा आएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३०	
जम्मा	**९**	**४३**	**४८**			**२,१६८.८१**
(घ) ग्रामीण तथा शहरी वस्ती						
२०३०	शहरी उत्थानशीलता र जीवनयापनसम्बन्धी सुधारका	शहरी उत्थानशीलता र आम्दानी वृद्धिलाई केन्द्रित गरी स्थानीय तहमा पूर्वाधार र	शहरी उत्थानशीलता र आम्दानी वृद्धिका पक्ष पूर्वाधार र सुशासनका	स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.३०

	पक्षहरु ७ वटा नगरपालिका[4] (स्थानीय तह) का पूर्वाधार र सुशासनमा एकीकृत गर्ने।	सुशासन सम्बन्धी कार्यहरु कार्यान्वयन गर्ने।	क्रियाकलापहरुमा एकीकृत गरी ७ वटा स्थानीयय तहमा कार्यान्वयन भएको हुने।			
२०३०	जलवायु-उत्थानशील र समावेशी शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका तर्जुमा गर्ने।	सरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागितामा जलवायु-उत्थानशील र समावेशी शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु-उत्थानशील शहरी विकासको लागि तर्जुमा र स्वीकृत भएको शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिकाको उपयोग स्थानीय तहबाट भएको हुने।	शहरी विकास मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.२०
२०३५	नेपालको शहरी क्षेत्रको शहरी पूर्वाधार सूचकांक कम्तिमा ५० प्रतिशतमा वृद्धि गर्ने।	शहरी पूर्वाधार सूचकांक वृद्धि गर्न सहयोगी हुने विकास कार्यहरु कार्यान्वयन गर्ने।	शहरी विकासलाई जलवायु अनुकूलित एवम् उत्थानशील बनाउँदै लग्ने क्रममा शहरी पूर्वाधार सूचकांक कम्तिमा ५० प्रतिशतमा वृद्धि भएको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	०.१०

DRAFT

[4] महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँपालिकालाई यस योजनामा स्थानीय तह भनिएको छ ।

२०३५	जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित गर्न भवन र पूर्वाधार निर्देशिका र संहिता अध्यावधिक गर्ने।	पर्यावरणमैत्री, जलवायुमैत्री एवम् उत्थानशील शहरी भवन र पूर्वाधार विकासको लागि निर्देशिका र संहिता अध्यावधिक गरी स्वीकृत गर्ने।	भवन तथा पूर्वाधारको नक्सा स्वीकृतिको क्रममा नयाँ भवन र पूर्वाधार निर्देशिका एवम् अध्यावधिक संहिताको पालना स्थानीय तहहरुले गरेको हुने।	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	०.१०
जम्मा	४	४	४			**०.२०**
(ङ) उद्योग, यातायात र भौतिक पूर्वाधार						
२०३०	यातायातका पूर्वाधार आयोजनाहरुमा जलवायु-उत्थानशील योजनालाई संशोधित नियमावलीमा समावेश गर्ने। प्रमुख राजमार्गहरुमा पूर्व चेतावनी प्रणाली जडान गर्ने।	यातायातका पूर्वाधारलाई जलवायुमैत्री एवम् उत्थानशील वनाउन सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली (२०५४) मा जलवायु-उत्थानशीलका पक्ष एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	नियमावलीमा समावेश गरिएको जलवायु-उत्थानशील को प्रावधान यातायात पूर्वाधार बाट पालना भएको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, सडक विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.१०
		जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित प्रमुख राजमार्गहरुलाई जलवायुमैत्री एवम् उत्थानशील बनाउन पूर्व चेतावनीका प्रणाली	प्रमूख राजमार्गहरुमा पूर्व चेतावनी प्रणाली को सुविधा रहेको हुने।	यातायात व्यवस्था विभाग, सडक विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	०.३०

		एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।				
जम्मा	१	२	२			०.४०
(च) पर्यटन, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा						
२०३५	जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई ध्यानमा राख्दै नेपालको विश्व सम्पदा स्थलहरुलाई केन्द्रित गरी ऐतिहाँसिक, सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदा स्थलहरुको संरक्षण गर्ने।	देशभरीका कम्तिमा ७५ वर्ष पुराना ऐतिहाँसिक, सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदा स्थलहरुमा संरक्षण कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	अनुसन्धान र अध्ययन प्रतिवेदनमा पहिचान भएका ७५ वर्ष पुराना ऐतिहाँसिक, सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदा स्थलहरुको स्वीकृत कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सुरु भएको हुने।	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, पुरातत्व विभाग र अन्य विषयगत मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३५	०.६०
		राष्ट्रिय निर्देशिका बनाई विश्व सम्पदा स्थलहरुमा संरक्षणका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने।	स्वीकृत राष्ट्रिय निर्देशिका अनुरुप विश्व सम्पदा स्थलहरुमा संरक्षण कार्यहरु सम्पादन भैरहेको हुने।	पुरातत्व विभाग, सम्पदास्थल संरक्षण समिति, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		राष्ट्रिय महत्वका ऐतिहाँसिक, सांस्कृतिक र धार्मिकस्थल जस्ता सम्पदास्थलको जलवायु	५-५ वर्षको अन्तरालमा राष्ट्रिय महत्वका सम्पदा स्थलहरुको जलवायु सङ्कटासन्नता र	पुरातत्व विभाग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सम्बन्धित सम्पदास्थल संरक्षण	२०३१-२०३५	

		सङ्कटासन्नता र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने।	जोखिम मूल्याङ्कन भएको हुने।	समिति, र स्थानीय तह		
जम्मा	१	३	३			०.६०
(छ) स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ						
२०३०	९० प्रतिशत जनसङ्ख्याले सुरक्षित एवम् व्यवस्थित खानेपानी वितरण र सरसफाइ सेवाबाट लाभ पाउने।	बहुसङ्ख्यक जनता लाभान्वित हुने गरी निरन्तर सुरक्षित खानेपानी र सरसफाइ सेवा प्रदान हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३० सम्म कम्तिमा ९० प्रतिशत जनसङ्ख्याले सुरक्षित तथा व्यवस्थित खानेपानी र सरसफाइ सेवा प्राप्त गरेको हुने।	खानेपानी मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	४.००
२०३५	पानी मुहान संरक्षण, पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापनबाट ८० प्रतिशत जनसङ्ख्या लाभान्वित हुने।	पानी मुहान संरक्षण तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी क्रियाकलापहरु व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३५ भित्र कम्तिमा ८० प्रतिशत जनसङ्ख्या पानी मुहान संरक्षण र पुनर्स्थापनासम्बन्धी कार्यक्रमहरुबाट लाभान्वित भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	०.४०
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र स्थानीय तहका ३ हजार र सन् २०३५ भित्र ५ हजार सङ्कटासन्न घरधुरी, समुदाय र प्रणालीमा खोजी गरी प्राप्त विभिन्न प्रविधिहरुको आधारमा	वातावरण तथा जलवायुमैत्री प्रविधि प्रयोग गरी जलवायु सङ्कटासन्न घरधुरी तथा समुदाय केन्द्रित वास	जलवायुमैत्री प्रविधियुक्त वास कार्यक्रमको कार्यान्वयनबाट सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः	खानेपानी मन्त्रालय, एवम् स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३० २०३०-२०३५	४६.५४

	समेत जलवायु-उत्थानशील खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता (वास) प्रणालीको विकास गर्ने ।	कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने।	३,००० र ५,००० सङ्कटासन्न घरधुरी लाभान्वित भएको हुने।			
	सबै स्थानीय तहमा जलवायु-उत्थानशील वास योजना तर्जुमा गर्ने।	७५३ वटै स्थानीय तहमा जलवायु-उत्थानशील वास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने।	७५३ वटै स्थानीय तहका स्वीकृत जलवायु-उत्थानशील वास योजनाको कार्यान्वयन सुरु भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, प्रदेशको खानेपानी, सरसफाइ र स्वास्थ्य हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
२०३५	५ लाख घरधुरीमा वर्षाको पानी सङ्कलन गर्ने।	वर्षाको पानी सङ्कलन तथा वितरण कार्यलाई विस्तार गर्ने।	५ लाख घरधुरीको पानीको माग आपूर्ति गर्न वर्षाको पानी सङ्कलन तथा वितरण भएको हुने।	खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग, स्थानीय तह, र घरधुरी	२०३१-२०३५	१.००
	५० स्थानमा वास्तविक समयमा भूमिगत जल अनुगमन र पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने। पानी कम भएको १५ स्थानमा व्यवस्थित जलभण्डार (अक्यूफर) पुनर्भरण कार्य सञ्चालन गर्ने।	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव केन्द्रित Real Time भूमिगत जल अनुगमन र पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना, एवम् सञ्चालन गर्ने।	वास्तविक समयका (Real Time) सूचकांकको अवस्था थाहा पाउन स्थापना भएका भूमिगत जल अनुगमन र पूर्व चेतावनी प्रणालीबाट तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य थालनी भएको हुने।	भूमिगत जलस्रोत विकास बोर्ड, जलस्रोत अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र, र स्थानीय तह	२०३०-२०३५	

DRAFT

		जलभण्डार (अक्यूफर) पुनर्भरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	कम्तिमा १५ स्थानमा व्यवस्थित जलभण्डार पुनर्भरण कार्य सञ्चालन भएको हुने।	भूमिगत जलस्रोत विकास बोर्ड	२०३१-२०३५	
२०३५	स्थानीय, प्रादेशिक र राष्ट्रिय तहका सरोकारवालाहरुको लागि जलवायु-उत्थानशील वास सेवासम्बन्धी क्षमता र सीप विकास तालिम सञ्चालन गर्ने।	जलवायु-उत्थानशील वास सेवा सम्बन्धमा तीन तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरुको लागि क्षमता र सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	जलवायु-उत्थानशील वास सेवा प्रदान गर्न तीन तहका सरकारी कर्मचारी र सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्न नियमित रुपमा तालिम आयोजना भएको हुने।	राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाई तालिम केन्द्र, इन्फो तालिम केन्द्र, र गैर सरकारी संस्थाहरू	२०३१-२०३५	१.५०
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र १३४ सेन्टिनेल स्थलहरु र सन् २०३५ भित्र सबै पालिकाहरुमा जलवायु-सम्बेदनशील रोग निगरानी सुविधा सुदृढ र विस्तार गर्ने।	कम्प्युटर लगायतका रोग निगरानीका लागि उपयुक्त उपकररणहरु खरिद गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः १३४ र ७५३ स्थानीय तहमा सेन्टिनेल स्थलहरु स्थापना तथा सचेतना सहित जलवायु-सम्बेदनशील रोग निगरानी सुविधा सुदृढ र विस्तार भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग तथा इपिडेमिओलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, प्रदेशका स्वास्थ्य निकाय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३० २०३१-२०३५	१७.१० (नेरु २२० मिलियन)

DRAFT

		निरीक्षण प्रणाली स्थापना गर्ने ।	सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः १३४ र ७५३ स्थानीय तहमा निरीक्षण प्रणाली स्थापना भएको हुने।	इपिडेमिओलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा, सम्बन्धित अस्पताल, स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तरर्गतका तालिम केन्द्र र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
		तालिम प्रदान गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः १३४ र ७५३ स्थानीय तहका प्राविधिक कर्मचारीको तालिममार्फत क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।	राष्ट्रिय र प्रादेशिक स्वास्थ्य तालिम केन्द्रहरु, र स्थानीय तह	२०३१-२०३५	
			सम्बन्धित स्थानीय तहले स्वास्थ्य सुविधा सम्बन्धी तथ्याङ्क नियमित प्राप्त गरेको हुने।	स्वास्थ्यमा कार्यरत कार्यालय तथा संस्था, र स्थानीय तह		
२०३०, २०३५	जलवायु परिवर्तन र स्वास्थ्य सम्बन्धमा सन् २०३० भित्र ५०० र सन् २०३५ भित्र ५,००० स्वास्थ्य व्यावसायीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	सिकाइसम्बन्धी सन्दर्भ सामग्री अध्यावधिक गर्ने र तालिम प्रदान गर्ने।	तिनै तहका स्वास्थ्य व्यावसायिकहरुको लागि तालिम मोड्युल तयार भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, तथा राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	२०२६-२०३० २०३१-२०३५	१.०३ (नेरु १५० मिलियन)
		दिग्दर्शन जस्ता तालिम सामग्री र लजिष्टिक्स्	सन् २०३० र २०३५ सम्म क्रमशः	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय,	२०२६-२०३०	

DRAFT

		तयार गरी तालिम दिने।	५०० र ५,००० स्वास्थ्य व्यावसायी (कर्मचारी) ले तालिम प्राप्त गरेको हुने।	तथा राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	२०३१२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र एक राष्ट्रिय स्तर र ३ वटा प्रदेश तह तथा सन् २०३५ भित्र दुई राष्ट्रिय र ७ वटा प्रदेश तहमा सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन गर्ने। सन् २०३० सम्म स्वास्थ्य-राष्ट्रिय अनुकूलन योजना अध्यावधिक गर्ने।	तथ्याङ्क सङ्कलन, जोखिम विश्लेषण, सरोकारवालाहरुसँग परामर्श गरी राष्ट्रिय र प्रदेश तहको सङ्कटासन्नता तथा जलवायु अनुकूलन मूल्याङ्कन गर्ने।	सन् २०३० भित्र एक राष्ट्रिय र ३ वटा प्रदेश तहका र सन् २०३५ भित्र दुई राष्ट्रिय र ७ वटा प्रदेश तहका सङ्कटासन्नता तथा जलवायु अनुकूलन मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेशका स्वास्थ्य र वातावरण मन्त्रालयहरू, र स्थानीय तह	२०२६-२०३० २०३०-२०३५	०.२१ (नेरु १८ मिलियन)
		सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन नतिजाको आधारमा स्वास्थ्य-राष्ट्रिय अनुकूलन योजनालाई अध्यावधिक गर्ने।	सन् २०३० भित्र स्वास्थ्य-राष्ट्रिय अनुकूलन योजना अध्यावधिक भई अनुमोदन तथा प्रकाशन भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	२०२६-२०३०	
२०३०, २०३५	वायु प्रदूषणबाट हुने रोग सन् २०३० भित्र प्रति लाख ७७ जना र सन् २०३५ भित्र प्रति लाख ६० जनामा घटाउने।	वायु प्रदूषणजन्य रोगको संस्थागत अनुगमन गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ भित्र वायु प्रदूषणबाट हुने रोग क्रमशः प्रति लाख जनसंख्या ७७ जना र	सबै तहका स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, वातावरण विभाग तथा अन्य मन्त्रालयका	२०२६-२०३० २०३१-२०३५	१.०० (नेरु ५० मिलियन)

DRAFT

			६० जनामा घटेको हुने।	नियमनकारी निकायहरु, र स्थानीय तह।		
		विद्यमान बहुक्षेत्रगत कानूनहरुको सामुहिक समिक्षा गरी आवश्यकतानुसार परिमार्जन गर्ने र ती कानूनको अक्षरस कार्यान्वयन गर्ने।	विषयगत कानूनहरुको समिक्षा भई परिमार्जनको लागि राय सुझाव दिइएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, र अन्य मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३०	
		वायुको गुणस्तर सम्बन्धमा बहुक्षेत्रगत स्वास्थ्य केन्द्रित "राष्ट्रिय बायु प्रदूषण व्यवस्थापन कार्ययोजना" तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	स्वीकृत कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि तालिम दिई क्षमता वृद्धि गरिएको हुने।	सबै तहका स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, वातावरण विभाग तथा अन्य मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय र प्रदेशका स्वास्थ्य तालिम केन्द्रहरु र स्थानीय तह ।	२०२६-२०३०	
		सार्वजनिक स्वास्थ्य सल्लाह प्रणाली तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना गर्ने।	स्थापित सार्वजनिक र पूर्व चेतावनी प्रणालीबाट वार्षिक स्वास्थ्य सरसल्लाह नियमित रुपमा प्राप्त भएको हुने।	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, र अन्तर्गतका कार्यालयहरु	२०२६-२०३०	
जम्मा	९	१९	२०			७२.७८

DRAFT

(ज) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन

२०३०	बहु-प्रकोपसम्बन्धी सबै पहलकदमीको लागि पूर्व चेतावनी प्रणालीलाई विश्वको पूर्व चेतावनी प्रणालीसँग आवद्ध गर्दै रणनीतिक कार्ययोजनालाई अन्तिम रुप दिई अनुमोदन गर्ने। स्थिरता र अन्तर आवद्धता सुनिश्चित गर्दै सातैवटा प्रदेश र प्रमुख नदी वेसिनहरु समेटिने गरी थप ३० वटा बहु-प्रकोप सम्बन्धी पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्ने। बाढी आउन सक्ने क्षेत्रमा वस्ने ८० प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई बाढी पूर्व चेतावनी प्रणालीमा पहूँच हुने ।	सबैको लागि पूर्व सूचना पहलकदमीको कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय मार्गचित्रको विकास गर्ने।	पूर्व सूचना प्रणालीलाई सुदृढीकरण गर्न आवश्यक मार्गचित्र, रुपरेखा तथा निर्देशिका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तहका विपद् व्यवस्थापन समितिहरू	२०२६-२०३५	६.७६ (नेरु ५ करोड) (नेरु ५० लाख)
		जलवायु सेवा विस्तार गर्न राष्ट्रिय रुपरेखा तर्जुमा गर्ने।	राष्ट्रिय रुपरेखा तयार भई कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	(नेरु २ करोड)
		जल तथा मौसम पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली सुदृढीकरण गर्न मानक कार्यान्वयन कार्यविधि (SOP) निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने।	मानक कार्यान्वयन कार्यविधि स्वीकृत भई कार्यान्वयन सुरु भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, र जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	(नेरु ५० लाख)

DRAFT

		नेपालमा बहु-प्रकोप पूर्व चेतावनी प्रणालीको लागि निर्देशिका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	देशभर स्वीकृत पूर्व चेतावनी प्रणाली सम्बन्धी निर्देशिका लागू भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(नेरु २ करोड)
		प्रकोप जोखिम नक्सांकन गरी राष्ट्रिय अनुमानमा आधारित (anticipatory) कार्यको खाका तथा मार्गचित्र तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	७ वटै प्रदेश समेटिएको राष्ट्रिय अनुमानमा आधारित कार्यको खाका तथा मार्गचित्रको कार्यान्वयन तथा थप ३० वटा बहु-प्रकोप सम्बन्धी पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र मातहतका कार्यालय, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(१.०३)
		नदी वेसिनमा जल तथा मौसम केन्द्रहरु, उपग्रह (satellite) र दूर संवेदन (Remote Sensing) बाट प्राप्त तथ्याङ्क एवम् वास्तविक समयमा अनुगमन गर्ने	थप ३० वटा बहु-प्रकोप स्थलमा जल तथा मौसम केन्द्र स्थापना भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, नदी वेसिन कार्यालय	२०२६-२०३०	(३.५०)

		कार्य सुदृढ तथा विस्तार गर्ने।				
			उपग्रह तथा दूर संवेदन प्रणालीबाट थप तथ्याङ्क प्राप्त भएको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	२०२६-२०३५	
		सतर्क (अलर्ट) सन्देशमार्फत वास्तविक समयको सूचना सजिलै सङ्कटासन्न समुदायमा पुग्ने प्रणाली सुदृढ गर्ने।	अपांगमैत्री पूर्व चेतावनी प्रणालीबाट बाढी आउन सक्ने क्षेत्रका कम्तिमा ८० प्रतिशत जनताले वास्तविक समयमै सूचना प्राप्त गरेको हुने।	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(१.५२) (नेरु २० करोड)
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र ४ वटा र सन् २०३५ भित्र थप ४ वटा हिमतालमा पानीको बहाव नियमन गरी हिमताल फुटी हुने बाढी (ग्लफ) को असर घटाउने। सन् २०३० भित्र ६ वटा र सन् २०३५ भित्र थप ४ वटा हिमतालमा पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने।	होङ्गु-२, तल्लो बरुण, लुमडिङ्ग त्सो र ठूलागी गरी ४ वटा हिमतालमा जल तह घटाउने र पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः कम्तिमा ४ र ४ वटा हिमतालमा जल सतह घटेको हुने र पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१८१.९९ (४९.९४)
		जलवायु जोखिम तथा प्रकोपसम्बन्धी नक्सांकनको आधारमा सूचना, योजना र	जलवायु जोखिम तथा प्रकोपलाई विकास प्रक्रियामा एकीकृत गर्न हिमताल भएका	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, सम्बन्धित	२०२६-२०३५	(०.२०)

DRAFT

	सन् २०३० भित्र ग्लफ प्रकोपको नक्साङ्कन गरी ६ वटा र सन् २०३५ भित्र थप ४ वटा हिमतालमा वास्तविक समयमा अनुगमन कार्य सञ्चालन गर्ने। ग्लफ जोखिम न्यूनीकरण योजना तथा क्रियाकलापलाई सुदृढ गर्ने।	विकास प्रक्रियामा एकीकृत गर्न संस्थागत तथा प्राविधिक क्षमता सुदृढ गर्ने।	सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक क्षमता वृद्धि भएको हुने।	मन्त्रालयहरु, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह ।		
		प्रकोप जोखिम नक्सांकनको आधारमा जलवायु सङ्कटासन्न हिमतालहरुमा पूर्व चेतावनी प्रणालीको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।	सन् २०३० र सन् २०३५ भित्र क्रमशः ६ वटा र थप ४ वटा हिमतालमा पूर्व चेतावनी प्रणाली स्थापना र सञ्चालन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र सम्बन्धित स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(१२५.००)
		ग्लफ प्रकोपको नक्साङ्कन गरी व्यवस्थापन गर्ने एवम् हिमतालको वास्तविक समयमा अनुगमन गर्ने।	सन् २०३० र २०३५ भित्र क्रमशः ६ र थप ४ वटा हिमतालमा प्रकोप नक्साङ्कन गरि वास्तविक समयमा अनुगमन कार्य थालनी भएको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(६.५०)
		ग्लफ जोखिम न्यूनीकरण योजना तथा क्रियाकलाप प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने।	ग्लफ जोखिम न्यूनीकरण योजनाको कार्यान्वयनबाट स्थानीय जनताले लाभ लिन थालेको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान	२०२६-२०३५	(०.३५) (नेरु ५ करोड) ।

DRAFT

				विभाग, र स्थानीय तह		
२०३५	दिगो उत्थानशील-भवनका लागि प्रकृतिमा आधारित समाधानहरु र पर्यावरणीय प्रणाली (इकोसिष्टम) मा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरणका नवीनतम उपायहरु अघि बढाउने।	प्रकृतिमा आधारित समाधान र इकोसिष्टम मा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धमा राष्ट्रिय मूल्याङ्कन खाका तथा रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने तथा वातारणीय मूल्याङ्कन गरी निष्कर्ष कार्यान्वयन गर्ने।	प्रकृतिमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न राष्ट्रिय खाका तथा रणनीति कार्यान्वयन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.०४
२०३०	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि परम्परागत र आदिवासीका ज्ञानलाई राष्ट्रिय योजना प्रक्रियामा एकीकृत गर्ने।	प्राथमिकतामा परेका २० स्थानमा विद्यमान परम्परागत र आदिवासीको ज्ञान सम्बन्धमा भू-परिधि (परिदृश्य) मूल्याङ्कन गर्ने।	कम्तिमा २० स्थानमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि परंपरागत र आदिवासीको ज्ञान एकीकृत भएका योजना कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेशका वन, वातावरणा लगायतका सम्बन्धित मन्त्रालय, आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, र स्थानीय तह	२०२६-२०२८	०.३२

		परम्परागत र आदिवासीका ज्ञान तथा अभ्यासलाई विद्यमान तथा भावी नीति, रणनीति र योजनामा एकीकृत गर्ने।	परम्परागत र आदिवासीका ज्ञान तथा अभ्यास एकीकृत भएका नीति तथा योजनाहरुको कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(०.१०)
जम्मा	४	**१५**	**१६**			**१८९.११**
(झ) सचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास						
२०३०, २०३५	विद्यालय तहमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्षमता सुदृढ गर्न स्थानीयस्तरमा सन् २०३० भित्र २ हजार र सन् २०३५ भित्र ४ हजार जलवायु परिवर्तन अनुकूलन स्रोत व्यक्ति परिचालन गर्ने।	जलवायु परिवर्तन अनुकूलनबारेमा स्रोत व्यक्तिको लागि तालिम दिग्दर्शन बनाउने।	जलवायु परिवर्तन अनुकूलनवारेमा स्रोत व्यक्तिको लागि स्वीकृत तालिम दिग्दर्शनको कार्यान्वयन भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, र सिटिइभिटी, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका तालिम केन्द्रहरु	२०२६-२०३०	१.५३
	सन् २०३५ भित्र ५० प्रतिशत विद्यालयहरु जलवायु-स्मार्ट हुने।	प्रत्येक प्रदेशबाट १०-१० जना गरी ७० जना शिक्षकलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धमा प्रशिक्षक तालिम दिने।	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी प्रत्येक प्रदेशबाट कम्तीमा १०-१० गरी कूल ७० जनाले प्रशिक्षक तालिम लिएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, र सिटिइभिटी,, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका प्रशिक्षाण केन्द्रहरू	२०२६-२०३०	
		जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धमा	प्रत्येक स्थानीय तहबाट कम्तिमा ५-५	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, र	२०२६-२०३०	

DRAFT

		प्रत्येक स्थानीय तहबाट ५-५ जना शिक्षकलाई तालिम दिने।	जना शिक्षक पर्ने गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलनसम्बन्धमा कूल ३,७६५ शिक्षकलाई तालिम दिएको हुने।	सिटिइभिटी, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका प्रशिक्षाण केन्द्रहरू		
		स्थानीय तहका विद्यालयमा वर्षमा १२ सेसन हुने गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सचेतनाका सेसन सञ्चालन गर्न तालिम प्राप्त शिक्षकलाई परिचालन गर्ने।	तालिम प्राप्त शिक्षक बाट जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धमा सम्पूर्ण विद्यालयमा कम्तिमा वार्षिक १२ सेसन सञ्चालन गरेको हुने।	स्थानीय तह तथा विद्यालय।	२०३१-२०३५	
		विद्यालयलाई जलवायु-स्मार्ट बनाउन अवधारणा र निर्देशन खाका/मापदण्डको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने।	निर्देशन खाका र मापदण्डको कार्यान्वयन गरी ५० प्रतिशत विद्यालयहरु लाई जलवायु-स्मार्ट बनाउने कार्य अघि बढेको हुने ।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयहरू, शिक्षा तथा जनशक्ति विकास केन्द्र, स्थानीय तह, तथा विद्यालय ।	२०२७-२०३५	

DRAFT

		जलवायु-स्मार्ट पक्ष समावेश गर्न विद्यालय सुधार योजना परिमार्जन गर्ने।	विद्यालय सुधार योजना अध्यावधिक गर्दा जलवायु-स्मार्ट पक्ष समावेश भएको हुने।	स्थानीय तह, तथा सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरू।	२०३१-२०३५	
		विद्यालयलाई जलवायु-स्मार्ट विद्यालयको रुपमा रुपान्तरण गर्ने।	हरेक प्रदेशका कम्तिमा २५ वटा विद्यालय गरी कूल १७५ विद्यालय जलवायु-स्मार्ट भएको हुने ।	स्थानीय तह, तथा सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरू।	२०३१-२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र नेपालको शिक्षा प्रणालीमा प्रत्येक प्रदेशमा १-१ गरी कम्तिमा ७ वटा जलवायु परिवर्तन-सिर्जित हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी अनुसन्धान आयोजनाहरु सञ्चालन गर्ने। सन् २०३५ भित्र सबै ७५३ स्थानीय तहमा हानी तथा नोक्सानी वा अनुकुलन वा न्यूनीकरणबाट हुने लाभसम्बन्धी कम्तिमा एक	नेपालको शिक्षा प्रणालीमा जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित हानी-नोक्सानी सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न खाका तयार गर्ने।	स्वीकृत अनुसन्धान खाका बमोजिम हानी-नोक्सानी सम्बन्धमा अनुसन्धान कार्य भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, र वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०२६-२०३०	२६.४५ (नेरु ३० लाख केन्द्रमा र ७ प्रदेशको लागि कूल ७ करोड)
		यूवा र विश्व विद्यालयका विद्यार्थीको सहभागितामा समेत अनुसन्धान गर्ने गरी स्थानीय तहमा हानी तथा नोक्सानी वा अनुकुलन वा	हरेक ७५३ स्थानीय तहमा विश्वविद्यालयका विद्यार्थीको सहभागितामा कम्तिमा १-१ अनुसन्धान आयोजना सञ्चालन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, विश्वविद्यालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(१०.३९)

	अनुसन्धान आयोजना सञ्चालन गर्ने।	न्यूनीकरणसम्बन्धी अनुसन्धान आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने।				
		सबै ७५३ वटा स्थानीय तहमा जल तथा मौसम विज्ञान विभागको समन्वयमा स्वचालित मौसम उपकरणहरु जडान गरी सञ्चालन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा स्वचालित मौसम उपकरण स्थापना भई तथ्याङ्क सङ्कलन हुन थालेको हुने।	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग र सम्बन्धित स्थानिय तहहरु	२०२६-२०३५	(१५.५८)
२०३०, २०३५	विपद् र चरम घटना सामना गर्न सक्ने जलवायु-उत्थानशील प्रणालीमार्फत सन् २०३० भित्र कम्तिमा २५ प्रतिशत र सन् २०३५ भित्र ७५ प्रतिशत बालबालिकाले निर्बाध शिक्षा पाउने।	सबे ७५३ वटै स्थानीय तहमा वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन खाका, निर्देशिका तथा मापदण्डको तर्जुमा, अनुमोदन, अभिमूखीकरण तथा कार्यान्वयन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन सम्बन्धी स्वीकृत निर्देशिका, मापदण्ड र खाका कार्यान्वयन भएको हुने।	शिक्षा तथा जनशक्ति विकास केन्द्र, स्थानीय तह, र सार्वजिनक र निजी विद्यालय	२०२६-२०३०	४१.५४ (१०.३९)
		सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा वातावरण केन्द्रविन्दुको (Focal Point) व्यवस्था एवम् बजेट पुनरावलोकन मिसनका स्वीकृत कार्यहरु सञ्चालन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा वातावरण केन्द्रविन्दु तोकेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र स्थानीय तह, र सम्बन्धित विद्यालय	२०२६-२०३०	(५.१९)

			सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापहरु सञ्चालनमा आएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, र सार्वजिनक र निजी विद्यालय	२०२६-२०३०	
		सङ्घीयदेखि स्थानीय तह र स्थानीय तहदेखि विद्यालयसम्मका अध्यावधिक एवम् विस्तृत विद्यालय जलवायुमैत्री र उत्थानशील-उन्मुख सुरक्षा गुरुयोजना अनुमोदन र कार्यान्वयन गर्ने ।	स्वीकृत विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजनाको जलवायुमैत्री एवम् उत्थानशील-उन्मुख क्रियाकलापहरु समेत कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु	२०२६-२०३५	(१५.५८)
		विद्यालयस्तरमा इकोक्लव विस्तार गर्दै हरित विद्यालय गुणस्तर मापदण्ड अनुमोदन तथा कार्यान्वयन गर्ने ।	विद्यालयस्तरमा इकोक्लव सञ्चालन लगायत स्वीकृत हरित विद्यालय गुणस्तर मापदण्ड कार्यान्वयन भएको हुने ।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु	२०२६-२०३५	(५.१९)

DRAFT

		सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा जलवायुमैत्री विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास निर्देशिका, २०८० को प्रसार, अभिमूखीकरण तथा कार्यान्वयन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा स्वीकृत जलवायु प्रविधि लगायत विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास निर्देशिका, २०८० लागू भएको हुने।	स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु	२०२६-२०३०	(५.१९)
२०३५	विपद् र चरम घटना सामना गर्न सहन सक्ने जलवायु-उत्थानशील शिक्षा प्रणालीमार्फत कम्तिमा ९० प्रतिशत बालबालिकालाई शिक्षाको निरन्तरताको ग्यारेन्टी हुने ।	विद्यमान शिक्षा प्रणालीमा जलवायु अनुकूलन एवम् उत्थानशील पक्ष एकीकृत गरी बालबालिकालाई शिक्षा प्रदान गर्ने।	जलवायु अनुकूलन र उत्थानशील पक्ष एकीकृत भएको शिक्षा ९० प्रतिशत बालबालिकाले प्राप्त गरेको हुने।	पाठ्क्रम विकास केन्द्र, स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु ।	२०३१-२०३५	२.००
२०३०	जलवायु परिवर्तनका प्रभाव सम्बन्धी तथ्याङ्क र टूलमा पहूँच सुदृढ गर्ने। चरम घटना तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली सम्बन्धमा क्षमता वृद्धि गर्ने।	विद्यालय शिक्षामा तथ्याङ्क र टूलसमा आधारित जलवायु परिवर्तनका प्रभावलाई जोड दिने।	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन-अध्यापन गर्दा तथ्याङ्क र टूल्समा जोड दिने अभ्यास सुरु भएको हुने ।	पाठ्क्रम विकास केन्द्र, स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु ।	२०२६-२०३०	०.५०
		विद्यालय शिक्षा पाठ्क्रममार्फत जलवायु परिवर्तनजन्य प्रकोप तथा पूर्व चेतावनी	विद्यालय शिक्षामा विपद् र प्रकोप तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली	पाठ्क्रम विकास केन्द्र, स्थानीय तह, तथा सार्वजिनक र निजी विद्यालयहरु ।	२०२६-२०३०	

DRAFT

		प्रणाली वारेमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।	वारे गुणस्तरयुक्त सामग्री रहेको हुने।			
जम्मा	५	१८	१९			७२.०२
कूल जम्मा	४८	१४१	१५०			३,१३०.५९

तालिका २.४ हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन योजना

तेस्रो एनडिसीमा उल्लिखित हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी कार्यहरु	**क्रियाकलापहरू**	**मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचकहरू**	**कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु**	**कार्यान्वयनका लागि समयरेखा** (इस्वी सन्मा)	**अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)**
हानी र नोक्सानीसम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जनादेशसँग तालमेल हुने गरी समन्वय समेतमा ध्यान दिई क्षमता तथा संस्थागत परिदृश्य (ल्याण्डस्केप) सुदृढ गर्ने।	सम्बन्धित विद्यमान सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरुको क्षमताको आवश्यकतासम्बन्धी अन्तर (ग्याप) मूल्याङ्कन गर्ने।	हानी र नोक्सानी सम्बन्धमा संस्थाहरुको संलग्नता र क्षमताको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको निचोड सम्बन्धित राष्ट्रिय दस्तावेजहरुमा एकीकृत भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	२०२६-२०३०	०.३७ (नेरू ३० लाख)
	हानी तथा नोक्सानी केन्द्रित रणनीति तर्जुमा, स्वीकृति तथा कार्यान्वयन गर्ने।	स्थानीय तहले हानी तथा नोक्सानी केन्द्रित स्वीकृत रणनीति कार्यारम्भ गरेको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, तथा वन तथा वातावरण	२०२६-२०३०	

DRAFT

			मन्त्रालय, र स्थानीय तह		
	हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी अभ्यासका अनुभव आदान-प्रदान गर्न अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कार्यशाला आयोजना गर्ने।	हानी तथा नोक्सानी सम्बन्धी अभ्यासवारे अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कार्यशाला सम्पन्न भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय तथा विकासका साझेदार	२०२६-२०३०	
	हानी तथा नोक्सानीको मूल्याङ्कनका लागि निर्दिष्ट कार्य गर्न राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण अन्तर्गत एक शाखा, र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हानी तथा नोक्सानी सम्बन्धी विशेष संयन्त्र स्थापना गर्ने।	जलवायुजन्य हानी तथा नोक्सानी सम्बन्धी कार्यका लागि प्राधिकरणमा एक शाखा, ७ वटै प्रदेश तथा सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा विशेष संयन्त्रको स्थापना भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, सङ्घीय तथा प्रादेशिक मन्त्रालयहरु, एवम् स्थानीय तह।	२०२६-२०३०	
हानी र नोक्सानीसम्बन्धी व्यापक रुपमा सूचना सङ्कलन (प्रमुख र ढिलो हुने घटना, तिनबाट हुने आर्थिक तथा गैर आर्थिक हानी र नोक्सानी समेत), व्यवस्थापन, अभिलेख,	विद्यमान तथ्याङ्क सङ्कलनसम्बन्धी पहलकदमीको आवश्यकता र अन्तर (ग्याप) मूल्याङ्कन गर्दै सूचना सङ्कलन, व्यवस्थापन, आदान-प्रदान, पहूँच तथा रिपोर्टिङ्गका लागि	सबै ७ वटै प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहमा सूचना सङ्कलन, अभिलेख व्यवस्थापन, बाँडफाँड, सूचनामा पहूँच तथा रिपोर्टिङ्गका लागि सबै	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय,	२०२६-२०३०	११.१२ (१०.४२) (प्रति स्थानीय तह अन्दाजी २० लाख तथा स्थानीय विपद् र जलवायु उत्थानशीलता खाकाको

DRAFT

सूचना आदान-प्रदान, पहूँच तथा रिपोर्टिङ्ग सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक, अपाङ्ग तथा अन्य पक्षको वर्गीकृत तथ्याङ्कको लागि सङ्घीय एकीकृत ढाँचाको स्थापना र कार्यान्वयन गर्ने ।	एकीकृत ढाँचा स्थापना र कार्यान्वयन गर्ने।	सूचना विपद् पोर्टलमा एकीकृत तथा स्तरोन्नती गरिएको हुने र सो पोर्टलमार्फत सेवा प्रवाह भएको हुने।	र राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय ।		लागि अन्दाजी नेरु. ५० लाख)
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण, एवम् आर्थिक तथा गैर आर्थिक हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी विस्तृत सूचना वि.सं. २०७८ पश्चातः को विपद् पोर्टलमा एकीकृत गर्ने।	एकीकृत विपद् पोर्टलबाट विपद् जोखिम न्यूनीकरण, एवम् हानी-नोक्सानी सम्बन्धी सूचना सामग्रीको निर्बाध प्रवाह भएको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण एवम् सम्बन्धित मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३५	
	विभिन्न तहका सरकारी संस्थाहरुको भूमिका र उत्तरदायित्वको रुपरेखा तयार तथा कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायुजन्य हानी तथा नोक्सानी वारेमा सरकारी र अन्य संस्थाको जिम्मेवारी सम्बन्धी रुपरेखाको कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
	लगानीको प्राथमिकीकरण तथा खाकामा रहेका न्यूनीकरणका उपायहरुको लागि स्थानीय विपद् र जलवायु-उत्थानशील संरचनाको तर्जुमा तथा स्वीकृत गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहले जलवायुजन्य विपद्लाई सम्बोधन गर्न स्वीकृत स्थानीय विपद् तथा जलवायु-उत्थानशीलता सम्बन्धी	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण र वन तथा वातावरण मन्त्रालय, स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

DRAFT

		संरचनाको कार्यान्वयन गरेको हुने ।			
	ज्ञानको व्यवस्थापन तथा प्रचार-प्रसार गर्ने।	जलवायुजन्य आर्थिक तथा गैरआर्थिक हानी-नोक्सानी सम्बन्धमा ज्ञानको अभिलेख एवम् तिनको प्रचार-प्रसार भएको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	२०२६-२०३५	
गैर आर्थिक र प्रकोप विशेषको हानी र नोक्सानी समेत समेटिने सुनिश्चित गर्दै जलवायु परिवर्तनजन्य हानी र नोक्सानीसम्बन्धी राष्ट्रिय खाकालाई व्यापक बनाउने, र बलियो कार्यान्वयन संयन्त्र स्थापना गर्ने।	हानी र नोक्सानीसम्बन्धी राष्ट्रिय खाकामा गैर आर्थिक प्रकोप तथा कार्यान्वयन संयन्त्र समावेश गरी व्यापक बनाउने।	सुदृढ कार्यान्वयन संयन्त्र सहितको हानी र नोक्सानीसम्बन्धी राष्ट्रिय खाकाको कार्यान्वयन भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.५०
जलवायुजन्य विस्थापन र जोखिम-सम्बेदनशील पुनर्वास योजनासमेत समावेश गर्न सम्बन्धित नीतिहरुलाई सुदृढ र अध्यावधिक गर्ने ।	जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित विषगत नीति, रणनीति तथा योजनामा जलवायु-जन्य विस्थापन र जोखिम-सम्बेदनशील पुनर्वास योजना एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायुजन्य विस्थापन तथा जोखिम-सम्बेदनशील पुनर्वासका पक्षहरु एकीकृत भएका नीति तथा योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालयहरु, तथा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.५०
प्रकोप र जोखिमसमेत चरम घटनाहरु तथा ढिलो सुरु हुने	प्रकोप र जोखिमयुक्त चरम तथा ढिलो सुरु हुने घटनाहरुको	निश्चित समयावधिको अन्तरालमा	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा	२०२६-२०३५	०.८०

(स्लो-अनसेट) घटनाहरुको अनुसन्धान कार्य सुदृढ गर्ने ।	अध्ययन-अनुसन्धानलाई संस्थागत गर्दै लग्ने ।	जलवायुजन्य प्रकोप र जोखिमयुक्त घटनाहरुको संस्थागत अध्ययन अनुसन्धानको लागि संयन्त्र तयार भएको हुने।	व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश र स्थानीय तह।		
जलवायु परिवर्तनबाट सामाजिक, सांस्कृतिक, भौतिक र मनोवैज्ञानिक स्वास्थ्य र जीविकोपार्जनमा पर्ने प्रभाव एवम् इकोसिष्टम र जैविक विविधतामा हुने हानीलाई समेत ध्यान दिदै जलवायुका विशेषता तथा विद्यमान आर्थिक एवम् गैर आर्थिक हानी र नोक्सानी लगायत भावी जलवायु परिदृश्यमा प्रक्षेपित आर्थिक तथा गैर आर्थिक हानी र नोक्सानी सम्बन्धी अनुसन्धान र मूल्याङ्कन गर्ने, एवम् क्षमता सुदृढ गर्ने ।	ढिलो सुरु हुने घटनाका प्रभावको अध्ययनार्थ विस्तृतमा नोक्सानी मूल्याङ्कन गर्ने प्रोटोकल तर्जुमा गर्ने।	जलवायु परिवर्तन सिर्जित हानी तथा नोक्सानीको मूल्याङ्कन प्रोटोकलको आधारमा अनुसन्धान तथा मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१०.३९ (द्रुत दृश्य सर्भेक्षणको लागि प्रति पालिका नेरु. २० लाख)
	विपद्-उन्मुख क्षेत्रमा विपद् अघि र पछिको नोक्सानीलाई तुलना गर्न गरिने र्‍यापिड भिजुअल सर्बेक्षण धेरै ठाँउमा गर्ने।	विपद् अघि र पछिको तुलनात्मक नोक्सानीको अध्ययन गरी नतिजाको प्रसार गरेको हुने ।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, एवम् वन तथा वातावरण मन्त्रालय ।	२०२६-२०३५	(एक मुष्ठ माथि)
	सुदुर पश्चिम र कर्णाली प्रदेशहरुमा सूचकांक (इन्डेक्स) मा आधारित जोखिम स्थानान्तरण नमुना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	कर्णाली तथा सुदुर पश्चिमका प्रदेशहरुमा जोखिम स्थानान्तरण सम्बन्धी बेग्ला-बेग्लै	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, ऊर्जा,	२०२६-२०३५	(एक मुष्ठ माथि)

DRAFT

		नमुना कार्यक्रम सम्पन्न भएको हुने ।	जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, र वन तथा वातावरण मन्त्रालय		
	सूचकांकमा आधारित जोखिम स्थानान्तरण संयन्त्रको विकास र कार्यान्वयन गर्ने ।	जोखिम स्थानान्तरण संयन्त्रको आधारमा स्थानीय तहमा जोखिमका कार्य एकीकृत भएको हुने।	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(एक मुष्ठ माथि)
नविनतम र उदीयमान प्रविधिहरुको प्रभावकारी उपयोगका लागि जलवायु र विपद् जोखिम न्यूनीकरणसँग सम्बन्धित सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी क्षेत्रका संस्थाको प्राविधिक क्षमता सुदृढ गर्ने।	जलवायुमैत्री प्रविधिको प्रयोगबाट जलवायुजन्य विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा संलग्न सरोकारवालाहरुको प्राविधिक क्षमता बढाई उपयोग गर्ने।	जलवायुजन्य विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न जलवायुमैत्री एवम् प्रभावकारी प्रविधि प्रयोगमा भएको हुने।	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	०.५०
राष्ट्रिय सञ्चार प्रतिवेदन, द्विवार्षिक पारदर्शिता प्रतिवेदन तथा अन्य राष्ट्रिय रिपोर्टिङ्ग प्रणालीहरुमा हानी र नोक्सानीको रिपोर्टिङ्गलाई एकीकृत तथा सुदृढ गर्ने।	जलवायुजन्य हानी र नोक्सानीसम्बन्धी तथ्याङ्क सहितको सूचना सामग्री राष्ट्रिय सञ्चार प्रतिवेदन, द्विवार्षिक पारदर्शिता प्रतिवेदन तथा अन्य राष्ट्रिय रिपोर्टिङ्गमा समावेश गर्ने।	जलवायुजन्य हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी प्रमाणमा अधारित स्पष्ट सूचना सामग्री मुख्यतया अन्तर्राष्ट्रिय रिपोर्टिङ्गमा समावेश भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा	२०२६-२०३५	०.१०
हानी र नोक्सानीलाई सम्बोधन गर्ने कोषले प्रदान गरेको प्रत्यक्ष, छिटो र सरलीकृत	जलवायुजन्य हानी र नोक्सानीसम्बन्धी कोषबाट पूर्ण लाभ लिन राष्ट्रिय मापदण्ड तर्जुमा	कोषको मापदण्डसँग तालमेल मिलाई राष्ट्रिय मापदण्ड सुदृढ बनाई	अर्थ मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, तथा	२०२६-२०३५	०.३०

पहूँचबाट पूर्ण लाभ लिन विश्वस्त (फिडुसियरी) मापदण्ड सुदृढ बनाउने उपायहरु अवलम्बन गर्ने, तथा सिधा पहूँचको लागि तोकिएका र कार्यान्वयन गर्ने निकायहरुको वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षात्मक उपायहरु सुदृढ बनाउने।	गरी अनुकूलन कोषका अनुकूल उपायहरु अवलम्वन गर्ने।	उपयुक्त उपायहरुको पहिचान, छनौट तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने ।	नेपालको लागि कोषको कार्य गर्न तेकिएको संस्था		
	जलवायुजन्य हानी र नोक्सानीसम्बन्धी कोषको सहयोगमा कार्यान्वयन हुने आयोजनाका लागि वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षाका उपयुक्त एवम् प्रभावकारी उपायहरु अवलम्बन गर्ने।	कोषको लगानीमा कार्यान्वयन हुने वा भएका जलवायु कार्यहरु कार्यान्वयन गर्दा वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षाका उपायहरुको पालना भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, कोषको सहयोगमा कार्यान्वित आयोजना, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(एक मुष्ठ माथि)
जम्मा ९	२०	२०			२४.५८

....

तालिका २.५ लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता एवम् सामाजिक समावेशीतासम्बन्धी नीति तथा उपायहरुको कार्यान्वयन योजना

लक्ष्य निर्धारित वर्ष	तेस्रो एनडिसीमा रहेका जेड्सीसम्बन्धी नीति तथा उपायहरु	क्रियाकलाप	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचक	कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु	कार्यान्वयनका लागि समयरेखा (इस्वि सन्)	अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)
२०३०	बजेट विनियोजन, अनुगमन संयन्त्र तथा संस्थागत संयन्त्रलाई सुधार गरी लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीता (जेसी) तथा जलवायु परिवर्तन रणनीति तथा कार्ययोजना प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने। तालिम प्राप्त जनशक्ति र यथेष्ठ स्रोतको व्यवस्था सहित लैङ्गिक समानता, अपाङ्ग एवम् सामाजिक समावेशीता (जेड्सी) इकाइ तथा केन्द्र विन्दुलाई संस्थागत गर्ने। एनडिसी कार्यान्वयन गर्दा जेड्सी प्राथमिकताको लागि	जेसी तथा जलवायु परिवर्तन रणनीति र कार्ययोजना प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने।	जेसी तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी रणनीति र कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि विनियोजित बजेटको उपलब्धता, अनुगमन एवम् संस्थागत संयन्त्रको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, अन्य सम्बन्धित मन्त्रालय लगायत प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	५.४०
		आवश्यक जनशक्ति लाई तालिम दिने, जेड्सी इकाइ तथा केन्द्रविन्दुको स्थापना गरी संस्थागत रुपमा जेड्सीसम्बन्धी कार्यहरु सुदृढ बनाउने।	सम्बन्धित मन्त्रालय र सरकारी निकायमा जेड्सी इकाइ तथा केन्द्रविन्दुको स्थापना भएको हुने, र तिनमा तालिम प्राप्त जनशक्ति रहेको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय, स्थानीय तह लगायत तालिम (प्रशिक्षणा) संस्थाहरु	२०२६-२०३५	

DRAFT

	प्रमुख ऐन लागू गरी संस्थागत क्षमता सुदृढ गर्ने। जेड्सी विश्लेषण र एकीकरण गर्दा यूवा तथा कम प्रतिनिधित्व हुने समूह समेटी जेसी र जलवायु केन्द्र विन्दुको क्षमता विकास गर्ने।	एनडिसी कार्यान्वयन गर्दा जेड्सीको सहभागिताको लागि विद्यमान ऐन तथा नियमावलीका प्रावधानको लागू गर्दै सम्बन्धित संस्थाको सक्रिय सहभागिता बढाउने।	विद्यमान ऐन तथा नियमावलीका प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा जेड्सीको सहभागिता बढेको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
		जेसी र जलवायु केन्द्र विन्दुको क्षमता विकास गर्दा जेड्सी, यूवा र कम प्रतिनिधित्व हुने वर्गको समेत विश्लेषण गरी एकीकृत गर्ने।	जलवायु केन्द्र विन्दुमा जेड्सी सहभागिता भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, संघ र प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	जलवायु पहलकदमीमा यूवा, महिला, बालबालिका, अपाङ्ग, आदिवासी, दलित, विविध लिङ्ग तथा अन्य अल्पसंख्यक समूह लगायत सीमान्तकृत र सङ्कटासन्न जनता संलग्न हुने। सन् २०३० सम्म स्थानीय निकायले जलवायु-	बहुसरोकारवालाहरु सहित जलवायु पहलकदमीमा लैङ्गिक, सीमान्तकृत तथा सबै अल्पसंख्यक समूहको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	जलवायु पहलकदमीका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्दा बहु-सरोकारवालाहरु, सीमान्तकृत र अल्पसंख्यक समूहको सहभागिता भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालयहरु, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	१४.२८

	उत्थानशील, र जेड्सी उत्तरदायी अनुकूलन योजना कार्यान्वयन गर्ने । सन् २०३५ सम्म जेड्सीको परिणामहरू, बजेटयुक्त जेड्सी कार्ययोजना तथा वार्षिक जेड्सी परिक्षण मापन गर्ने। सन् २०३० सम्म जलवायुका क्रियाकलापमा अपाङ्गहरुको संलग्नता सुदृढ गर्ने।	हरेक स्थानीय तहले जलवायु-उत्थानशील र जेड्सी उत्तरदायी अनुकूलन योजना (लापा) को तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहले जलवायु अनुकूलन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन प्रारम्भ गरेको हुने ।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, स्थानीय तह तथा जलवायु अनुकूलन आयोजनाहरु ।	२०२६-२०३०	(१२.९८) (अनुकूलन प्राथमिकतामा पनि परेको)
		बजेट सहितको जेड्सी समावेशी जलवायु कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पश्चातः जेड्सीको प्रभावकारी सहभागितासम्बन्धी वार्षिक परिक्षण गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहले अनुकूलन कार्ययोजनामा जेड्सीको सहभागिता सम्बन्धमा वार्षिक परिक्षण गर्ने कार्य प्रारम्भ गरेको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, स्थानीय तह एवम् जलवायु अनुकूलन आयोजनाहरु।	२०२६-२०३५	
		जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्दा अपाङ्ग व्यक्तिको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	कार्यान्वयन भएका जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरुबाट अपाङ्ग व्यक्तिले लाभ प्राप्त गरेको हुने ।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, स्थानीय तह तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आयोजनाहरु।	२०२६-२०३०	
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गरी जलवायु पहलकदमी को व्यापक	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	जलवायु कार्यहरुको कार्यान्वयनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सहितको	विषयगत मन्त्रालयका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन महाशाखा, स्थानीय तह तथा जलवायु	२०२६-२०३०	१.२०

DRAFT

	ट्र्याकिङ्ग र मूल्याङ्कन सुनिश्चित गर्ने ।	सहितको ट्र्याकिङ्ग प्रणाली एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	ट्र्याकिङ्गको व्यवस्था संलग्न गरिएको हुने।	परिवर्तनसम्बन्धी आयोजनाहरु।		
	सन् २०३० भित्र जेड्सीका बर्गीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन तथा व्यवस्थापन गर्ने, तथा लैङ्गिक, उमेर, अपाङ्ग तथा सामाजिक बहिष्कारसम्बन्धी मूल्याङ्कनलाई अनुगमन प्रणालीमा एकीकृत गर्ने ।	जेड्सीका तथ्याङ्क वर्गीकृत गरी सङ्कलन तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई अनुगमन प्रणालीमा आवद्ध गरी जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यहरु कार्यान्वयन गर्ने	कार्यान्वयन भएका जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यहरुको अनुगमनबाट जेड्सी सम्बन्धी प्राप्त वर्गीकृत तथ्याङ्कको नतिजाको आधारमा जेड्सी सहभागिताको प्रभावकारिता अध्यावधिक भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, स्थानीय तह, तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आयोजनाहरु ।	२०२६-२०३५	
२०३०, २०३५	सन् २०३० सम्म सबै तहका सरकारमा जलवायु प्लेटफर्म तथा प्रदेश र स्थानीय तहमा जलवायु च्याम्पियन्स् परिचालन गरी जलवायुसम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा बालबालिका, यूवा तथा अन्य सीमान्तकृत समूहहरुको	जलवायु च्याम्पियन्स्को परिचालन गरी सरकारका तीनै तहमा सञ्चालन हुने जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा बालबालिका, यूवा तथा सीमान्तकृत समूहहरुको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्ने ।	बालबालिका, यूवा तथा अन्य सीमान्तकृत समूहहरुको सक्रिय सहभागितामा सञ्चालित जलवायु कार्यक्रमबाट जलवायु सङ्कटासन्न जनता वा समुदायमा परेको	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेशका मन्त्रालय, स्थानीय तह तथा जलवायु च्याम्पियनस् ।	२०२६-२०३५	१३.३३

	सक्रिय संलग्नता प्रवर्द्धन गर्ने।		प्रभावको लेखा-जोखा भएको हुने।			
	सन् २०३० सम्म जलवायुसम्बन्धी दस्तावेज र सूचना सामग्रीमा अपाङ्ग र बालबालिकाको पहूँच सुनिश्चित गरी जलवायु नीतिमा जेड्सी विश्लेषण र चासोलाई एकीकृत गर्ने।	जलवायुसम्बन्धी कार्यहरुमा अपाङ्ग, बाल-बालिका तथा जेड्सीको सहभागिता एकीकृत गर्दै कार्यान्वयन गर्ने।	अपाङ्ग, बाल-बालिका तथा जेड्सीको सहभागितामा कार्यान्वयन भएका जलवायु कार्यक्रमको नतिजामा जेड्सीको सहभागिता स्पष्ट उल्लेख भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय लगायत विषयगत सङ्घीय तथा प्रदेशका मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह।	२०२६-२०३५	
		यूवा जलवायु च्याम्पियन्स्को नेतृत्वमा छनौट भएका स्थानीय सरकारका कार्यालयमा नीति र आयोजनाको डिजाइनमा राय सुझाव दिन चौमासिक जलवायु मञ्च सञ्चालन गर्ने।	स्थानीय तहमा यूवा जलवायु च्याम्पियन्स्को सहभागितामा वर्षभर कम्तिमा ४ वटा जलवायु मञ्चको सञ्चालन भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, तथा प्रदेशका शिक्षा तथा जलवायु हेर्ने निकायहरु, स्थानीत तह, बालबालिका र यूवाको लागि बनेका संस्थागत प्ल्याटफर्म	२०२६-२०३०	(०.८३) (नेरु १२ करोड)
		सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिकबीच परम्परागत र आधुनिक जलवायु-उत्थानशीलताका रणनीति सम्बन्धी	सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिकको सहभागिता मा वर्षमा २ वटा कार्यशाला सम्पन्न भएको हुने।	स्थानीय सरकार	२०२६-२०३०	

DRAFT

		जानकारी आदान-प्रदान गर्न द्विवार्षिक कार्यशालाको आयोजना गर्ने।				
		लघु अनुदान कोष स्थापना गरी बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहको नेतृत्वमा आ-आफ्ना समुदायमा जलवायु अनुकूलन वा न्यूनीकरणका आयोजना कार्यान्वयन गर्न प्रतिस्पर्धाको आधारमा कोषबाट सहयोग गर्ने।	सन् २०३० भित्र बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहले साना अनुदानमा सुरु गरेका जलवायु अनुकूलन वा न्यूनीकरणका कार्यहरु प्रभावकारी भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, स्थानीत तह, लघु अनुदान कोष।	२०२६-२०३०	(१०.००) (को कोष स्थापना गर्ने)
		प्रदेश र स्थानीय तहका रुची भएमा विशेष गरी यूवा सरकारी कर्मचारी तथा अपाङ्ग र सीमान्तकृत समूदायका कर्मचारीलाई परिचयात्मक, सीप र नेतृत्व विकाससम्बन्धी तालिम दिने।	सन् २०३० भित्र ७ वटै प्रदेश र ४०० वटा स्थानीय तहका यूवा, अपाङ्ग र सीमान्तकृत समूहका कर्मचारी (प्रति पालिका ३० जनका दरले) लाई परिचयात्मक, सीप र नेतृत्व विकास	सिटिइभिटी, स्थानीय विकास तालिम प्रतिष्ठान, प्रदेशको मन्त्रालयहरु, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	

			सम्बन्धी तालिम दिई क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने।			
		जलवायुसम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्न प्रत्येक तहका सरकारमा बालबालिका तथा यूवा केन्द्र विन्दु (फोकल प्वाइन्ट) वा डेस्क वा दुबै तोक्ने।	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सम्बन्धित निकायले बालबालिका तथा यूवा केन्द्र विन्दु वा डेस्क तोकेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय लगायत अन्य सन्बन्धित मन्त्रालयहर, प्रदेशको शिक्षा र जलवायु हेर्ने मन्त्रालय, तथा स्थानीय तह।	२०२६-२०३५	
		जलवायुसम्बन्धी क्रियाकलाप र न्यायमा संलग्न बालबालिका, यूवाको नेतृत्वमा सञ्जाल, संगठन, सीमान्तकृत समूह वा व्यक्तिलाई जलवायु च्याम्पियन्स् पुरस्कार प्रदान गर्ने।	वार्षिक रुपमा जलवायु च्याम्पियन्स् पुरस्कार प्रदान गर्ने संस्थागत व्यवस्था भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०२८	
२०३०	जलवायु सशक्तिकरणसँग सम्बद्ध क्रियाकलापसम्बन्धी	जलवायु सशक्तिकरण समेतका लागि जलवायु	लिमा लैङ्गिक कार्यक्रम एकीकृत	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक	२०२६-२०३०	२६.१९

DRAFT

	प्रावधानहरु, तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गतको लैङ्गिकसम्बन्धी लिमा[५] कार्यक्रमलाई नीतिमा एकीकृत गर्ने।	परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गतको लिमा लैङ्गिक कार्यक्रमलाई विषयगत नीति, रणनीति तथा योजनामा एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	भएका विषयगत नीति, रणनीति तथा योजनाहरुको सूची एवम् तिनको कार्यान्वयन भएको हुने।	मन्त्रालय लगायत विषयगत सङ्घीय तथा प्रदेशका मन्त्रालय, एवम् स्थानीय तह।		(१०.००)
		जलवायु सशक्तिकरणका कार्य (एसिइ) सम्बन्धी अग्रिम क्रियाकलापका लागि नीतिको पुनरावलोकन र स्टकटेक गर्ने।	नीतिको पुनरावलोकन तथा स्टकटेक सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, तथा प्रदेशका शिक्षा, जलवायु र महिला हेर्ने मन्त्रालयहरु	२०२६-२०३०	(४.१४) (नेरु ६० करोड)
		जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धिको निर्देशिकासँग मिलान गरी जलवायु सशक्तिकरणका कार्य सम्बन्धी रणनीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने।	सन् २०२८ भित्र जलवायु सशक्तिकरण का कार्यसम्बन्धी रणनीति स्वीकृत तथा कार्यन्वयन भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेशको शिक्षा र जलवायु हेर्ने मन्त्रालय, र स्थानीय तह	२०२६-२०३५	(५.००)

५ सन् २०१४ मा पेरूको राजधानी लिमामा स्वीकृत लैङ्गिक कार्यक्रम ।

		एसिइको लागि राष्ट्रिय प्लेटफर्म तयार गर्ने वा एसिइको महत्वलाई यूवा प्लेटफर्ममा एकीकृत गर्ने।	एसिइसम्बन्धी क्रियाकलापहरु स्थापित राष्ट्रिय प्लेटफर्मबाट सम्पादन भएको हुने।	राष्ट्रिय प्लेटफर्म वा यूवा प्लेटफर्महरु	२०२६-२०३५	
		पूर्व सेवा र सेवाकालिन शिक्षक तालिममा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तालिम मोडयूल समावेश गर्ने।	जलवायु परिवर्तन र विद्यालय सुरक्षा सम्बन्धमा तालिमप्राप्त शिक्षक र स्रोत व्यक्ति वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिटिइभिटी, प्रदेशको शिक्षा र जलवायु हेर्ने मन्त्रालय, स्थानीय तह, र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		स्थानीय सरकारको आवधिक शिक्षा योजनालाई जेसी-उत्तरदायी र विपद् तथा जलवायु-उत्थानशील बनाउन सहयोग गर्ने।	७५३ स्थानीय तहका ७५ प्रतिशत (अर्थात ५६५ स्थानीय तह) जेसी-उत्तरदायी र विपद् तथा जलवायु-उत्थानशील स्थानीय शिक्षा योजनाको स्वीकृत गरी वेवसाइटमा राखिएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेशको शिक्षा, जेसी, विपद् र जलवायु हेर्ने मन्त्रालयहरु, स्थानीय तह, र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	(५.८५)
		विद्यालय र समुदायमा जलवायु र वातावरण क्लव प्रवर्द्धन गर्ने।	नयाँ र विद्यमान क्रियाशिल जलवायु र वातावरण क्लवको	प्रदेशको शिक्षा, तथा वातावरण र जलवायु हेर्ने मन्त्रालयहरु,	२०२६-२०३५	

DRAFT

			सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	स्थानीय तह, र विद्यालयहरु।		
		विद्यालय र समुदायमा आधारित जलवायु परिवर्तन कार्यक्रम तथा आयोजनाको डिजाइन, कार्यान्वयन र अनुगमनसम्बन्धी कार्यमा बालबालिका लाई संलग्न गराई काममा आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।	विद्यालय-आधारित तथा समुदायको नेतृत्वका जलवायु परिवर्तन कार्यक्रम तथा आयोजनामा बालबालिका र यूवाको संलग्नता बढेको हुने।	स्थानीय तह, र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
		माध्यमिक तहको पाठ्यक्रमको परिमार्जन गर्दा एसिइ एकीकृत गर्ने।	माध्यमिक तहका विषगत पाठ्क्रममा एसिइ एकीकृत भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, स्थानीय तह, र विद्यालयहरु।	२०२६-२०३५	
	दिगो तथा जलवायु-उत्थानशील विकासको लागि यूवा तथा अन्य सीमान्तकृत समूहले नेतृत्व गरेको नवीन क्रियाकलापहरु, अनुसन्धान तथा मध्यम र साना उद्यमहरुलाई सहयोग गर्ने।	यूवा र सीमान्तकृत समूहको नेतृत्वमा कार्यान्वयन हुने दिगो र जलवायु-उत्थानशील साना तथा मध्यम उद्यम एवम् अनुसन्धान लाई सहयोग गर्ने।	साना तथा मध्यम उद्यम तथा अनुसन्धान गर्न यूवा र सीमान्तकृत समूहले सहयोग प्राप्त गरेको एवम् नेतृत्व गरेको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, र महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	२०२६-२०३०	७.१६

		युवा तथा सीमान्तकृत समूहलाई जलवायु-उत्थानशील उपाय वा हरित लघु, साना र मध्यम उद्यम सञ्चालन गर्न साना नवीनतम अनुदान तथा विउको रुपमा रकम प्रदान गर्न अनुदान कार्यक्रमको स्थापना गर्ने।	सन् २०३० भित्र जलवायु-उत्थानशील आयोजना वा हरित लघु, साना र मध्यम उद्यमको लागि अनुदान प्राप्त गर्ने युवा तथा सीमान्तकृत समूहको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि-प्रज्ञा प्रतिष्ठान, सिटिभिटी, टिभिइटी, अन्य प्राज्ञिक र अनुसन्धान संस्था, सम्बन्धित प्रादेशिक सरकारहरु तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(२.४२) (नेरु ३५ करोड (प्रति प्रदेश ५ करोड)
		युवा र सीमान्तकृत समूहको क्षमता बढाउन जलवायु स्मार्ट प्रविधि, व्यवसाय विकास सीप र दिगो अभ्यास सम्बन्धी तालिम र कार्यशाला आयोजना गर्ने।	सन् २०३० भित्र जलवायु स्मार्ट प्रविधि, व्यवशाय विकास सीप र दिगो अभ्यास सम्बन्धी तालिम पुरा गर्ने युवा र सीमान्तकृत समूहका (२ हजार) सहभागीको सङ्ख्या वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि-प्रज्ञा प्रतिष्ठान, सिटिभिटी, अन्य प्राज्ञिक र अनुसन्धान संस्था, सम्बन्धित प्रादेशिक सरकारहरु तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		दिगोपना, जलवायु विज्ञान र व्यवशायमा सहयोग गर्न युवा र सीमान्तकृत उद्यमी तथा विज्ञहरुबीच	सन् २०३० भित्र कम्तिमा छ महिनासम्म युवा र सीमान्तकृत उद्यमी तथा विज्ञहरु बीचको	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि—प्रज्ञा प्रतिष्ठान, अन्य प्राज्ञिक र अनुसन्धान संस्था,	२०२६-२०३०	

DRAFT

		सम्पर्क स्थापना गरी मेन्टरसीपको अवसर सृजना गर्ने।	स्थापित मेन्टरशीपमा भाग लिनेको सङ्ख्या वार्षिक रुपमा वृद्धि भएको हुने।	सम्बन्धित प्रादेशिक सरकारहरु तथा स्थानीय तह		
		जलवायुका स्थानीय चुनौती सम्बोधन गर्न यी समूहको नेतृत्वमा साना अनुसन्धान पहलकदमीलाई सहयोग गर्ने र सफल कार्यलाई विस्तार गर्ने।	सन् २०३० भित्र जलवायुका स्थानीय चुनौती सम्बोधन गर्न साना अनुसन्धान पहलकदमीको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि-प्रज्ञा प्रतिष्ठान, अन्य प्राज्ञिक र अनुसन्धान संस्था, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		यूवा र सीमान्तकृत समूहको नेतृत्वमा सञ्चालित लघु, साना र मध्यम उद्यमलाई अनुदान दिने।	यूवा र सीमान्तकृत समूहको नेतृत्वमा सञ्चालित वार्षिक रुपमा अनुदान पाउने उद्यमीको संख्या वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, अनुदान कोषहरु तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(३.००)
२०३०	बालबालिका, यूवा तथा अन्य सीमान्तकृत समूहको विशेष आवश्यकता र दृष्टिकोणलाई ध्यान दिदै जलवायु परिदृश्य (ल्याण्डस्केप) विश्लेषण एवम् अनुसन्धान गरी स्थानीय	बालबालिका, यूवा तथा सीमान्तकृत समुदायको आवश्यकता केन्द्रित जलवायु परिदृश्यको विश्लेषण तथा अनुसन्धान गर्ने।	अध्ययन अनुसन्धानको नतिजाका आधारमा जलवायु सङ्कटासन्न बालबालिका, यूवा तथा सीमान्तकृत समुदायको वसोवास	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	२०२६-२०३०	३७.००

DRAFT

	योजना प्रक्रियामा एकीकृत गर्ने।		क्षेत्र निर्धारण भएको हुने।			
	नीति तथा रणनीति तर्जुमा गर्दा सीमान्तकृत समूहमा जलवायु परिवर्तनको प्रभावसम्बन्धी अध्ययनको नतिजालाई ध्यान दिने ।	अनुसन्धान नतिजाको आधारमा स्थानीय योजना तर्जुमा गरी बालबालिका, यूवा तथा सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गरी कार्यान्वयन गर्ने।	सबै ७५३ वटै स्थानीय तहमा बालबालिका, यूवा तथा सीमान्तकृत समूदायको आवश्यकतालाई स्थानीय योजनामा एकीकृत गरी कार्यान्वयन भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(५.१९)
		जलवायु सङ्कटासन्न तथा सीमान्तकृत समुदायमा परेको जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई ध्यान दिई गरिएको अध्ययनको निचोडलाई विषयगत नीति तथा रणनीति तर्जुमा गर्दा एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु सङ्कटासन्न तथा सीमान्तकृत समुदायमा परेको जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने विषयगत नीति तथा रणनीतिको कार्यान्वयन भएको हुने।	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, अन्य सङ्घीय तथा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, एवम् स्थानीय तह	२०२६-२०३०	(४.००)
		बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहको अद्वितीय सङ्कटासन्नता र	प्राथमिकता नक्साङ्कन का लागि क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण	२०२६-२०३०	(९.६६) (नेरु १४० करोड)

DRAFT

		तिनको चासो र क्षमतालाई ध्यान दिई विस्तृत अनुसन्धान र जलवायु भू-परिधि विश्लेषणका लागि प्राथमिकता नक्साङ्कन गर्न क्षेत्र निर्धारण गर्ने।	सहभागितामूलक प्रतिवेदन तयार भएको हुने।	मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह		
		जलवायु परिवर्तन र आवश्यकता वारेमा अनुभवको आदान-प्रदान तथा अन्तरदृष्टि थाहा पाउन बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहको संलग्नतामा सामुदायिक कार्यशाला आयोजना गर्ने।	सन् २०३० भित्र समुदाय जलवायु कार्यशालामा भाग लिने बालबालिका, यूवा र सीमान्तकृत समूहका सहभागीको बढेको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	
		जलवायु सङ्कटासन्नता, जोखिम तथा अनुकूलन क्षमतावारेमा परिमाणात्मक र गुणात्मक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न सीमान्तकृत जनसङ्ख्यालाई ध्यान	सन् २०३० भित्र सीमान्तकृत व्यक्तिको सर्भेक्षणको अनुपात वा जलवायुको प्रमाव, सङ्कटासन्नता र अनुकूलन क्षमतावारेमा कम्तिमा ८० प्रतिशतको	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह	२०२६-२०३०	

		दिई सर्भेक्षण र फोकस ग्रुप छलफल गर्ने ।	प्रतिनिधित्व बढ्ने गरी फोकस् ग्रुपको आयोजना भएको हुने।			
		अनुसन्धानको नतिजा तथा भू-परिधि विश्लेषणबाट प्राप्त सुझावहरु स्थानीय तहको नीति, योजना, बजेट तथा कार्यान्वयन गर्दा एकीकृत गर्न स्थानीय सरकारको लागि संक्षिप्त नीतिगत जानकारी तयार गर्ने।	सुझावहरु सहितको संक्षिप्त नीतिगत जानकारीको आधारमा नीति, योजना, बजेट तथा कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय तहको संख्यामा क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, प्रदेशमा सम्बन्धित मन्त्रालयहरु तथा स्थानीय तह।	२०२६-२०३०	(५.१९)
		प्रमाणमा आधारित निर्णय प्रक्रियालाई सहयोग गर्न्न अनुसन्धानको नतिजा तथा भू-परिधि विश्लेषणबाट प्राप्त सुझावहरु स्थानीय सरकारलाई प्रदान गर्ने।	प्राप्त सुझावहरुको आधारमा निर्णय लिने स्थानीय तहको संख्यामा क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, र स्थानीय तह।	२०२६-२०३०	
		राष्ट्रिय क्रायोस्फेयर र जलवायु परिवर्तन	सन् २०२७ भित्र राष्ट्रिय क्रायोस्फेयर र	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन	२०२६-२०२७	(१.००)

DRAFT

DRAFT

		प्रयोगशालाको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने।	जलवायु परिवर्तन प्रयोगशाला सञ्चालन भएको हुने।	तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, र स्थानीय तह (इसिमोड समेत)		
		जलवायु कार्यक्रम सम्बन्धमा बालबालिका र यूवा संलग्नता योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।	बालबालिका र यूवा संलग्न योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय तहको संख्यामा क्रमशः वृद्धि भएको हुने।	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह ।	२०२६-२०३०	(१०.३९)
२०३०, २०३५	सन् २०३० भित्र जलवायु आयोजनाहरुमा आदिवासी जनता र अन्य सीमान्तकृत समूहको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्दै स्वतन्त्र, पूर्व, र सूचित सहमति (जानकारी सहितको मञ्जुरी) कार्यान्वयन निर्देशिकालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने। सन् २०३५ भित्र आदिवासी जनता र अन्य सीमान्तकृत समूहको परम्परागत संस्था तथा अभ्यासलाई पहिचान गर्दै	जलवायु सङ्कटासन्न, आदिवासी जनता र सीमान्तकृत समूहको सहभागिता सुनिश्चित गरी जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आयोजनाहरु कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु सङ्कटासन्न, आदिवासी जनता र सीमान्तकृत समूहको सहभागितामा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आयोजनाहरु कार्यान्वयन भएका हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सङ्घीय तथा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ, र स्थानीय तह	२०२६-२०३०	११.३० (१०.००)
		जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी क्रियाकलाप हरु कार्यान्वयन गर्दा स्वतन्त्र, पूर्व, र सूचित सहमति सम्बन्धी	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी आयोजना तथा क्रियाकलापहरु मा स्वतन्त्र, पूर्व, र सूचित सहमतिसम्बन्धी	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सङ्घीय तथा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल	२०२६-२०३०	(१.००)

	नीति, योजना र कार्यक्रममा सम्बोधन गर्ने।	निर्देशिकाको कार्यान्वयन गर्ने।	निर्देशिकाको उपयुक्त प्रयोग भएको हुने।	आदिवासी जनजाति महासंघ, र स्थानीय तह		
		नीति, योजना र कार्यक्रममार्फत आदिवासी जनता र सीमान्तकृत समूहको जलवायुमैत्री परम्परा र अभ्यासलाई कार्यान्वयन गर्ने।	आदिवासी जनता र सीमान्तकृत समूहको जलवायुमैत्री परम्परा र अभ्यासलाई विषयगत नीति, योजना र कार्यक्रममा सम्बोधन भएको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, एवम् अन्य विषयगत मन्त्रालयहरु तथा नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ	२०३०-२०३५	(०.३०)
२०३०	जेड्सी नीति वा रणनीतिको प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन तथा सुधारका क्षेत्रको पहिचानका लागि प्रगति समीक्षा तथा तत्कालिन अवस्थासम्बन्धी अध्ययन गर्ने।	जेड्सी नीति वा रणनीति कार्यान्वयन हुनु पूर्व र हाल जेड्सीको अवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरी प्राप्त नतिजाको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जेड्सी केन्द्रित नीति वा रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट जेड्सीमा सकारात्मक प्रभाव परेको हुने।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय महिला आयोग र जेड्सी प्रवर्द्धनमा कार्यरत संस्थाहरु	२०२६-२०३०	१४.३९ (५.००)
	जलवायु क्रियाकलापहरुमा सीमान्तकृत समूहसमेत सबै समुदायहरुको समावेशीता र सहभागितालाई जोड दिन जलवायु सशक्तिकरण (एसिई) रणनीति र कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु सङ्कटासन्न तथा सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता हुने गरी जलवायु सशक्तिकरणसम्बन्धी रणनीति र कार्ययोजना	बहुसरोकारवालाहरुको सहभागितामा तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा रहेको जलवायु सशक्तिकरण रणनीति र कार्ययोजनाको	संघ र प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरु तथा स्थानीय तह र जलवायु सङ्कटासन्न जनता।	२०२६-२०३०	(९.३९)

DRAFT

		तर्जुमा, र स्वीकृति गरी कार्यान्वयन गर्ने।	कार्यान्वयनबाट जलवायु सङ्कटासन्नतामा कमी आएको हुने।			
जम्मा	९	**५८**	**५८**			**१३५.४४**

तालिका २.६ न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी लक्ष्य क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन योजना

तेस्रो एनडिसीमा रहेका न्यायिक सङ्क्रमणसम्बन्धी लक्ष्य	**क्रियाकलाप**	**मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणका सूचक**	**कार्यान्वयनका लागि प्रमुख सरकारी निकाय तथा अन्य निकायहरु**	**कार्यान्वयनका लागि समयरेखा** (इस्वी सन्मा)	**अनुमानित लागत (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)**
क्षेत्रगत न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने तथ्यांक भणडारको स्थापना गर्ने ।	न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि ऊर्जा, यातायात, उद्योग, कृषि तथा वनजस्ता क्षेत्रगत विशिष्ट खालको टेम्प्लेट र विधि तयार गर्ने।	न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कन गर्दा प्राथमिकतामा परेका क्षेत्रहरुको सहभागिता भएको हुने।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालयहरु तथा निजी क्षेत्र	२०२६-२०२८	१.१०
	प्रत्येक क्षेत्रगत मूल्याङ्कनको लागि सरकार, ट्रेड युनियन, उद्योग, स्थानीय तह, प्राज्ञिक नागरिक समाजको प्रतिनिधित्व भएको	प्राविधिक टोलीमा प्रतिनिधित्व भएका संस्थाहरुसँग परामर्श गरी निष्कर्ष कार्यान्वयन भएको हुने ।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय,	२०२६-२०२८	

	प्राविधिक टोली स्थापना गरी निश्चित अन्तरालमा परामर्श गर्ने।		स्थानीय तह, एवम् निजी क्षेत्र		
	प्रत्येक क्षेत्रको सामाजिक-आर्थिक र रोजगारी सम्वन्धी लैङ्गिक, भूगोल र पेशा स्पष्ट हुने आधारभूत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने । साथै कामदार, तिनको सीप, अनौपचारिक श्रम र सङ्कटासन्न समुदायको नक्साङ्कन गर्ने।	क्षेत्रगत विकासका आयाम र प्रदेशमा सरोकारवाला हरुको सहभागितामा परामर्श कार्यक्रम गरी जलवायु सङ्कटासन्न समुदायको नक्साङ्कन भएको हुने।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय लगायत सम्बन्धित प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरू, र स्थानीय तह	२०२६-२०२८	
	क्षेत्रगत सङ्क्रमण जोखिम र अवसर पहिचान, प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, सरोकारवालाहरुको सहभागितामा प्रमाणीकरण कार्यक्रम एवम् अन्तिम प्रतिवेदन तयार तथा कार्यान्वयन गर्ने ।	प्रमाणीकरण भएका र सार्वजनिक रुपमा उपलब्ध न्यायिक सङ्क्रमण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको हुने ।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रादेशिक मन्त्रालयहरु, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३५	
न्यायिक सङ्क्रमण कार्यान्वयन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	कामदारको न्यायिक सङ्क्रमण सुनिश्चत गर्न कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।	जलवायु परीवतर्नबाट कामदारमा परेको र पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न बहुसराकारवालाहरूको सहभागितामा कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन सुरू भएको हुने ।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रादेशिक मन्त्रालयहरु, स्थानीय तह, र निजी क्षेत्र	२०२६-२०३०	२.००

DRAFT

न्यायिक सङ्क्रमण सम्बन्धी नीति तथा नियमन खाका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।	ऊर्जा, यातायात, उद्योग, कृषि तथा वनजस्ता क्षेत्रका नीति तथा नियमनका दस्तावेजमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभावलाई समेटी सम्बोधन गर्न न्यायिक सङ्क्रमणका पक्षहरू एकीकृत गर्ने।	जलवायु परीवतर्नबाट विषयगत क्षेत्रहरूमा परेको र पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न मूलतः ऊर्जा, यातायात, उद्योग, कृषि तथा वनजस्ता क्षेत्रका नीति तथा नियमनका दस्तावेजहरूमा न्यायिक सङ्क्रमणका पक्षहरू एकीकृत भई कार्यान्वयन शुभारम्भ भएको हुने ।	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, संघ र प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरु, र नीजि क्षेत्र	२०३१-२०३५	०.१०
जम्मा ३	**६**	**६**			२.२०
तालिका २.१ देखि २.६ सम्म कूल १५३ लक्ष्य	**५९५**	**६४६**		४१,०१३.४२ (४१ विलियन)	

DRAFT

....

कार्यान्वयन व्यवस्था

३.१ सुशासनको ढाँचा

तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदानमा उल्लेख भएका हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणसम्बन्धी लक्ष्यहरु, उत्सर्जन न्यूनीकरणका लागि नीति र उपायहरु एवम् अनुकूलनका प्राथमिकताहरुको लागि व्यावहारिक क्रियाकलापहरु छनौट भएका छन्। तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट जलवायु परिवर्तनजन्य प्रतिकूल प्रभावको न्यूनीकरण, अनुकूल प्रभावको बढोत्तरी, मानव समुदाय, जीविकोपार्जन तथा प्राकृतिक स्रोतको जलवायु सङ्कटासन्नतामा कमी ल्याउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ। यसैगरी यो योजनाको कार्यान्वयनबाट जलवायु अनुकूलन क्षमतामा वृद्धि हुने तथा जलवायु-उत्थानशील पूर्वाधार एवम् आर्थिक-सामाजिक क्षेत्रको दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा यथेष्ठ सहयोग पुग्ने समेत अपेक्षा गरिएको छ। यो योजनालाई बहुसरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागितामा सबैलाई समेटेर प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न विभिन्न निकायहरुको भूमिका निरन्तर आवश्यक हुन्छ। राष्ट्रिय सुशासनको विद्यमान अवस्था बमोजिम यो योजनालाई कार्यान्वयन गर्दा सुशासनका लागि नेपाल सरकारलाई उल्लेखनीय थप आर्थिक दायित्व नपर्ने तर्फ ध्यान पनि दिइएको छ।

गत ५ वर्षको अवधिमा जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित प्रतिकूल प्रभावहरुलाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारले तीन दशकको लागि राष्ट्रिय अनुकूलन योजना (आ.व. २०७८/७९-२१०८/०९ अर्थात सन् २०२१-२०५०) लगायत आ.व. २१०३/०४ (सन् २०४५) सम्म नेपाललाई शून्य हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन मुलुक बनाउने राष्ट्रिय आवश्यकता र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धतासमेत सार्वजनिक भइसकेको छ। यहाँ तेस्रो एनडिसीको सफल कार्यान्वयनबाट अर्थपूर्ण लाभ लिनका लागि सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र लगायत गैर सरकारी संघ-संस्था र विकासका साझेदारहरुको निरन्तर सहयोग आवश्यक हुन्छ। साझा जिम्मेवारीको बोध गरी साझा प्रयासबाट यो योजनाको सफल कार्यान्वयनबाट विशेषगरी जलवायु सङ्कटासन्न जनतालाई लाभ प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ। यसलाई कार्यान्वयन गर्दा सुशासन प्रभावकारी बनाउँदै लगन समेत सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व रहेको विद्यमान संस्थागत समन्वयको व्यवस्थाबाटै कार्य सम्पादन गर्न सकिने दिखिन्छ (चित्र ३.१ र ३.२)।

यो योजनाको कार्यान्वयनमा तिनै तहका सरकारको पहिलो जिम्मेवारी हुन्छ। सङ्घीय सरकारले नीतिगत एवम् कानूनी संयन्त्रको व्यवस्था लगायत आवश्यक स्रोत (बजेट, जनशक्ति एवम् प्रविधि) को व्यवस्था गरी योजना कार्यान्वयनका लागि समन्वय, सहजीकरण तथा सहकार्यमा ध्यान केन्द्रित गर्नेछ भने प्रादेशिक सरकारले २ वा २ भन्दा बढी स्थानीय तहको संलग्नता हुने जलवायु कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन गर्दा समन्वय तथा सहजीकरणमा जोड दिनेछ। यो योजनामा रहेका वातावरण र जलवायुमैत्री एवम् दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्त गर्न सहयोगी हुने विभिन्न क्रियाकलापहरु स्थलगत

रुपमा कार्यान्वयनका लागि प्रमूख जिम्मेवारी स्थानीय तहको हुनेछ। स्थलगत तथा स्थानगत जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्याको समाधान गर्ने क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन स्थानीय तहबाट हुनेछ।

जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि समन्वयात्मक व्यवस्थाको लागि राजनैतिक र प्रशासकीय नेतृत्वमा विभिन्न तहमा परिषद् तथा समितिहरु गठन भएका छन्। यो योजनाको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक सहजीकरण, समन्वय, निर्देशन तथा मार्ग-दर्शनका लागि विद्यमान संयन्त्रको जिम्मेवारीको सदुपयोग गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ। यी समन्वय संयन्त्रका सदस्य-सचिवको प्रशासकीय भूमिकाबाट सरकार र समन्वय निकायहरुबीच स्थापित सम्बन्धमा निरन्तरता दिइने छ।

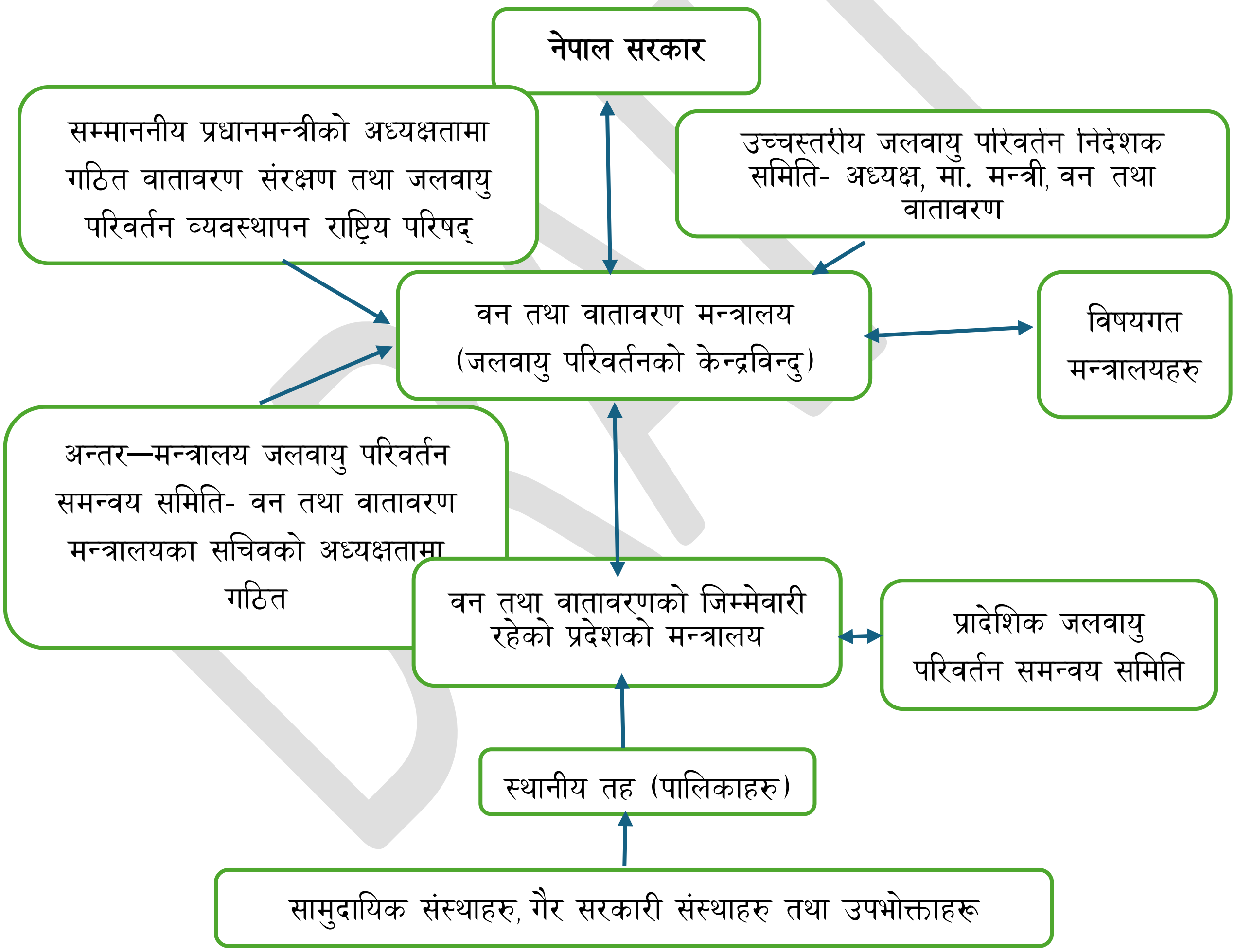

चित्र ३.१ः समन्वयको लागि संस्थागत संरचना

(स्रोतः नेपालको लागि राष्ट्रिय अनुगमन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरण खाका, २०८२)

DRAFT

३.१.१ सरकारको भूमिका

नेपालको संविधान (२०७२) बमोजिम नेपाली जनतालाई सेवा, सुविधा र विकासका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न र तिनको अनुगमनका लागि तीन तहका सरकारको भूमिका रहेको छ। संविधानमा वातावरणका विविध पक्षमा मौलिक हक रहेको छ। यसको धारा ३० मा रहेको स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक लगायत वातावरणीय प्रदूषण वा ह्रासबाट हुने क्षतिबापत पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक रहेको छ। जलवायु परिवर्तनको सवाल वातावरणीय प्रदूषणसँग स्पष्ट जोडिएकोले यो संवैधानिक व्यवस्थाको उपयुक्त प्रयोगबाट जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न सकिने आधार देखिन्छ। यसैगरी संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था भएकोले समन्वय र सहकार्यमार्फत समस्यालाई समाधान गर्दै लग्न मार्ग प्रशस्त भएको छ। यद्यपी यी प्रावधानहरुको कार्यान्वयन गर्दा यथेष्ठ बुझाई, सहकार्य र कार्यगत समन्वय आवश्यक रहन्छ। यो एनडिसी योजनामा उल्लेख भएका विषयगत र अन्तर-विषयगत लक्ष्य प्राप्तिका लागि कार्यान्वयन हुने क्रियाकलापहरुवारेमा आवश्यक पर्न सक्ने निर्देशन, समन्वय र सहजिकरणको लागि विद्यमान संरचनाबाट कार्य सम्पादन हुनेछ (चित्र नं. ३.२)।

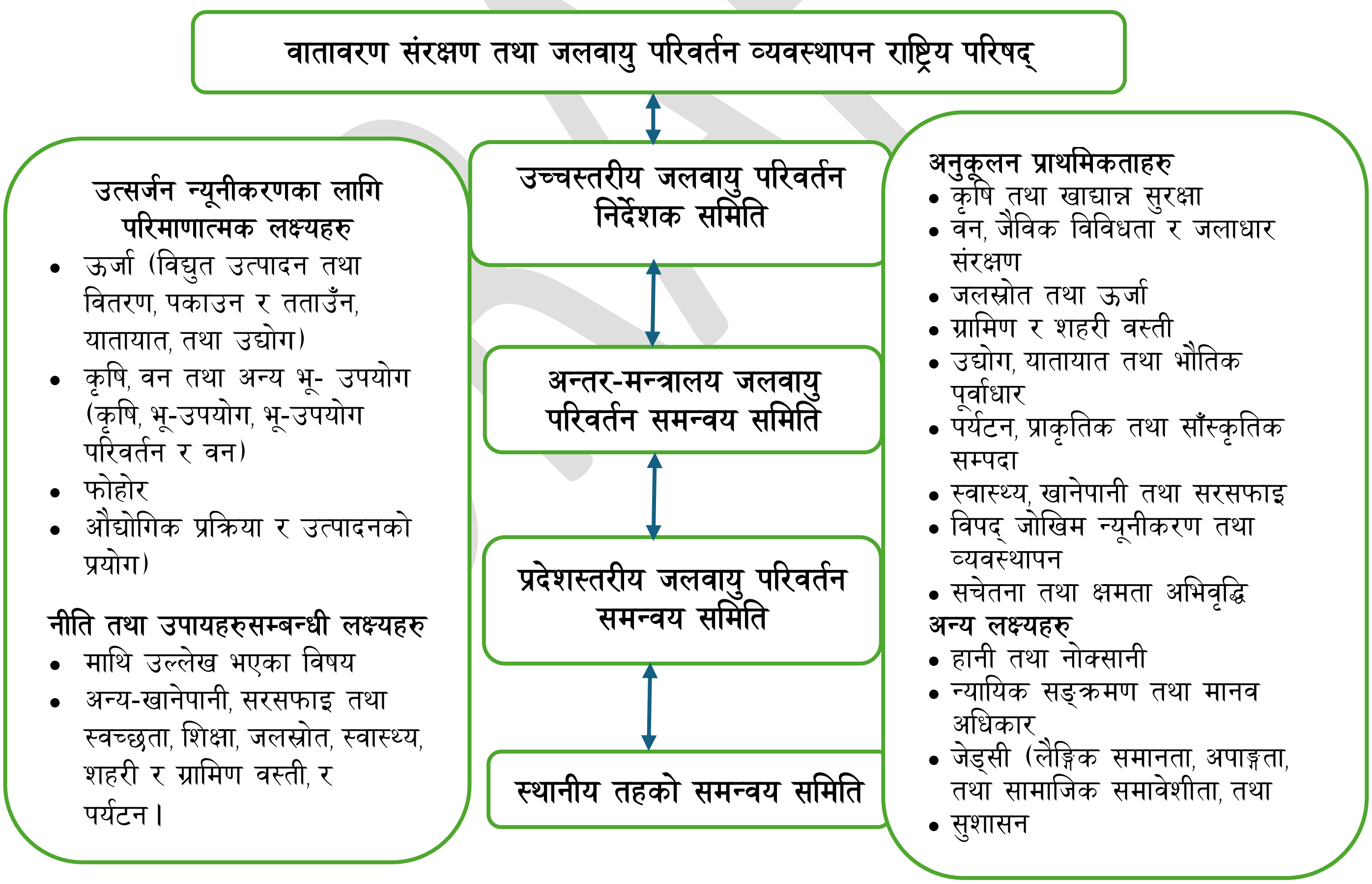

चित्र ३.२: **जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व रहेको समन्वय संरचना**

(स्रोत: जलवायु परिवर्तन न्यूतीकरण तथा अनुकूलन राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना, २०८०)

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन नियमावली, २०७४) अनुसार नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायहरूको भूमिका र जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा तोकिएको छ। नेपालमा जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू अप्रत्याशित रूपमा तीव्र हुँदै गएकाले तिनलाई बहुपक्षीय दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गरी उपयुक्त नीति, रणनीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएको छ। यसका साथै प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्नु अपरिहार्य छ। यसका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यमान संस्थाहरूको सुदृढीकरण, विद्यमान समस्याहरूको समाधान, आवश्यक ज्ञान र सीपयुक्त जनशक्तिको विकास, तथा वातावरण र जलवायुमैत्री प्रविधिको विकास र प्रयोग अनिवार्य हुन आएको छ। यस सन्दर्भमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने ज्ञान र सीपको प्रकृति पनि फरक-फरक हुन सक्छ। यो कार्ययोजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरूको जिम्मेवारी वहन गर्ने विषयगत सङ्घीय तथा प्रादेशिक मन्त्रालयहरू, साथै स्थानीय तहहरूले आफ्ना वार्षिक बजेट तथा विकास योजनामा एनडिसीका क्रियाकलापहरू एकीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नेछन्।

यो योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तह (महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका, नगरपालिका तथा गाउँपालिका) को संस्थागत संरचनाभित्र वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्ने स्पष्ट व्यवस्था गर्न आवश्यक छ। यसका लागि स्थानीय तहहरूलाई संस्थागत संरचना, दक्ष जनशक्ति तथा पर्याप्त वित्तीय स्रोतसहित सुदृढ बनाइनु पर्नेछ। यसैगरी योजना कार्यान्वयनका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट आवश्यक बजेट, जनशक्ति तथा प्रविधि नियमित रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ। साथै स्थानीय तहमा संस्थागत क्षमता र कर्मचारीको सीप अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूलाई विशेष प्राथमिकता दिइनेछ। यस योजनामा समावेश भएका विभिन्न क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनमा स्थानीय तहहरू स्वयं संलग्न हुनेछन् र अन्य निकाय तथा निजी क्षेत्रद्वारा कार्यान्वयन गरिएका क्रियाकलापहरूको अनुगमन तथा प्रतिवेदन (रिपोर्टिङ) गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका पनि स्थानीय तहकै हुनेछ। अर्थात पालिकाहरुमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन शाखाको व्यवस्था गरी यो योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्नु उपयुक्त हुनेछ।

यो योजना तर्जुमा गर्दा तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख गरिएका लक्ष्यहरू हासिल गर्न व्यापक प्रकृतिका क्रियाकलापहरूको छनोट गरिएको छ। ती क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनका क्रममा सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरूले आवश्यकताअनुसार प्रक्रियागत उप-क्रियाकलापहरू पनि छनोट तथा कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन्। अर्थात्, यस योजनामा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गर्दा लागू हुने विधि, नीति, कानून, निर्देशिका तथा कार्यविधिको पालना, सरोकारवालाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता, पारदर्शिता र जिम्मेवारी सुनिश्चित गर्नुका साथै सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच आवश्यक सहकार्य, सहजीकरण तथा समन्वयको कार्य जिम्मेवार विषयगत मन्त्रालय वा निकायमार्फत गरिनेछ। यस प्रक्रियाबाट वातावरणीय सुशासनलाई क्रमशः सुदृढ बनाउँदै लगिनेछ। वातावरणीय सुशासनलाई

DRAFT

प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले यस योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने समन्वयकारी समितिहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ।

३.१.२ समन्वय संयन्त्र

वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनका सवाललाई सम्बोधन गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने समन्वय तथा मार्गदर्शनका लागि विभिन्न तहमा समितिहरु गठन भएका छन्। तिनको संरचना एवम् काम, कर्तब्यलाई छोटकरीमा तल दिइएको छः

(क) संसदीय समितिः नेपाल सरकारबाट भए गरेका कामकारबाहीको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी आवश्यक निर्देशन वा राय सुझाव दिनका लागि संविधानको धारा ९७ मा समितिहरु गठन गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ। प्रतिनिधि सभा नियमावली (२०७९) को नियम १७३ मा विषयगत समितिहरु गठन हुने व्यवस्था रहेको छ। कूल १० समितिहरुमध्ये जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी केन्द्र विन्दुको रुपमा कार्य गरिरहेको वन तथा वातावरण मन्त्रालयसम्बन्धी क्रियाकलापहरु कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समितिको कार्यक्षेत्र भित्र पर्छ। हाल जलवायु परिवर्तनको विषय संसदको अर्थ समिति, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र पर्यटन समिति, पूर्वाधार विकास समिति लगायत अन्य समितिहरुमा पनि छलफल हुन्छन्।

साधारणतया, यी समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारमा अन्यकुराको अतिरिक्त सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा अन्तर्गतका निकायका (क) विधेयक उपर दफावार छलफल गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने, (ख) नीति तथा कार्यक्रम, स्रोत परिचालन, व्यवस्थापन र अन्य क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गरी निर्देशन दिने र टिप्पणी, सिफारिस र निर्देशनसहितको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने, (ग) मन्त्रीले दिएका आश्वासनलाई पुरा गर्न सरकारले लिएका कदमको अध्ययन गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने, तथा (घ) समितिले समय-समयमा दिएका निर्देशनको कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सहितको प्रतिवेदन तयार गरी प्रतिनिधि सभामा पेश गर्ने रहेको छ। जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने राष्ट्रिय आवश्यकता र अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व अनुरुप तर्जुमा भएको तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयनमा कानून बनाएर गर्नु पर्ने क्रियाकलापहरुमा संसदीय समितिहरुको विशेष भूमिका हुनेछ।

(ख) वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद्ः वातावरण संरक्षण ऐन (२०७६) को दफा ३२ अनुसार वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्न सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद् गठन भएको छ। नेपाल सरकारका विषयगत मन्त्रीहरु, सबै प्रदेशका मुख्यमन्त्रीहरु, वन, वातावरण र जलवायुको क्षेत्रका प्राध्यापक र विज्ञ समेत सदस्य रहेको यो परिषद्ले यो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि विषयगत मन्त्रालय तथा अन्य

निकायलाई एकीकृत रुपमा कार्य गर्न आवश्यक निर्देशन, प्रदेश र स्थानीय तहलाई नीतिगत मार्गदर्शन, समन्वय तथा सहजीकरण, आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन, तथा मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछ। अर्थात, यो परिषद्ले नीतिगत निर्देशनात्मक मार्गदर्शन लगायत समन्वय र सहजीकरण गर्न सक्नेछ। यो योजनाको कार्यान्वयनबाट हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न तथा जलवायु अनुकूलित एवम् उत्थानशील पूर्वाधार विकासका लक्ष्य प्राप्तिमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने विश्वास गरिएको छ।

(ग) उच्चस्तरीय जलवायु परिवर्तन निर्देशक समितिः नेपाल सरकारको मिति २०८०।०४।१६ को निर्णयानुसार स्वीकृत जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलन राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना (अर्थात दोस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजना) मा उल्लिखित यो समितिमा माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री अध्यक्ष रहने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय योजना आयोगका सदस्य लगायत विभिन्न मन्त्रालयका सचिव, सातै प्रदेशका प्रमुख सचिव, स्थानीय निकाय (नेपाल नगरपालिका संघ र नेपाल गाउँपालिका राष्ट्रिय संघ) एवम् निजी क्षेत्र र बहुसरोकारवालाहरुको छाता संगठन (महासंघ, परिसंघ, संघ आदि) को प्रतिनिधित्व रहेको यो समितिले यो योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा सरकारको जलवायु वित्त शासन संरचनाहरुलाई नजिकबाट समन्वय गर्नेछ। यो समितिको सचिवालयको कार्य वन तथा वातावरण मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले गर्नेछ। तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा आउन सक्ने कार्यगत समस्या र सवालहरुलाई सम्बोधन गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक समन्वय तथा सहजीकरण समेत यो निर्देशक समितिबाट हुनेछ।

(घ) अन्तर-मन्त्रालय जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिः राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) मा व्यवस्था भए अनुसार जलवायु परिवर्तनको विषयमा समन्वय गर्न वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा अन्तर-मन्त्रालय समन्वय समिति गठन भएको छ। यो समितिले यो योजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनका लागि नियमित समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने तथा सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरुलाई योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुलाई वार्षिक र आवधिक कार्यक्रममा समावेश र बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयन गर्न सघाउने छ। यसैगरी यो समितिले योजनाको कार्यान्वयन अवस्थाको प्रगति समीक्षा, नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार तथा रिपोर्टिङ्गको लागि समन्वय र मार्गदर्शन प्रदान गर्नेछ। यो समितिको सचिवालयको कार्यसमेत यस मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले गर्नेछ।

जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले यो तेस्रो एनडिसी योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था, उपलब्धिका तथ्याङ्क सङ्कलन, तथ्याङ्कलाई एकीकरण, विश्लेषण तथा भण्डारण गर्ने कार्य गर्नेछ। यो महाशाखाले प्रतिवेदन तयारी एवम् राष्ट्रिय निकाय र जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धिको सचिवालयमा रिपोर्टिङ्ग गर्नेछ। यो योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक सहयोग, बजेट एवम् प्रविधिमा पहुँच लगायत जनशक्ति विकास र परिचालनमा समेत सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गर्नेछ। महाशाखाले

माथि उल्लखित समितिहरुको सचिवालयको समेत कार्यहरु सम्पादन गर्नका लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था आफ्नो वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा व्यवस्था मिलाउने छ।

जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले एनडिसी योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा सबै समितिहरुको बैठकको लागि कार्यान्वयन अवस्था, अग्रिम कार्यहरु सम्पादन गर्ने प्रक्रियासम्बन्धी अवधारणा पत्र, तथ्याङ्कगत विश्लेषणात्मक प्रतिवेदन लगायतका अन्य आवश्यक सामग्रीहरु तयार गरी समितिमा पेश गर्नेछ। परिषद् र समितिहरुबाट भएका निर्णयको कार्यान्वयन अवस्थासमेत अध्यावधिक गरी समितिमा पेश गर्नेछ।

(ङ) प्रदेशको वातावरण र जलवायुसम्बन्धी परिषद्ः प्रदेशको वातावरण संरक्षण ऐनमा वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरु सम्पादन गर्न आवश्यक समन्वय, निर्देशन, मार्गदर्शन तथा सहजीकरणको लागि मूख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रदेश परिषद् गठन गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। आवश्यकतानुसार प्रदेशहरुले यो परिषद् गठन गरी तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको सञ्चालनमा उल्लेखनीय समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन्।

(च) प्रादेशिक जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिः राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) मा नै व्यवस्था भए अनुसार प्रदेशस्तरमा जलवायु परिवर्तन हेर्ने विषयगत मन्त्रालयले प्रदेशको जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यहरुको संयोजन र सञ्चालीकरण गर्न वन, वातावरण र जलवायु परिवर्तनको जिम्मेवारी भएको प्रदेशको मन्त्रालयका सचिवको संयोजकत्वमा प्रदेशस्तरीय जलवायु परिवर्तन समन्वय समिति गठन भएका छन्। सेवा प्रदायक, नीति सहयोग, लाभग्राही र पैरवीकर्ता संस्थाहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी गठन भएका यी समितिलाई अझै क्रियाशिल बनाई यिनले एनडिसी कार्यान्वयनमा समन्वय, सञ्चार, सहजीकरण, सहकार्य, अनुगमन तथा वस्तुस्थितिको अभिलेख राख्ने कार्यहरु गर्नेछन्। यसैगरी यो योजना कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष रुपले संलग्न प्रदेश र स्थानीय तहका कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिमा पनि यो समिति क्रियाशिल हुनेछ। जलवायु अनुकूलन र न्यूनीकरणका क्रियाकलापको कार्यान्वयन स्थितिको वारेमा यो समितिले माथि उल्लेखित अन्तर-मन्त्रालय जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिलाई रिपोर्टिङ्ग गर्नेछ।

३.१.३ <u>संस्था तथा व्यक्तिको सहभागिता</u>

यो योजना कार्यान्वयनको क्रममा नागरिक समाज, गैर सरकारी संघ, संस्था तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरुको सहयोग र सहभागितालाई सुनिश्चित गरिने छ। यो योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुको प्रकृति र कार्यान्वयन हुने स्थानलाई समेत ध्यान दिई यो योजनाको कार्यान्वयन गर्दा सामजिक तथा आर्थिक दृष्टिले सीमान्तकृत र पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाती, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक,

लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक आदि व्यक्ति र समुदायको प्रत्यक्ष र क्रियाशिल सहभागिता हुनेछ। आवश्यकतानुसार यी व्यक्ति र समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरी योजना कार्यान्वयनमा संलग्न गराइने छ।

३.१.४ निजी क्षेत्र

हालका वर्षहरुमा जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट विशेष गरी जलविद्युत उत्पादनमा संलग्न निजी क्षेत्र जलजन्य विपद्का कारण ज्यादै प्रभावित भएको छ। वातावरण तथा जलवायुमैत्री जल पूर्वाधारको निर्माण गर्न नसकिएको अवस्थामा जलविद्युत क्षेत्रमा जलवायुजन्य हानी-नोक्सानीमा कमी आउने देखिदैन। यसैगरी औद्योगिक क्षेत्रमा जीवाष्म इन्धनको प्रयोगबाट सिर्जित वायु प्रदूषणको कारण जनस्वास्थ्यमा व्यापक असर परेको र हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा समेत वृद्धि भएको छ। यसलाई न्यूनीकरण गर्न जीवाष्म इन्धनलाई स्वच्छ ऊर्जामा रुपान्तरण गर्ने प्रविधिको प्रयोगमा यो योजनाले विभिन्न क्रियाकलापहरु समावेश गरेको छ।

स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग गरी आफ्नो व्यवसाय बढाउन र जलविद्युत उत्पादनलाई वातावरण तथा जलवायुमैत्री बनाई सञ्चालन गर्ने कार्यमा यो योजनाले सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र र उद्यमीहरुको सक्रिय सहभागिताको अपेक्षा गरेको छ। यसको लागि नेपाल सरकारले समन्वय, सहयोग र सहजीकरणमा विशेष ध्यान दिनेछ।

राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) मा सङ्घ र प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरुमा र स्थानीय तहमा जलवायु परिवर्तन शाखा, एकाइ वा सम्पर्क विन्दु तोकी कार्यसम्पादन गर्ने व्यवस्था रहेकोले समेत यो योजना कार्यान्वयनको क्रममा आवश्यकतानुसार शाखा वा एकाइ वा सम्पर्क विन्दु तोकी कार्य सम्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ। यो योजनाको कार्यान्वयन अवस्था, प्रामाणिक उपलब्धिका तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी आवधिक प्रगति प्रतिवेदन तयारी तथा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ। योजना कार्यान्वयनको क्रमका सिकेका उपलब्धि वा सिकाई र मुख्य सन्देशहरु समेत क्रियाकलाप कार्यान्वयनको नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरेको मन्त्रालयले प्रगति प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।

यो योजना कार्यान्वयनको लागि स्थानीय तहका अध्यक्षको नेतृत्वमा बहुसरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी एक कार्यक्रम कार्यान्वयन समन्वय समितिको गठन गर्न सकिनेछ। यी समूहमा भौगोलिक विशिष्ठता, जलवायु परिवर्तनको स्थानगत समस्या र सवालहरु तथा जनसहभागिताको प्रकृति अनुसार वन, खानेपानी, सिंचाइ, स्वास्थ्य सरसफाइ जस्ता क्षेत्रका समुदायमा आधारित संस्थाहरु, आमा समूहहरु, युवा क्लब, सहकारी तथा शैक्षिक संस्थाहरुको संलग्नता रहनेछ। यसको लागि बहुसरोकारवालाहरुको सहभागिता हुने गरी विषयगत तथा क्षेत्रगत समितिहरु पनि गठन गर्न सकिने छ।

३.२ क्षमता विकास तथा अभिवृद्धि

हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्ने, जलवायु अनुकूलन र उत्थानशीलता सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनजन्य हानी-नोक्सानी, लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीता, न्यायिक सङ्क्रमण र मानव अधिकारका पक्षहरु समेटेको यो तेस्रो एनडिसी योजना कार्यान्वयनका लागि क्षमता बढाउनु पर्ने नयाँ प्रकृतिका यथेष्ठ क्रियाकलापहरु रहेका छन्।

यो योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रणालीगत, संस्थागत र व्यक्तिगतस्तरमा समेत क्षमता बढाउनु आवश्यक छ। यो योजनाको कार्यान्वयनमा प्रत्यक्षरुपमा संलग्न हुने राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारी कार्यालयका सम्बन्धित कर्मचारीहरुको क्षमता विकास र अभिवृद्धि गर्नु झन बढी आवश्यक छ। यसैगरी परिचयात्मक, कार्यशाला तथा तालिम कार्यक्रममार्फत गैर सरकारी क्षेत्रमा कार्यरत बहुसरोकारवालाहरुको पनि चेतना र क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिएको छ। हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरण, अनुकूलन, जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित हानी तथा नोक्सानी, प्रविधिको विकास र प्रयोग, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण, मापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आदि विषयमा क्षमता विकास तथा अभिवृद्धि लागि आवश्यक रहेको छ। यसैगरी जलवायु वित्तमा पहूँच तथा प्राप्त वित्तीय सहायताको परिचालनमा पनि नेपालले क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक भएको छ।

नेपाल सरकार अन्तर्गतका विभिन्न निकायहरु तालिममार्फत क्षमता विकास गर्न क्रियाशिल छन्। नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानमा रहेको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन केन्द्रले आवश्यक जनशक्ति तयार गर्ने कार्यमा सहयोग गर्न सक्छ। यसैगरी स्थानीय तहका कर्मचारीको क्षमता विकास र अभिवृद्धिको लागि स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ। यसैगरी जलस्रोतका लागि ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय अन्तर्गतको जलस्रोत अनुसन्धान तथा विकास केन्द्रले जलस्रोत, वातावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा अन्य कार्यको अतिरिक्त सरकारी कर्मचारीलाई दीर्घकालीन तालिम दिने, तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ। जलस्रोत तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव, ती प्रभावको न्यूनीकरण गर्न आवश्यक अनुकूलन क्षमता बढाउन तथा उत्थानशीलता सम्बन्धमा ज्ञान, अनुभव तथा सिकाइको सङ्कलन गरी विशेष प्रकृतिका सीपमूलक छुट्टै तालिम आयोजना गरी जनशक्ति विकासमा भूमिका निर्वाह गर्नेछ।

खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गतको राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ प्रशिक्षण केन्द्रले पनि योजना, स्रोत परिचालन, कार्यान्वयन तथा अनुगमनका लागि आफ्ना कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धि गर्दछ। एनडिसीमा रहेका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि यो प्रशिक्षण केन्द्रले आवश्यकतानुसार छुट्टै जानकारी अध्यावधिक गर्ने तथा सीपमूलक तालिम सञ्चालन गर्न सक्छ। जलवायु परिवर्तनबाट जलविद्युत उत्पादनमा परेका प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न नेपाल विद्युत प्राधिकरण र निजी क्षेत्रले

जलवायुको जोखिम घटाई जल क्षेत्रका आयोजनाबाट आम्दानी बढाउँन आ-आफ्नो क्षमता अभिबृद्धि गर्न सक्छन्।

यो एनडिसी योजना कार्यान्वयनका लाथि सरकारी कर्मचारीको लागि एनडिसीको कार्यान्वयन ट्र्याकिङ गर्न क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ। जलवायु बजेटिङ्ग तथा आयोजना कार्यान्वयन सम्बन्धमा स्थानीय तहका कर्मचारीलाई तालिममार्फत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ। यसैगरी केन्द्रमा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा भण्डारण तथा प्रसार गर्न समर्पित व्यक्तिहरुको आवश्यकता पर्छ। परिष्कृत पारदर्शी खाकासम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्न तिनै तहका सरकार र सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास गर्नु आवश्यक हुनेछ।

समष्टिमा, यो कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयन गर्दा तिनै तहका सरकारमा एनडिसीको वारेमा सचेतना भएता पनि ज्ञान र सीप अभिवृद्धि गर्नु पर्नेछ। साझेदारी र सहकार्यमा गर्नु पर्ने विभिन्न क्रियाकलापहरुको लागि विभिन्न निकायहरुबीचको समन्वयलाई विशेष ध्यान दिइनेछ। साथै जलवायुमैत्री प्रविधिको खोजी र प्रयोगमा समेत यथेष्ठ क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्नेछ। जलवायु वित्तमा पहूँच पुऱ्याउनका लागि गुणस्तरीय प्रस्तावहरु तयार गर्ने, सहयोगीहरुसँग वार्ता गर्ने, समयमै वित्तीय स्रोत देशमा भित्र्याउन गर्नु पर्ने कार्यहरु सम्पादन गर्न एवम् प्राप्त स्रोतको परिचालन गर्नका लागि समेत क्षमता अभिबृद्धि गर्नु आवश्यक छ।

३.३. जलवायु वित्त

यो योजनाको कार्यान्वयनको लागि नेरू १६६४ खर्ब (अर्थात अमेरिकी डलर ११५ विलियन) लाग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ। यस्को ठूलो हिस्सा हरितगृह ग्याँसको न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्नेछ (तालिका ३.१)।

तालिका ३.१: तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको लागि विषयगत अनुमानित लागत

क्रसं	विषयगत र अन्तरविषयगत क्षेत्रहरु	अनुमानित लागत		प्रतिशत
		नेपाली रुपिया (दश लाखमा)	अमेरिकी डलर (मिलियनमा)	
१	हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणसम्बन्धी क्रियाकलापहरु (ऊर्जा, कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग, फोहोरमैला, र औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग)	१०,६९२,४२९.०५	७३,७४०.८९	६४.२६
२	नीति तथा उपायसम्बन्धी क्रियाकलापहरु (ऊर्जा, कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग,	५,४६९,४८८.७५	३७,७२०.६१	३२.८७

	फोहोरमैला, औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग, र अन्य)			
३	अनुकूलन प्राथमिकतासम्बन्धी क्रियाकलापहरु (कृषिदेखि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा सचेतना र क्षमता विकाससम्म)	४५३,९३५.५५	३,१३०.५९	२.७३
४	हानी तथा नोक्सानीसम्बन्धी क्रियाकलापहरु	३,५६४.१०	२४.५८	०.०२
५	लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीतासम्बन्धी क्रियाकलापहरु	१९,६३८.८०	१३५.४४	०.१२
६	न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकारसम्बन्धी क्रियाकलापहरु	३१९.००	२.२०	०.००२
	जम्मा	१६,६३९,३७४.९५	११४,७५४.३१	१००.००

नोटः १ अमेरिकी डलर बराबर ने.रु. १४५।

तेस्रो एनडिसीमा उल्लेख भएका हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणको परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको लागि अनुमानित कूल लागत अमेरिकी डलर ७३.७४ विलियन रहेको छ। यसमा नेपाल सरकारले अमेरिकी डलर १०.८२ विलियन ब्यहोर्ने र अमेरिकी डलर ६३ विलियन जति बैदशिक सहयोगको अपेक्षा गरिएको छ (तालिका ३.२)। नीति तथा उपायहरू, अनुकूलनका प्राथमिकता, हानी तथा नोक्सानी, जेड्सी तथा न्यायिक सङ्क्रमण तथा मानव अधिकारसम्बन्धी क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनको लागि केहि रकम राज्यकोषबाट व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ ।

तालिका ३.२ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरणको परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको लागि अनुमानित लागत

क्र.सं.	**क्षेत्र तथा उप-क्षेत्र**	**अनुमानित लागत** (अमेरिकी डलर, मिलियनमा)		
		राष्ट्रिय लागत	बैदेशिक सहयोग	जम्मा
१	**ऊर्जा**			
क	विद्युत उत्पादन तथा वितरण	९,४८०.००	२७,७७०.००	३७,२५०.००
ख	खाना पकाउने तथा तताउने	४६.५५	३२०.००	३६७.२३
ग	यातायात		२७,५००.००	२७,५००.००
घ	उद्योग		३८६.५२	३८६.५२
	उप-जम्मा	***९,५२६.५५***	***५५,९७७.२०***	***६५,५०३.७५***
२	**कृषि, वन तथा अन्य भू-उपयोग**			
क	कृषि		७२०.००	७२०.००
ख	भू-उपयोग, भू-उपयोग परिवर्तन तथा वन	१,१००.००	४,०००.००	५,१००.००
	उप-जम्मा	***१,१००.००***	***४,७२०.००***	***५,८२०.००***
३	फोहोरमैला	१९७.००	१,५३६.३७	१,७३४.१४

४	औद्योगिक प्रक्रिया र उत्पादनको प्रयोग		६८३.००	६८३.००
	कूल जम्मा	**१०,८२४.३२**	**६२,९१६.५७**	**७३,७४०.८९**

स्रोतः नेपाल सरकार (२०८२). *तेस्रो राष्ट्रिय निर्धारित योगदान* (२०२५-२०३५)। नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाण्डौ।

जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्न आवश्यक वित्तीय स्रोतको प्रकारवारेमा राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) मा उल्लेख भएको छ। यो नीतिमा अति कम विकसित देशहरुको लागि मात्र स्थापित कोष, हरित जलवायु कोष, अनुकूलन कोष तथा द्विपक्षीय र बहुपक्षीय स्रोतमा पहूँच पुऱ्याउने प्रावधान रहेको छ। यो नीतिमा हरित सम्झौता (ग्रिन बण्ड), मिश्रित वित्त (व्लेण्डेड फाइनान्स्), नतिजामा आधारित वित्त (रिजल्ट-वेस्ड फाइनान्स), कार्बन अफसेट र संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व (कर्पोरेट सोसियल रेस्पोन्सिविलिटी) को माध्यमबाट निजी क्षेत्रको वित्त परिचालन गर्न सकिने देखिन्छ।

वातावरण संरक्षण ऐन (२०७६) को दफा ३१ मा वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन, तथा राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षणका लागि वातावरण संरक्षण कोषको स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यो कोषमा सरकार, स्वदेशी व्यक्ति वा संघ-संस्था, विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्थाबाट प्राप्त सहयोग रहन्छ। वन क्षेत्रसँग सम्बन्धित एनडिसी कार्यान्वयन योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुलाई सञ्चालन गर्नका लागि वन ऐन (२०७६) को दफा ४५ बमोजिम स्थापना भएको वन विकास कोषको बजेट पनि लगानी गर्न सकिने देखिन्छ। यो कोषमा अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकमको अतिरिक्त वन क्षेत्रको वन पैदावार बिक्री, वातावरणीय सेवा, तथा वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनको लागि दिए बापत प्राप्त हुने रकम रहने व्यवस्था छ।

यो योजनाको कार्यान्वयनको लागि सरकारी बजेट लगायत माथि उल्लेख भएका कोषबाट केही रकम विनियोजन गरी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन शुभारम्भ गर्न सकिन्छ। थप वित्तिय सहयोगको लागि सरकारले निम्न स्रोतका अतिरिक्त अन्य ठाँउका वित्तिय स्रोतमा पहूँच पुऱ्याई वित्त परिचालन पनि गर्न सक्छ।

आन्तरिक स्रोतः सरकारले कर, राजश्व, कार्बन व्यापारबाट प्राप्त लाभ, रोयल्टी तथा दान लगायतबाट वित्तिय स्रोत जुटाई एनडिसीका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्नेछ। सरकारले निर्दिष्ट उद्देश्यका लागि उठाउने करको पनि उपयोग गरिनेछ। उदाहरणको लागि, सरकारले धेरै वर्षदेखि काठमाण्डौमा प्रदूषण नियन्त्रणको लागि यहाँ विक्रि हुने पेट्रोलमा प्रति लिटर पचास पैशा दरले कर लगाएको छ। गत साढे दुई दशकमा सङ्कलन भएको रकम काठमाण्डौ उपत्यकामा प्रदूषण नियन्त्रण तथा वातावरण व्यवस्थापनमा लगानी गर्न सक्छ। यसैगरी पूर्वाधार करबाट सङ्कलित वित्तिय स्रोतलाई जलवायुमैत्री जल तथा अन्य पूर्वाधार निर्माणमा लगानी गर्न सकिनेछ। यसैगरी स्थानीय तहले पनि आन्तरिक स्रोतको परिचालन गरी एनडिसीका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्न प्रयास गर्नेछन्।

जीवाष्म इन्धनको प्रयोग गर्नेलाई उच्च व्याजदरमा ऋण प्रवाह गर्ने र स्वच्छ ऊर्जाको उपयोगकर्ता, जलवायुमैत्री पूर्वाधार निर्माण एवम् जलवायु-उत्थानशील क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्न सहुलियत दरमा ऋण दिने विकल्पहरुको खोजी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

आन्तरिक वित्तीय स्रोतको परिचालन गर्ने क्रममा सार्वजनिक संस्थाहरु जस्तै कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष तथा राष्ट्रिय बीमा संस्थानले जलवायु परिवर्ततबाट जल पूर्वाधारमा परेको प्रतिकूल प्रभावलाई ध्यान दिई विशेष गरेर स्वच्छ ऊर्जा उत्पादन तथा प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्न जलवायु-स्मार्ट जल पूवार्धारको विकास तथा व्यवस्थापनमा आर्थिक सहयोग गर्न सक्नेछन् ।

यसैगरी स्वतन्त्र ऊर्जा उत्पादकहरुले भावी लगानीलाई जलवायु-स्मार्ट जल पूवार्धारको विकासमा जोड दिन आन्तरिक स्रोतको परिचालन गर्न सक्नेछन्।

बैदेशिक लगानीः वातावरण तथा जलवायुमैत्री पूर्वाधारको लागि आवश्यक बैदेशिक लगानी र प्रविधि हस्तान्तरणलाई विदेशी लगानी तथा प्रविधि हन्तान्तरण ऐन (२०७५) ले सहजीकरण गर्छ। यो ऐन बमोजिम विदेशी लगानीलाई प्रवर्द्धन, सहजीकरण तथा नियमन गर्न तथा एक द्वार सेवा प्रदान गरी विदेशी लगानीमा पहूँच पुऱ्याउनु पर्नेछ । यसैगरी सार्वजनिक-निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन (२०७५) बमोजिम स्वच्छ ऊर्जा उत्पादनको लागि जलविद्युत क्षेत्रमा लगानी भित्र्याउन सकिने छ। निजी क्षेत्रको संलग्नतामा यो योजनामा उल्लेख भएका उद्योग र जलस्रोतसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनमा आवश्यक क्षमता अभिबृद्धि समेत गरी जोड दिइनेछ।

द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय वित्तः जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि नेपालले मित्र राष्ट्र तथा बहुपक्षीय निकाय, संयक्त राष्ट्रसंघीय संस्थाहरु एवम् अन्य निकाय जस्ता विकासका साझेदारहरुबाट करिव डेढ दशकदेखि सहयोग प्राप्त गरिरहेको छ। विशेष गरेर जलवायु अनुकूलन तथा वन संरक्षणमार्फत कार्बन भण्डारण गर्ने कार्यमा नेपालले प्राप्त गरिरहेको वित्तीय सहयोगमा निरन्तरता रहने अपेक्षा गरिएको छ।

जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरुको लागि नेपालले चीन, भारत, संयुक्त अधिराज्य, जापान, संयुक्त राज्य अमेरिका तथा युरोपेली संघमा आवद्ध देश लगायतका मित्र राष्ट्रहरुबाट सहयोग प्राप्त गरिरहेको छ। यसैगरी विश्व बैङ्क तथा एशियाली विकास बैङ्कबाट पनि प्राविधिक सहयोग एवम् सहुलियतपूर्ण ऋण प्राप्त भएको छ । साथै अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु वित्तबाट पनि प्राप्त गरिरहेको छ। यो योजनाको कार्यान्वयनको लागि थप लगानी आवश्यक भएकोले अन्तर्राष्ट्रिय विकासका साझेदारहरु तथा बहुपक्षीय विकास बैङ्कहरुको सहयोग प्रमुख वित्तीय स्रोत हुन सक्छन्। यसैगरी परोपकारी संस्थाहरु, अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरु तथा व्यक्तिको नाममा रहेका फाउन्डेसन वा कोष समेतमा पहूँच पुऱ्याउनु सकिने छ।

विद्यमान वित्तीय स्रोतमा पहूँच पुऱ्याउन आवश्यक ज्ञान, सहयोग तथा लगानीको मापदण्ड, प्रस्ताव तयारी, वार्ता तथा स्रोत परिचालन गर्न सीप विकासको लागि समेत क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्न सकिने छ।

महासन्धि अन्तर्गतका कोषः जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धि, क्योटो अभिसन्धि र पेरिस सम्झौता कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थापित जलवायु वित्तबाट समेत तेस्रो एनडिसी योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्नका लागि वित्तीय सहयोग प्राप्त हुन सक्छ। हाल सञ्चालनमा रहेका पाँचवटा कोषको बारेमा संक्षिप्त जानकारी तल दिइएको छ।

(क) एल.डी.सी. कोषः अति कम विकसित देशहरुले मात्रै पहूँच पुऱ्याउन सक्ने गरी महासन्धि अन्तर्गत सन् २००१ मा स्थापना भएको यो कोषबाट एनडिसीमा उल्लेख भएको जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशील कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न आर्थिक सहयोग प्राप्त हुन्छ । नेपालले यो कोषबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त गरिरहेको छ र नेपाल विकासशील देशमा स्तरोन्नती नभएसम्म यो कोषबाट प्राप्त हने वित्तिय स्रोतबाट जलवायु अनुकूलन क्षमता र उत्थानशिलता बढाउँन, अनुकूलनका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्न एवम् जलवायु सङ्कटासन्नता घटाउन सहयोग पुग्नेछ।

(ख) विशेष जलवायु परिवर्तन कोषः यो कोषबाट नेपालले जलवायु अनुकूलन, प्रविधि हस्तान्तरण तथा क्षमता विकास लगायत ऊर्जा, यातायात, उद्योग, कृषि, वन तथा फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी आयोजनाहरु एवम् आर्थिक विविधिकरणलाई प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रमहरुलाई आर्थिक सहयोग लिन सक्दछ। विकासशील देशहरुलाई वित्तीय सहयोग प्रदान गर्न महासन्धि अन्तर्गत सन् २००१ मा स्थापना भएको यो विशेष जलवायु परिवर्तन कोषबाट माथि उल्लेख भएका क्षेत्रसँग सम्बन्धित तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्न सहयोग प्राप्त हुन सक्ने देखिन्छ।

(ग) अनुकूलन कोषः क्योटो अभिसन्धि अन्तर्गत सन् २००१ मा स्थापना भएको अनुकूलन कोषबाट क्योटो अभिसन्धिको पक्ष भएको नेपालले जलवायु अनुकूलन आयोजनाको लागि वित्तीय सहयोग प्राप्त गरेको छ। यसमा कार्बन व्यापारको प्रमाणित उत्सर्जन न्यूनीकरणको बिक्रीबाट प्राप्त आम्दानीको २ प्रतिशत सिधै अनुकूलन कोषमा जम्मा हुने भएकोले कार्बन व्यापार बढेमा यो कोषको स्रोत पनि बढ्छ। यो कोषमा विकसित र विकासशील देशहरुको स्वैच्छिक अनुदानबाट समेत रकम जम्मा हुन्छ। पेरिस सम्झौताको धारा ६ को कार्यान्वयनको लागि भएको निर्णय अनुसार जलवायु सङ्कटासन्न देशहरुलाई वित्तिय सहयोग प्रदान गर्न कार्बन व्यापारको ५ प्रतिशत लेवी यो कोषमा जम्मा हुनेछ। नेपालले यो कोषबाट समेत सहयोग प्राप्त गर्न सक्छ।

(घ) **हरित जलवायु कोषः** सवैभन्दा ठूलो जलवायु कोषको रुपमा रहेको यो कोषबाट जलवायु कार्यक्रमलाई वित्तीय सहयोग प्रदान हुन थालेको छ। नेपालले पनि हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न र जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्नका लागि आर्थिक सहयोग प्राप्त गरिरहेको छ। यो कोषबाट जीवाष्म इन्धनबाट स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोगमा रुपान्तरण गर्न, नविन जलवायु कार्यक्रम, जलवायु जोखिम हटाउने आदि क्रियाकलापहरुलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोग प्राप्त हुन्छ।

यो कोषमा सिधा पहूँच पुऱ्याउन सकिने गरी नेपालमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, र नेपाल इन्भेष्टमेन्ट मेगा बैङ्क लिमिटेड गरी तीन संस्थाहरु हरित जलवायु कोषको लागि मान्यताप्राप्त डेलिभरी निकाय रहेकाछन्। यीमध्ये केन्द्र र संरक्षण कोषले नवीकरणीय ऊर्जा र संरक्षणका क्रियाकलापहरु र मेगा बैङ्कले निजी क्षेत्रको लागि हरित जलवायु कोषबाट आर्थिक सहयोग जुटाउन सक्ने भएकोले नेपालले यी संस्थामार्फत समेत यो कार्यान्वयन योजनाको लागि आर्थिक स्रोत जुटाउने छ। यसैगरी अन्य अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताप्राप्त डेलिभरी निकायहरुमार्फत पनि नेपालले माथि उल्लेख भएका कोषमा पहूँच पुऱ्याउने छ।

(ङ) **हानी तथा नोक्सानीः** जलवायु परिवर्तनजन्य हानी तथा नोक्सानीका समस्या समधान गर्न नयाँ र थप सम्बोधन गर्न वित्तिय स्रोतको परिचालन गरी जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असरबाट प्रभावित जलवायु सङ्कटासन्न विकासशील देशहरुलाई वित्तीय सहयोग गर्न सन् २०२२ मा हानी तथा नोक्सानी कोषको स्थापना भएको छ। हालै पूर्ण रुपमा सञ्चालनमा आएको यो कोषबाट आर्थिक स्रोत जुटाई जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित हानी तथा नोक्सानीको असर न्यून गर्न नेपालले यो कोषमा पहूँच पुऱ्याउँन सक्छ।

माथि उल्लिखित सबै कोष दाता राष्ट्रको प्रतिज्ञा (प्लेज) मा आधारित छन्। यी कोषको पुनर्भरण भइरहेको अवस्था पनि छ। विकशित देशहरुको प्रतिवद्धता अनुसार सन् २०३५ देखि जलवायु परिवर्तनको समस्यालाई सम्बोधन गर्न विद्यमान आर्थिक सहयोग वार्षिक अमेरिकी डलर १ अर्ब ३० करोड पुग्ने अपेक्षा गरिएकोले यी सबै कोषमा पहूँच पुऱ्याई वित्तीय सहयोग जुटाउन नेपालले कोशिष गर्नेछ।

राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति (२०७६) बमोजिम प्राप्त वैदेशिक सहयोगको कम्तिमा ८० प्रतिशत रकम स्थानीय तहको जलवायु कार्यक्रम कार्यान्वयनमा परिचालन गर्नु पर्ने हुन्छ। स्थानीय तहमा विनियोजन हुने बजेटमा प्रशासकीय खर्च घटाउने, तथा जलवायु परिवर्तन बजेट कोडको प्रयोगलाई संस्थागत गर्दै लग्नु पर्छ।

३.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्ष्य प्राप्तिमा पुगेको योगदानको नियमित अनुगमन गर्नु पर्छ। यो योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनको लागि तीनै तहका सरकारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी हुनेछ। क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमनबाट यकिन गरेपछि तिनको कार्यान्वयनबाट हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलन लगायतको लक्ष्य प्राप्तिमा तिनको प्रभावकारिता अध्यावधिक हुनु पर्छ। यसको लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषणका विधि किटान गरी आधारभूत सूचकहरुको विकास गरिनेछ । योजनामा उल्लेख भएका विभिन्न क्रियाकलापहरुको प्रकृति हेर्दा (क) पालना (कार्यान्वयन गर्ने), र (ख) परिणाम तथा प्रभाव अनुगमन गर्नु पर्छ। पालना अनुगमनले क्रियाकलापहरुको आंशिक वा पूर्ण कार्यान्वयनको जानकारी दिन्छ भने प्रभाव अनुगमनले कार्यान्वित क्रियाकलापले एनडिसीको लक्ष्य प्राप्तिमा पुगेको योगदानलाई स्पष्ट पार्नेछ।

यी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन गर्दा क्रियाकलापको प्रकृति अनुसारका सूचकहरु निर्धारण गरी अनुगमन गरिनेछ। सबै प्रकारका क्रियाकलापहरुको लागि साधारण अनुगमन ढाँचाको प्रयोग गरिने छ। यो ढाँचामा मूलतः लक्ष्य, सूचक, प्रमाणित गर्ने उपाय, आवृत्ति (फ्रिक्वेन्सी) तथा अनुमानहरू रहनेछन्। यी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनमा संलग्न जिम्मेवार निकायले अनुगमनको ढाँचालाई क्रियाकलापको प्रकृति बमोजिम मिलाउने छन् र क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन भए नभएको जानकारी लिनका लागि यो ढाँचाको प्रयोग गर्नेछन्। यसलाई पालना अनुगमनको रूपमा लिन सकिन्छ। विषयगत मन्त्रालयहरुले आ-आफ्नो मन्त्रालयसँग सम्बन्धित लक्ष्य प्राप्तिको वारेमा कार्यान्वयन भएका क्रियाकलापहरुको प्रभावकारिताको बुझाईको लागि ३, ३ वर्षमा मूल्याङ्कन गर्नेछन्। क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि जिम्मेवार निकायले आवश्यकता अनुसार स्व-अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नेछन्।

३.५ ज्ञानको उत्पादन

यो योजनामा समाबेश भएका विभिन्न क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने तथ्याङ्क, सूचना, अनुभव, ज्ञान, सीप, सिकाई तथा पाठलाई एकत्रीत एवम् विश्लेषण गरी विशेषगरेर हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न, जलवायु सङ्कटासन्न जनसमुदायको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न, जलवायु उत्थानशील जल तथा अन्य पूर्वाधारलाई जलवायुमैत्री बनाउन तथा समष्टिमा असल अभ्यासलाई आदान-प्रदान गर्नका लागि दस्तावेजहरु तयार तथा प्रकाशन गरिनेछन्। समन्वय, सहजीकरण, सहकार्य एवम् साझेदारीको अवधारणा अवलम्बन गरी यो योजनाका विभिन्न क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन हुने भएकोले प्राप्त तथ्याङ्क, सूचना तथा सिकाईको रेकर्ड राख्ने, अध्यावधिक र आदान-प्रदान गर्ने कार्यमा वन तथा वातावरण मन्त्रालय लगायत विभिन्न मन्त्रालय र निकायहरु संलग्न हुनेछन्।

यी ज्ञानको तथ्याङ्क भण्डारण, व्यवस्थापन, र उत्पादनमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले संयोजनको भूमिका निर्वाह गर्नेछ। यो महाशाखाले ज्ञान र सिकाई सम्बन्धी सूचना सामग्रीलाई प्याकेजिङ्ग र पुनः प्याकेजिङ्ग गर्ने कार्य समेतको समन्वय गर्नेछ। यी सामग्री वेवसाइट तथा अन्य उपयुक्त माध्यमबाट आदान-प्रदान हुनेछ। ती ज्ञानलाई प्राज्ञिक तथा अनुसन्धान संस्थाका पुस्तकालयसँग लिङ्क गरिनेछ।

३.६ मापन, प्रतिवेदन तथा प्रमाणीकरणका लागि संस्थागत प्रबन्ध

पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्रको हैसियतमा नेपालले परिष्कृत पारदर्शिता खाका (Enhanced Transparency Framework) तयार गर्नु पर्ने हुन्छ । वि.सं. २०८२ सालको बैशाख महिनामा नेपालले पहिलो द्वैवार्षिक पारदर्शिता प्रतिवेदन तयार गरी जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धिको सचिवालयमा पेश गरेको छ । यसैगरी वि.सं. २०८२ सालको असोज महिना (सेप्टेम्बर २०२५) मा नेपालले राष्ट्रिय मापन, रिपोर्टिङ तथा प्रमाणीकरण (एमआरभी) ढाँचाः जलवायु कार्यको पारदर्शी ट्र्याकिङ्ग र सञ्चार (National MRV Framework for Nepal: Tracking and Communicating Climate Action Transparently) नामक राष्ट्रिय ढाँचा तयार गरेको छ। यो राष्ट्रिय खाकामा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको एमआरभीको संस्थागत संरचना उल्लेख भएको छ । वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई राष्ट्रिय संस्थाको रुपमा कार्य गर्न तोकिएको छ। यो राष्ट्रिय संस्थाको जिम्मेवारीमा एनडिसीको रिपोर्टिङ्ग समेत रहेको छ।

नीतिगत र संस्थागत समन्वय गर्ने, प्रणाली निरीक्षण र सुशासन, तथ्याङ्क व्यवस्थापन र गुणस्तर कायम गर्ने, रिपोर्टिङ्ग र सञ्चार, क्षमता विकास, जलवायु वित्तको ट्र्याकिङ्ग र सहयोग, प्रत्यायोजित कार्य र समन्वयको भूमिका, उत्तरदायित्व एवम् जवाफदेहितालाई राष्ट्रिय संस्थाको मूख्य कार्यको रुपमा राखिएको छ। यो राष्ट्रिय ढाँचामा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा अन्तर्गत एमआरभी इकाई राख्ने प्रावधान भएकोले विद्यमान व्यवस्थालाई सुदृढ बनाउँदै यो योजनाको एमआरभीको कार्य सम्पादन गरिनेछ। यो इकाईमा अधिकृतलाई विषयगत क्षेत्र केन्द्रविन्दु तोकिने छ, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा रिपोर्टिङ्गको कार्य सम्पादन हुनेछ।

यो योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनमा बहुसरोकारवालाहरुको सहभागिता हुने भएकोले एमआरभी कार्यमा पनि क्रियाकलापहरुको प्रकृति अनुसार सङ्घ र प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरु लगायत स्थानीय तहको नेतृत्वमा प्राज्ञिक तथा अनुसन्धान संस्थाहरु, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संघ-संस्था, सामुदायिक संस्था तथा आदिवासी लगायत अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरुको निरन्तर सहभागिताको अपेक्षा गरिएको छ। यो राष्ट्रिय ढाँचामा सुझाइएको संस्थागत समन्वयको संयन्त्र बमोजिम तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको एमआरभीको समन्वय गरिने छ। दोस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनामा उल्लेख भएको एनडिसीको मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको संस्थागत प्रवन्ध बमोजिम यो

तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको समेत मापन, रिपोर्टिङ तथा प्रमाणीकरण कार्य अघि बढाइने छ (चित्र ३.३)।

दोस्रो एनडिसीको दायराभन्दा तेस्रो एनडिसीले समेटेका विस्तारित विषयवस्तुलाई समेत ध्यानमा राखी, नेपालका लागि तयार गरिएको राष्ट्रिय मापन, प्रतिवेदन तथा प्रमाणीकरण (एमआरभी) ढाँचाअनुसार यो कार्यान्वयन योजनासम्बन्धी एमआरभी कार्यहरू सम्पादन गरिने छ (चित्र ३.४)। यस व्यवस्थाबाट अन्तर्राष्ट्रिय तहमा पेश गरिने प्रतिवेदन तयारीको प्रक्रिया थप सहज र प्रभावकारी हुनेछ।

रिपोर्टिङसम्बन्धी कार्यहरुलाई चुस्त र दुरुस्त राख्नका लागि विषयगत मन्त्रालयहरुले वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयन अवस्थाको तथ्याङ्क, सूचना तथा जानकारी नियमित रुपमा पठाउने छन्। यो कार्यान्वयन योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरुलाई दिगो विकास र पञ्चवर्षिय योजनाका लक्ष्य प्रगतिसँग मिलाउन सकिनेछ।

एमआरभीको कार्य गर्न तोकिएको संस्था, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाले एनडिसी कार्यान्वयनको अवस्था झल्किने गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गर्नेछ। यसैको आधारमा रिपोर्टिङ्ग सम्बन्धमा पेरिस सम्झौतामा उल्लेख भए अनुसार तथा सो सम्झौताको पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको निर्णयहरूमा उल्लेख भएको अवधि भित्र वन तथा वातावरण मन्त्रालयले एनडिसीको कार्यान्वयनको अवस्था वारेमा महासन्धिको सचिवालयमा नियमित रिपोर्टिङ्ग गर्नेछ। यो रिपोर्टिङ्गमा प्राप्त हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा आएको न्यूनीकरण, जलवायु अनुकूलन र उत्थानशीलता, जलवायुजन्य विपद् विशेषगरी जल पूर्वाधारमा पुगेको क्षति, जेड्सी र जलवायु सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता, अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट प्राप्त प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग, आन्तरिक स्रोतको परिचालन, प्रविधिको उपलब्धता र प्रयोग, जनशक्ति विकास आदि वारेमा प्रामाणिक सूचना सामग्री समावेश गरी प्रतिवेदन तयार गरिनेछ। यो वार्षिक प्रतिवेदनलाई माथि उल्लेख भएको समन्वय समितिहरुमा नियमित रुपमा पेश गरि जानकारी अध्यावधिक गरिनेछ। यसैगरी परिष्कृत पारदर्शी खाका अन्तर्गत पारदर्शितासम्बन्धी द्वैवार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा समेत एनडिसी कार्यान्वयनको स्थिति समावेश गरी अन्तर्राष्ट्रिय तहमा जानकारी गराइने छ।

३.६ कार्यान्वयन गर्दा आउन सक्ने जोखिम तथा न्यूनीकरणका उपायहरु

अन्य प्रतिवेदन तथा वार्षिक कार्यक्रमहरु जस्तै तेस्रो एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको तर्जुमा गर्दा तथा क्रियाकलापहरुको छनौट र चयन गर्दा सकेसम्म वास्तविक धरातललाई ध्यान दिइएको छ। यद्यपी राष्ट्रिय प्राथमिकता, विकासका साझेदारहरुको रणनीतिक प्राथमिकता तथा आर्थिक स्रोतको प्रवाह, विकसित राष्ट्रहरुबाट प्राविधिक र आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउनेवारे व्यक्त प्रतिवद्धता लगायत नेपालको राष्ट्रिय पूँजी कम भएको अवस्थामा आशातित् रुपमा कार्यान्वयनमा बाधा-अड्चन आउन सक्ने देखिन्छ।

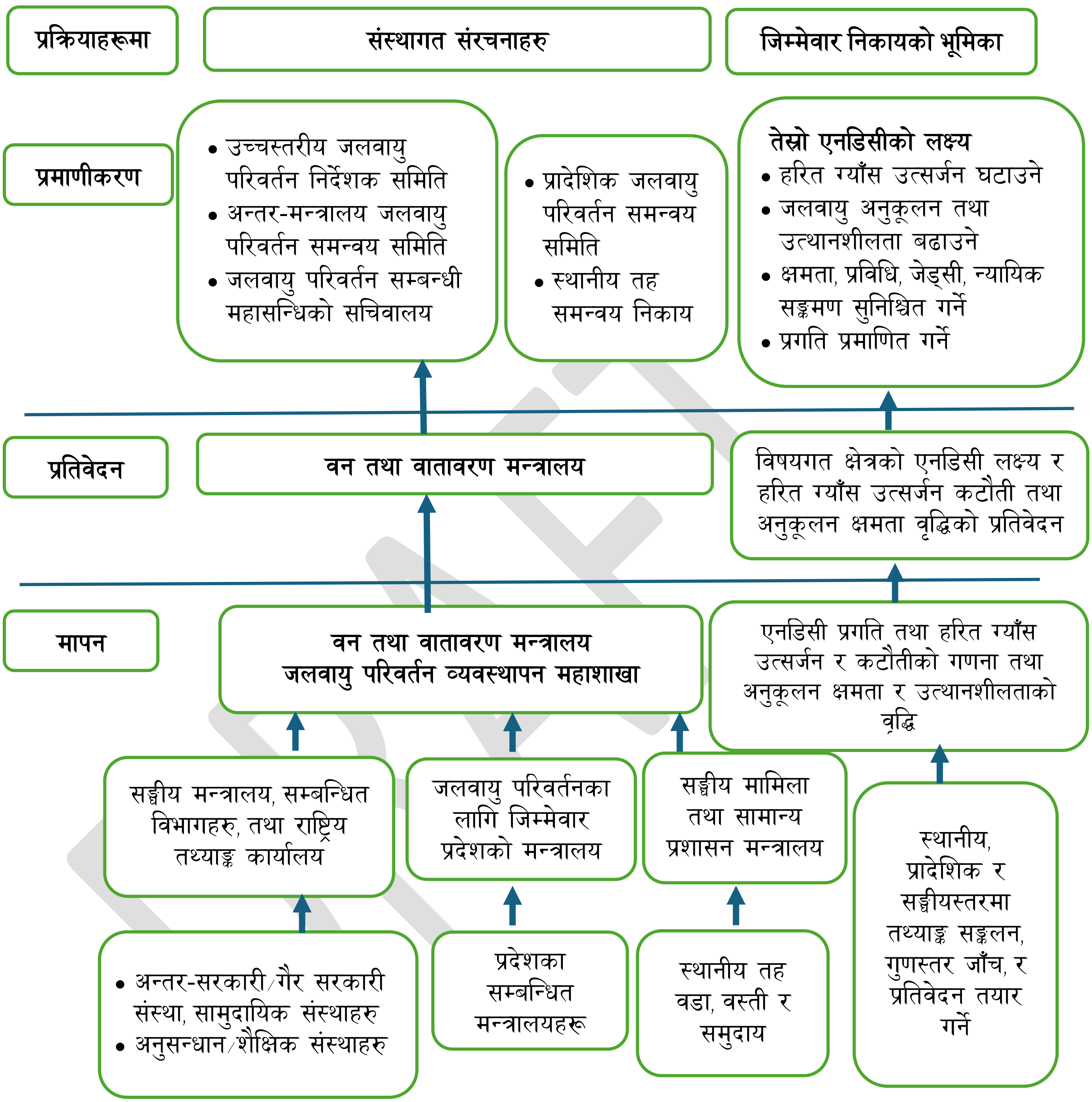

नोटः यहाँ एनडिसीको लक्ष्यमा जलवायु अनुकूलन, हानी-नोक्सानी, जेड्सी र न्यायिक सङ्क्रमण थपिएको छ।

चित्र ३.३: **राष्ट्रिय निर्धारित योगदान कार्यान्वयनका लागि मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको संस्थागत प्रबन्ध**

(**स्रोतः** जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलन राष्ट्रिय कार्यान्वयन योजना, २०८०, पृष्ठ १४५)

चित्र ३.४: **नेपालको लागि राष्ट्रिय मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको खाका**

(स्रोतः नेपालको लागि राष्ट्रिय अनुगमन, रिपोर्टिङ्ग तथा प्रमाणीकरण खाका, २०८२, पृष्ठ ४६)

वित्तीय स्रोतको न्यूनताले समेत यो योजनाको कार्यान्वयनमा शिथिलता आउन सक्नेछ। यसैगरी वित्तीय सहयोग प्राप्त गर्ने रणनीति, मापनको विद्यमान चुनौतीहरु, प्रमाणीकरणका मापदण्डहरु, चेतना एवम् क्षमताको अवस्था, तथा राजनैतिक तह र कर्मचारी वर्गको प्रतिवद्धताको कमीका कारण पनि यो योजनाको कार्यान्वयनमा अवरोध आउन सक्नेछ। यो योजना कार्यान्वयन गर्दा देखिन सक्ने प्रमुख जोखिम र न्यूनीकरणका उयायहरुलाई निम्नानुसार प्रक्षेपण गरिएको छ (तालिका ३.३) ।

तालिका ३.३: **कार्यान्वयनमा आइपर्ने प्रमुख जोखिम र न्यूनीकरणका उपायहरु**

क्रसं	**प्रमुख जोखिमहरु**	**जोखिमका कारण**	**न्यूनीकरणका उपायहरु**
१	वित्तीय स्रोत	यो कार्यान्वयन योजनाका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनको लागि अमेरिकी डलर कूल ...... प्रक्षेपण गरिएको छ र सो लगानी आन्तरिक स्रोतबाट जुट्न नसक्ने भएकोले विकासका साझेदार तथा निजी क्षेत्रको सहयोग नभएमा तेस्रो एनडिसीको कार्यान्वयन जोखिममा पर्नेछ।	कार्यान्वयन योजनाको लागि प्रक्षेपण गरिएको लगानीको कम्तिमा ८५ प्रतिशत द्विपक्षीय, बहुपक्षीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु वित्तमा पहूँच पुर्याइने छ । क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनको क्रममा आवश्यक लागतको पुनः अनुमान गरी विश्वसनीय बनाउन लगानी आयोजनाहरु तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछन्।
२	योजना कार्यान्वयन	बहुसंख्यक क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि सरोकारवालाहरुबीच समन्वय, सहजीकरण र सहकार्यमा शिथिलिता आई कार्यान्वयनमा अवरोध आउन सक्नेछ। यसैगरी विद्यमान क्षेत्रगत नीति र कानूनी प्रावधानहरुको पालनाको क्रममा पनि निर्दिष्ट समयमा कार्यान्वयन सम्पन्न नहुन सक्ने जोखिम छ।	विद्यमान नीति र कानूनी प्रावधानलाई आवश्यकता परेमा परिमार्जन गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका समन्वय गर्ने परिषद्, समिति, निकाय एवम् अन्य संयन्त्रहरुलाई प्रभावकारी बनाइने छ। सरोकारवालाहरुको सहभागितालाई विद्यमान संयन्त्रहरुबाट प्रभावकारी बनाइने छ र आवश्यकतानुसार थप संयन्त्र, क्षमता अभिवृद्धि तथा प्रविधि विकास र प्रयोगमा जोड दिइने छ।
३	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरण	कार्ययोजनामा विषयगत र अन्त-विषयगत क्षेत्रका विभिन्न क्रियाकलापहरु रहेकाले विशेष गरी मापन र प्रमाणीकरणको लागि विधि तथा निर्देशनको अभाव भएकोले अपुरो तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण	मापन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरणको लागि तोकिएको राष्ट्रिय संस्थाले यथासक्य चाडो आवश्यक विधि, प्रक्रिया तथा मार्गदर्शन तयार गरी यो प्रक्रियालाई सरलीकृत गर्न सहयोग गर्नेछ। उक्त

		हुन गई गुणस्तरहिन र गलत सूचनाको जोखिम रहेको छ।	मार्गदर्शनलाई व्यापक रूपमा प्रसार गर्नेछ।
४	राजनैतिक प्रतिबद्धता	विद्यमान वदलिँदो समयमा सरकारको परिवर्तन छिटो-छिटो हुन गई एनडिसी कार्यान्वयन योजनाको लागि आवश्यक राजनैतिक प्रतिबद्धता प्रमुख जोखिम रहेको छ।	जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी क्रियाकलापहरु सञ्चालनको लागि आवश्यक राजनैतिक नेतृत्व र प्रतिवद्धताको लागि एक समर्पित मन्त्रीको व्यवस्था भएको र सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको परिषद् एवम् वन तथा वातावरण मन्त्रीको अध्यक्षतामा जलवायु परिवर्तन निर्देशक समिति रहेको तथा हालका वर्षहरुमा राज्य प्रमुख र सरकार प्रमुख लगायत संसद तथा राजनैतिक दलहरुको प्रतिबद्धता देखिएकोले यसमा निरन्तरता रहने अपेक्षा गरिएको छ।

मितिः २०८२।१०।१६, शुक्रबार।

DRAFT